

SAMLADE SKRIFTER

AF

OSCAR LEVERTIN

TJUGUFJÄRDE DELEN

FÖR OCH MOT

ARTIKLAR I DAGENS FRÅGOR

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

FÖR OCH MOT

ARTIKLAR I DAGENS FRÅGOR

AF

OSCAR LEVERTIN

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1920

TILL HENRIK SCHÜCK PÅ HANS FEMTIOÅRSDAG.

Det har försports, att du så mycket som möjligt önskade undandraga din femtioårsdag från offentligheten. Ryktet förefaller mig högst sannolikt, ty fast du själf som rector magnificus vid Uppsala universitet nått den mest officiösa ställning, en svensk lärd egentligen kan nå, kan ingen mindre hafva något officiöst eller officiellt öfver sin person, sin forskning och sitt verk, hvilka alla först och sist präglas af frihet och fördomslöshet, af oförbehållsam uppriktighet, af tankens och sinnets ungdom. Med ett bättre lof skulle man ju icke heller kunna begynna en lyckönskningsartikel för en lärd, en vetenskapsman och en femtioåring, om meningen vore att här lämna en sådan. Men det är icke fallet. Det som följer är endast ett vänbref, som lämnas till allmänheten, därför att i detsamma icke skall uttalas den tillgifvenhet, som tillhör det enskilda, utan den tacksamhet mot en andlig lärare, som hör till offentligheten, och hvilken delas först och främst af direkta och indirekta lärjungar, men sedan också af de många, som gagnats af en i betydelse och omfattning en-

samstående verksamhet. Med själftagen rätt är det, jag för alla dem tager till ordet och vill göra ett par reflexioner såsom din kanske tidigaste lärjunge, ity att jag var deltagare i den första kurs, du som ung universitetsdocent höll — och sedan dess aldrig upphört att lära af din personlighet och dina verk.

Det är sålunda icke meningen att gifva ens den mest summariska framställning af Henrik Schücks lifsgärning som litteraturhistoriker, i hvilken ovanlig naturbegåfning smält samman med lika ovanlig utvecklingsförmåga och arbetskraft. Om allt detta kommer säkert nu och framdeles mycket att skrifvas — och med rätta. Bedömaren och essayisten får tala om den utomordentliga lärdom, som du delar med dem bland dina jämnåriga i Uppsala, hvilka liksom du i sina ämnen infört den moderna tidens nya och kritiska metoder — för ett yngre släkte förefalla ni alla som förvånansvärda och beundransvärda kunskapens atlanter — en lärdom, hvilken hos dig, liksom hos alla verkligt betydande vetenskapsmän, ständigt bekänner sin egen begränsning och sin otillräcklighet och sålunda i djupaste mening enligt det gamla ordet är en »docta», en »doctissima ignorantia». Bedömaren och essayisten tillkommer det också att påvisa, hvilken pånyttfödelse och förnyelse du och din verksamhet gifvit allt litteraturhistoriskt studium i vårt land. Från speciellt nationell synpunkt har du i detta hänseende först systematiskt och med upptäcktsresandens rätt kartlagt hela dunkla och otillräckligt kända kontinenter af vår

kultur och genom att gifva den första kritiska och sammanhängande skildringen af den svenska litteraturens utveckling från begynnelsen till och med den Stjernhjelmska perioden visat själfva upprinnelsen ur källorna af Sveriges civilisation, en bedrift, hvilkens vikt och värde icke behöfva någon utläggning. Från allmän synpunkt har du i fråga om kännedomen om förgånget själslif och litteraturens internationella häfd uträttat mer och talat med vidsträcktare kunskap än någon annan svensk man, och därtill äfven på aflägsna håll, tack vare en stor och fruktsam vetenskaplig fantasi, öppnat nya och djärfva perspektiv. Allt detta skall här sammanfattas till det, att du hos oss först gjort litteraturhistorien till en modern vetenskap.

Helt visst, starka karlar hafva lefvat före Agamemnon, och vetenskapliga undersökningar öfver svensk dikt finnas äfven från gamla tider. Omedelbara föregångsmän saknas heller icke. I sin bok om det svenska dramats genesis och utveckling har t. ex. Gustaf Ljunggren redan klart och medvetet pekat åt samma håll. Men ingen svensk litteraturhistoriker har före dig haft den metodens säkerhet och den kritikens öfverlägsenhet, som kräfdes för att af en estetisk och oftast principlöst behandlad disciplin göra en systematisk och kritisk vetenskap. Hvarje litteraturhistorisk undersökning eller framställning, som hos oss sett dagen efter dina arbeten, ser annorlunda ut än de, som föregått dem. Därmed är — som det heter i visan — allting sagdt och betydelsefullheten af

din verksamhet som lärare och skriftställare tillräckligt tydligt antydd.

Men i dag förefaller det dock — sådan är åtminstone min känsla och sannolikt mångas bland dina andra direkta eller indirekta lärjungar — som denna rent intellektuella tacksamhetsskuld icke vore den djupaste. Kanske är en lärares och en betydande personlighets inflytande i sista hand alltid af moralisk art. Åtminstone synes mig de bästa af de lärdomar, du och dina skrifter skänkt oss, icke blott vara vetenskapliga principer af metodologisk nytta och ledande kraft, men äga en djupare innebörd.

Det är egentligen tvenne lärdomar. Den första kan kallas det kritiska sanningssträfvandets. Det finns ett mångciteradt ord af Lessing, i hvilket han utropar: om Gud Fader i ena handen bjöd mig sanningen och i den andra sträfvandet efter sanningen, skulle jag sträcka mig efter den, som höll det sista. Vetenskapen skulle säkert icke göra samma val som Lessing. Om den ändock just tagit »sträfvandet efter sanningen» till sin stora lösen, beror det därpå, att den misströstar om att någonsin komma i denna dilemma, den misströstar om att någonsin få öppnad den gåtfullt slutna hand, som gömmer själfva sanningen. Såsom en hälsosam och ödmjuk skepsis har denna misströstan funnits hos vetenskapen, allt sedan den trampat ut barnskorna och lärt sig tänka öfver sig själf. Men karaktären af en bestämdt formulerad teori, af en grundlag, har denna åskådning först fått af de sista decenniernas vetenskap-

liga självkontroll. Jag tänker härvidlag ingalunda på den gamla filosofiska nöten om »tingens natur». Tron på att forskning kan nå fram till den kan afföras ur räkningen med Poincarés nyligen fällda ord: »intet kan lära oss känna tingens egen natur, och om någon Gud kände den, kunde han icke finna ord att uttrycka den. Det är icke blott så, att vi icke kunna gissa oss till svaret; finge vi det, skulle vi icke begripa någonting däraf». Men rundt omkring oss visa oss representanterna för de mest sakliga af vetenskaper — och sådana vetenskaper, som kunna använda experiment, måste anses sakligare än andra — en fysiker som Mach, en kemiker som Ostwald, att det, som forskningen bjuder som sitt resultat, aldrig är annat än en bild, färgad som ett konstverk af sin upphofsmans väsen och gällande endast så länge, till dess ett nyupptäckt faktum, stridande mot den gamla bilden, framtvingar en ny. Själfva naturlagarna blifva för en sådan uppfattning på sin höjd provisorier. Men om detta är slutsumman af de exakta vetenskapernas arbete, kan man förstå, hvilken osäkerhet, som hvilar öfver de historiska disciplinerna. Individualiteter och enstaka fall — och med sådana sysselsätter sig ju företrädesvis all historia — undandraga sig strängt taget all vetenskaplig bevisning.

Men, om hvad vi kalla »sanning» för vetenskapen sålunda visar sig vara något transcendentalt, kvarstår dock »sträfvandet efter sanningen», efter den mest adekvata bilden, som vetenskapens moraliska patos. Denna sanningskärlekens eld är

på det teoretiska området hvad den goda viljan är på det praktiska, och omsatt till omutlig noggrannhet vid det vetenskapliga arbetet motsvarar den plikttroheten i stort och smått, alla dygders dygd. Det finns historiska forskare, som aldrig höja sig öfver specialundersökningen, och som därför heller aldrig höja sig öfver en aktningsvärd medelmåtta. Det finns andra, som ensamt vilja skumma gräddan af sina ämnen, som aldrig själfva göra de mödosamma efterspaningarna och den kritiska verifikationen, och hvilkas arbeten därför gärna få öfver sig något godtyckligt och ovaraktigt. De stora vetenskapsmännen äro de, som åstadkomma båda delarna, som aldrig draga sig för hur tungt grofarbete som helst, när det gäller grundläggningens soliditet, och som just därför utan att svindla göra de stora teoriernas tornbestigningar. Om det är något, som mer än allt annat kännetecknar de verk, som bära Henrik Schücks namn, är det just detta, att han, som dock så gärna och så lätt företager de stora vetenskapliga kombinationerna, aldrig tröttnar i forskningen i det lilla. Med ord och föredöme har du ständigt upprepat den sanningskärlekens lära, som säger: det finns i vetenskapen ingenting litet annat än för den, som fastnar i det lilla. Gå tillbaka till alla källor och dokument för ett datum eller en läsart — det ser oväsentligt ut, men det är icke oväsentligt. Detta kritiska sanningssökande är för vetenskapsmannen hvad modellstudiet är för konstnären — icke blott ett ständigt korrektiv,

men befruktande beröring med lifvet och verklig heten.

I det närmaste samband med denna lärdom står den andra, som Schücks verk ständigt förkunna. Med en litterär term kan den kallas humanism efter den första generation i historien, som principiellt velat på en förgången civilisation anlägga lifvets vidaste mått af rättfärdighet, värme och begripande, i dagligt tal heter den helt enkelt kärleksfullhet, på vetenskapens lugnare språk: opartiskhet. Liksom i fråga om sanning och sanningskärlek behöfs nog också här en reservation. Fullständig opartiskhet är naturligtvis icke tänkbar. Undersökningar göras och böcker skrifvas af personer, och finns det någon verklig person, som drifver självförnekelsen därhän, att han alldeles förnekar sin personlighet? Och om en sådan finns, blir han icke en så blodlös skugga, att hans ord icke äga någon kraft hvarken att frikänna eller fälla? Men viljan till opartiskhet och rättvisa, så långt blick och konstitution låta oss urskilja dem, förblir dock krafvet — vetenskapsmannens noblesse oblige. Medan lidelserna sorla rundt omkring, hvar och en med sin högröstade ensidighet, önskar man i vetenskapens värld en stillare och klarare atmosfär, mer öfvertänkta ord, ädelmodigare och bredare uppfattning.

Men denna stora och humana kärleksfullhet är just det andra, som utmärker Schücks verk. Hur tallöst många olika människor från olika tidehvarf, ur olika samhällslager och läger och med

olika åskådning har han icke skildrat i sina böcker. och alla hafva de af honom fått den kämpande människans rätt till hans intresse och begripande. Hur varmt har icke han, den moderna kulturmänniskan med sin kritiska lifssyn, dock kunnat tala om den fromma munkens drömmerier eller den gammaldags sträfva lutherska teologens stridsskrifter! Allt tack vare den vetenskapens princip, att all mänsklig skrift dock är skrifven med så kalladt sympatetiskt bläck. Man kan först riktigt läsa och förstå dess bokstäfver och anda, när man håller den mot ljuset. Och det ljuset är den humana kärleksfullhetens.

Dessa båda lärdomar äro helt visst icke Henrik Schücks prerogativ allena — de tillkomma all stor och god historisk forskning — men i vårt land vet jag knappast någon annan, hos hvilken de så blifvit kött och blod. Och då lärjungar och läsare i dag tacka dig för en verksamhet, i hvilken så mycket är att hålla af, är det dock först och sist just för detta, där vi finna själfva mannen, lefvandegörelsen af det bästa i modern vetenskap.

2 november 1905.

TAL VID FESTEN FÖR GEORG BRANDES Å GRAND HÔTEL I STOCKHOLM DEN 14 FEBR. 1906.

Georg Brandes!

Å de närvarandes vägnar ber jag att till eder få rikta ett par ord för att utrycka den glädje vi alla erfara öfver att i dag, efter så många års förlopp, åter här i Stockholm hafva fått lyssna till er stämma, vår glädje öfver att nu i afton äga er som gäst i vår krets.

Att i denna stund ens summariskt söka teckna eller tolka ert verks, er lifsgärnings betydelse, skulle hvarken vara möjligt eller lämpligt. Visst kan, såsom vi alla veta, öfverraskande mycket gömmas i festtalarnas bägare, men ert verk är alltför stort, er insats i fyra decennier af nordisk kultur alltför ingripande, ni själf oss alltför kär för att allt detta skulle få flyta öfver med skummet i våra glas.

När jag i detta ögonblick tänker på ert verk som en helhet kring hufvudströmningarnas mäktiga kärna, står det för mig som ett storartadt 1800-talets epos af de väldiga dimensioner och den förvånande rikedom på bilder, ansikten och

figurer, som utmärkte de gamla epopéerna. Det sekel, som varit ert och vårt, finns där förklaradt och förevigadt, detta märkvärdiga sekel, ofta misskändt af sina egna söner, hvilka midt i detsamma för trädens skull ej sågo skogens storhet, men som under sin brist på yttre stil och färgglans gömt en häftigare idéernas förbränning, en våldsammare lidelsernas oro än kanske något sekel i historien. I eder själ har hela detta århundrade lefvat upp igen med sina skalder och statsmän, stilla tänkare och passionerade folkledare, med sina märkliga kvinnor, hvilkas profiler skymta bakom diktarnas vers och hvilkas händer tvinnat och slitit händelsernas hemliga trådar — ett århundrade med sina förhoppningar och drömmar, sina segrar och nederlag. Hvilken vi slå upp af edra skrifter, höra vi, såsom från en klippudde skjutande ut i oceanen, böljslagen och bruset af adertonhundratalets kämpande viljor och stridande tankar. En sådan storslagen kritisk diktning är edert verk.

En kritisk diktning! Det låter sannolikt för många såsom hvad på gammalt skolspråk kallades contradictio in adjecto! Allmänheten är ju van att betrakta kritik som diktens rena motpol, och hvad poeterna och konstnärerna själfva angår, hysa de, när de icke rent af föredraga panegyriken, gemenligen mycket platoniska känslor för kritiken. Och detta är ej blott mycket mänskligt, men har också goda grunder. Ty kritisk diktkonst är något nytt, som fysikalisk kemi och som andra nyheter från den andliga världens gräns-

områden, hvilka vår tid, som icke tål några kinesiska murar, sett födas. Man skulle tro, att de mytologiska personnagernas antal var för länge sedan och för alltid fastställdt. Men det positiva adertonhundratalet har verkligen fostrat en ny, en tionde musa, kritikens. Vi behöfva endast läsa Georg Brandes' böcker för att märka det och lära känna hennes väsen. Hon säger till Clio: låna mig dina vaxtaflor och jag skall tyda mycket af skriften och hitta mycket mellan raderna, som du icke märkt. Hon säger till sina systrar: dikten, och jag skall förklara, hvad ni själfva icke veta, hur er sång grott och spirat, dess eko i andras tankar och dess genklang i andras bröst. Jag skall — ty jag är själf en bland er — af eder dikt dana ett tredje rike af gestalt och klarhet.

Dock, hur frestande det vore, särskildt för den, som i sin mån själf är litteraturhistoriker, att i dessa hänseenden hylla litteraturkritikens mästare, skall jag icke vidare orda härom. Rundt kring borden i denna sal ser jag många, för hvilka de rent litterära synpunkterna äro underordnade, och jag ville gärna föra alla de närvarandes talan, söka tolka hvad vårt lands frisinnade och bildade känna för Georg Brandes. Kanske kan jag närmast uttrycka det med ordet vänskap, fastän fattadt i en alldeles särskild bemärkelse. Jag menar naturligtvis icke den självviskhetens offensiva och defensiva allians, som i dagligt tal går under detta namn och hvars mål vanligen — som i skolpojkslekarna — tycks gå ut på att två slå den tredje. Jag menar icke heller den äkta, rätta

vänskapen, den, som är ett själarnas fostbrödraskap och som verkligen också ibland finnes i litteraturen, ehuru — för att tala uppriktigt — litteraturen näppeligen kan kallas någon egentlig plantskola härför. Hvad jag menar är den egendomliga, djupa känsla, som hos en god läsare småningom växer fram mot den författare, som varit hans befriare och ledare, som öppnat hans ögon, som lärt honom se och tänka själf och i genialisk form uttryckt, hvad som dunkelt föresväfvat honom själf. Mot en sådan författare erfar den gode läsaren vördnad och tacksamhet främst, en närmare samhörighet sedan, sist en andlig vänskap, ack, kanske icke besvarad, men så mycket beständigare som intet personligt kan grumla dess helgd eller afkyla dess värma. I humanisternas brefväxling från den gyllene renässansåldern talas ofta om en sådan andlig vänskap mellan människor, hvilka aldrig sett hvarandra, och som stiftats blott via skrift och tanke, och denna vänskaps kännemärke är, att afstånd för den ingen betydelse äger, hvarken afstånd i tid och rum eller i ställning och begåfning.

Det är en sådan andlig vänskap, mognad genom åren, som Sveriges frisinnade män och kvinnor känna för eder. Det heter i en gammal bortglömd komedi: c'est toujours un autre cœur qui nous fait sentir le nôtre. Och detta gäller icke blott hjärtat, utan också tanken. Också den behöfver gnistan utifrån för att blifva värmande brand och lysande låga. Den gnistan har ni, outtröttlige eldens ande som ni är, skänkt mer än en genera-

tion. När jag besinnar, hvilken ljuskälla ni varit under alla dessa år, kommer jag att tänka på de strålkastare vid hamninloppen, i hvilkas sken lifvets kommunikation och färdsel har sin gång, ty en sådan ljuskastare har ni varit för dem, som ville ut mot den utländska kulturens kontinenter och dem, som seglade i våra egna farvatten.

Frågar jag mig själf, hur allt detta varit er möjligt, finner jag naturligtvis som första och yttersta förklaring den medfödda, hemlighetsfulla kraft, som är de stora människornas privilegium. Men därnäst finner jag förklaringen i ett par för er speciella karaktärsegenskaper, som ni ådagalade redan i den första af edra många fejder, den om »Tro och vetande», så långt tillbaka som 1866. Jag föreställer mig, att ni nu tänker härpå ungefär som en segerrik, af ärr täckt general på den första vapenbragd, genom hvilken han som ung fänrik vann sina sporrar. Nåväl, redan då sade ni i en af de allra första artiklar ni skrifvit: »vi hafva icke behof af tystnad och reservation, vi hafva behof af ord, som gå från lefvern och till hjärtat, vi hafva behof af hänsynslös frimodighet, klarhet och ljus». I de orden finns det program, som ni följt i hela ert lif. Alltid har ni sagt er tanke rent ut, fullt ut, osminkadt och oförfäradt, och denna personlighetens uppriktighet har gifvit edra uttalanden vikt och bärvidd, äfven när eder åskådning kunde stå läsaren fjärran. För det andra har ni som få i norden och er samtid af själ och hjärta älskat friheten. Som helt ung personifierade ni den en gång i den lilla rödhättans gestalt. Nu

är saken den, att vi alla som barn hållit af den lilla rödhättan och många hafva också som vuxna bevarat tycket, medan hon vuxit upp till en ung kvinna med stränga drag och frygiskt snitt på hufvan. Men sedan, ack, sedan med åren och ensamheten har vanligen brytningen kommit, och de flesta ha vändt sig till mindre fordrande, mer medgörliga damer. Det har ni aldrig gjort. Hur ombytlig Proteus Georg Brandes varit, frihetsgudinnan har ni skänkt en obrottslig trofasthet, och ungdomsgudinna, som hon är, har hon under gråa hår förlänat er ungdomens segrande och ljusa mod.

Så har Georg Brandes för oss i norden blifvit icke blott en högsta estetisk instans, men också en lärare. Vi svära icke på edra ord och meningar — det har ni själf lärt oss att icke göra, äfven med de bästa auktoriteter, men i ert höga kall af kritiker och diktare, väckare, befriare, motsägare och ljusbringare är det vi på eder tacksamt tillämpa lärjungeropet ur »Mästersångarne»: Herr Walther von der Vogelweide ist unser Meister gewesen! Georg Brandes har varit vår mästare! Han lefve!

15 februari 1906.

KARL LAMPRECHT OCH OMHVÄLFNINGARNA I DEN MODERNA HISTORIEFORSKNINGEN.

Mellan Tysklands historici har under de sista decennierna rådt ett synnerligen passioneradt och häftigt meningsutbyte om historieforskningens metoder och principer. När en vetenskaps idkare på detta vis börja strida om själfva sin disciplins grundlagar, innebär det nästan alltid, att nyheter stå för dörren samt att en viss vetenskaplig formel blifvit förbrukad och behöfver ersättas med en vidsträcktare och djupare. All forskning skulle mynna ut i planlös och dilettantmässig osäkerhet, om den icke själfvilligt begränsade sitt arbetsfält, men den dag en dylik provisorisk gräns' tillfälliga och hypotetiska karaktär är bortglömd och den står där skymmande och hindrande som en kinesisk mur, kan man vara viss på, att uppror och nya gränsflyttningar förestå, genom hvilka vetenskapens verksamhetsområde ökas och dess synkrets vidgas. Men denna tillökning i arbetsfält är i och för sig icke det viktigaste, utan med dylika eröfringar följa regelbundet förändringar och omhvälfningar i själfva arbetsmetoden af än större betydelse. Om man tänker sig de olika

vetenskaperna såsom ett system af länder på en och samma kontinent, grupperade efter sina ämnen, närmare eller fjärmare ifrån hvarandra allt efter inbördes släktskap, betyder en gränsflyttning sålunda icke blott att disciplinen i fråga underlägger sig provinser från grannvetenskaperna — historien införlifvar t. ex. med sig distrikt från etnologien och antropologien — men äfven att den upptager andra vetenskapers synpunkter och tillvägagående — historien anlitar t. ex. dag för dag mera af sociologiens och nationalekonomiens begreppsbildningar och förklaringar.

Den häftiga polemik, som Tysklands historici under sista tiden fört om sin kunskapsgrens rätta ans och odling, visar sålunda, att den tyska historieforskningen är midt inne i en säkerligen högst betydelsefull utvecklingskris. Att en dylik måste komma, var att förutse, ty inom 1800-talets historieskrifning har länge rådt en dubbelhet i åskådning och sträfvanden, som måste tillspetsa sig till en konflikt. Å ena sidan har historien genom långt och intimt samlif med Tysklands ideala filosofi från århundradets första hälft fyllts af dess personlighetskult och dess tro på ett halft metafysiskt idéspel; å andra sidan har naturvetenskapens decennium efter decennium ökade världstriumf påtvingat den sitt exakta arbetssätt och sin på hopkedjandet af orsak och verkan byggda förklaringsmetod af fenomenens sammanhang.

Att denna polemik om historieforskningens uppgift och metod i grunden är en strid just mellan dessa tvenne motsatta tendenser har under

fejdens gång blifvit alltmera påtagligt. Kampens ursprungliga lösen, »politisk historia eller kulturhistoria», är för länge sedan öfverflyglad, och hvilken oerhördt stegrad uppmärksamhet kulturlifvet, både det andliga och kanske än mer det materiella, erhållit i all modern häfdateckning märkes vid första ögonkastet i hvarje nyutkommet historiskt arbete, liksom det också öppet erkänts äfven af konservativa teoretici, t. ex. af Ernst Bernheim i hans bekanta framställning af historiens metodologi. Frågan gäller nu något vida väsentligare än en utsträckning af arbetsområde. Det gäller en förändring i metod, som skulle medföra en tyngdflyttning af ämnets intressesfärer. Det gäller en verklig brytning inom historieforskningen af samma betydelse, säga entusiasterna, som den, hvilken i vårt århundrade skedde inom de exakta disciplinerna, när de från naturb e s k r i f n i n g öfvergingo till naturv e t e n s k a p.

Bäst finner den intresserade läsaren programmet hos den historiker, hvilken i rök och damm står som den nya åskådningens banérförare, Leipzigerprofessorn Karl Lamprecht. Sällan har en tysk historiker kommit så mycket vredgadt bläck att rinna och vållat så mycket storm i katedrarna. I en stort anlagd, ännu ej afslutad »Tysk Historia» har han sökt praktiskt förverkliga den nya uppfattningen, och i en rad af stridsskrifter har han utlagt och försvarat dess principer. Huruvida hans »tyska historia» blifver den vetenskapligt bindande framställning af en hel nations kollektiva utveckling genom tidsåldrarna, som han

drömt, är ett kapitel för sig, som här lämnas ur räkningen. Visst är, att han i ett par af sina broschyrer med stor skärpa och klarhet framställt den nya metodens grundsatser och önskemål — så framför allt i de båda ströskrifterna »Gamla och nya riktningar i historieforskningen» (Berlin 1896) och »Den kulturhistoriska metoden» (Berlin 1900).

För att så tydligt som möjligt precisera den nya ståndpunktens olikhet mot den äldre, begynte Lamprecht med en karaktäristik af den filosofiska historieforskningens mästare, Leopold von Ranke. Den, som känner denne storartade forskares beundransvärda verk, vet hur skild den atmosfär, som råder i dem, är mot lifvets egen. Den luft man inandas i Rankes arbeten är berusande genom sin klarhet och sin genomskinlighet, men den är sublimerad från alla de tusen beståndsdelar, som sorla och dallra i den rymd, där människorna bygga och bo. Ifrån slottstinnar och kyrktorn ser man i hans böcker tiderna rulla upp sig i imponerande fågelperspektiv. När man läser Ranke och följer, hur han med en andlig trollkarls geniala fingerfärdighet spinner öfver länder och riken, mellan konungar och påfvar och mellan stater och folk det historiska sammanhangets luftiga idéspånad, kommer man att tänka på telegraftrådarnas öfverjordiska världsnät. Högt öfver människornas hufvuden och de bullrande massorna skrifva osynliga makter på sitt idéspråk de lösenord, hvilka regenter och folk sedermera företräda och realisera under inbördes kamp och kraft-

täflan, och denna oaflåtliga strid om öfver hennes hufvud susande idéer är det, människan kallar sin historia.

Allt efter temperament och bildning har i Tyskland detta uppfattningssätt modifierats. Man har vid skildrandet af historiens verkande faktorer ömsom lagt hufvudvikten på de idéer, i hvilkas tjänst folkledarna kämpat, eller också på själfva de personliga krafterna, de stora männen, i hvilka tidens tankar och tendenser äro inkarnerade. Men i båda fallen har man, enligt Lamprecht, rört sig med ett material, som undandrager sig verklig vetenskaplig behandling. Idéerna ha till uppkomst och spridning en mystisk och irrationell karaktär, som gör, att positiv forskning icke kan räkna dem till vetenskapligt handterbara storheter, och när det i historiska verk talas om »religiös idé» eller »demokratisk idé», äro sådana uttryck mer eller mindre godtyckligt dragna facit ur en mångfald af alla sorters förhållanden och motiv, och det är »historiens uppgift att i stället för dylika symboler skildra lifvet med de tusen enskildheter, i hvilka det pulserar».

De enstaka framstående personerna, hvilka dock ännu så godt som all historisk framställning ger brorslotten af intresse och bemödanden, äro, enligt Lamprecht, ej heller möjliga för rent vetenskaplig behandling. Lika litet som zoologen kommer någon hvart med enstaka djur, men måste röra sig med släkter och arter, kan historikern åstadkomma någon bindande skildring af den historiska utvecklingen genom att teckna enstaka in-

divider. Konsten rör sig med individer och fall, vetenskapen måste syssla med grupper och upprepade förlopp. En biograf, som skildrar Napoleon eller Wallenstein, är alltid mer eller mindre romanförfattare, och den motivering han gifver för sin hjältes gärningar och beslut är alltid hypotetisk — af samma värde som en god dramatikers, men heller icke mer: den uppställer blott kommande handlingars enklaste och bekvämaste förklaringar. Men verklig vetenskap vill verklig kausalitet. Och enligt Lamprecht finns det ett historiskt område, på hvilket ett dylikt strängt orsakssammanhang gifves och kan studeras — det är i folkens lif: klassernas, ståndens, de allmänna opinionernas och institutionernas utveckling. Folkens växt följer sociala och statistiskt-ekonomiska lagar, hvilka kunna kontrolleras, och alla mänskliga klassers och skikts förhållanden kunna studeras och undersökas med samma induktiva säkerhet som andra af naturens grupper. Det är folkens, tillståndens, de olika miljöernas och kulturåldrarnas långsamma spirande, blomning och förvissning, som den positiva historien har att studera, och när den lägger vikten på de namnlösa massorna, griper den själfva garnet i den historiska väfven, hvilken hjältesagan och personlighetstragedierna blott förläna arabeskens prydnader och färgglans.

Så godt som man i korthet kan resumera invecklade teoretiska frågor, har jag här sökt skildra Lamprechts historiska åsikter. Deras släktskap med den kollektiva riktning, som behärskar 1800-

talets senare hälft, är omisskännelig. Och att denna — liksom hela den världsrörelse, som den teoretiskt afspeglar — gömmer stora sanningar, hvilka den närmaste framtiden skola gifva grodd, är utan fråga. Men under sin i så mycket berättigade polemik slår Lamprecht ej sällan öfver målet eller betraktar åtminstone såsom besvarade frågor, hvilka ännu äro öppna — om de ens någonsin kunna till full tydlighet lösas. Ett sådant spörsmål är t. ex. problemet om de stora individernas roll i historien. Hvem minns icke den intressanta diskussion i denna fråga, som för ett par år sedan försiggick mellan Georg Brandes och professor Höffding? Lamprecht misstager sig, om han tror att blott ideologer som Carlyle haft en nästan mystisk tro på den stora individens betydelse såsom kulturbärare och värdeförändrare. Äfven rena naturvetenskapsmän ha lutat åt dylik hjältedyrkan: Buffon t. ex., och den Darwinska åskådningen har gifvit läran om öfvermänniskorna en sorts vetenskaplig bakgrund.

Till sist är det frågan om, huruvida det icke ligger något chimäriskt i hela Lamprechts tro på, att man öfver hufvud taget skulle kunna gifva historieforskning naturvetenskapernas stränga säkerhet. Äfven om det eljes kunde tänkas, skulle frånvaron af dokument eller rättare den nyckfulla tillgången på källor och dokument låta dess induktioner blifva mer än vanligt ovissa, och omöjligheten att genom experiment få kriterier på de historiska satsernas sanning är redan en omständighet, som låter historien ensamt kunna

ställas i paritet med en så hypotetisk disciplin bland naturvetenskaperna som den historiska geologien. De syskonvetenskaper, på hvilka historien måste stödja sig i sitt arbete, psykologi, sociologi m. fl., äro också — åtminstone ännu — näppeligen i stånd att gifva det fasta handtag, som behöfves.

Det finns i vårt århundrade en man, hvilkens lifs inre andliga tragedi kan sägas vara hans förtviflade försök att meddela historien de exakta disciplinernas karaktär af visshet och bevisning. Det är Taine. Från Comte, för hvilken redan detta ideal skymtade, upptog han tanken, och hans »Les Origines de la France contemporaine» är resultatet af detta jätteförsök. Arbetet är storartadt, men allt hans geni — och han var Taine, d. v. s. en af seklets allra yppersta och mest mångsidigt bildade hjärnor — räckte icke till att åstadkomma mer än en ståtlig konstruktion, hvilkens inre sannolikhetsgrad knappast är större än den man finner hos en historisk romantiker såsom Michelet. Men väckande och utomordentligt sporrande och föryngrande äro i alla händelser dessa Lamprechtska tankar, och ett stort historiskt sammelverk har redan visat, att hans ord gjort djup och stark verkan.

30 april 1900.

EN VÄRLDSHISTORIA EFTER NYA GRUNDSATSER.

I det föregående har jag med anknytning till ett par mycket diskuterade broschyrer af den omskrifne Leipzigerprofessorn Karl Lamprecht sökt gifva en föreställning om de förändrade åskådningar och metoder, som befruktande och förnyande kämpat sig fram inom den nya tyska historieforskningen. Ehuru riktningens mest framskjutne och stridbare taleman, står Lamprecht ingalunda isolerad. Mer eller mindre delas hans uppfattningssätt af en hel skola unga historici, hvilka alla betrakta folkens kollektiva utvecklingsprocesser och skiftande, men ur hvarandra naturnödvändigt framspirande kulturåldrar såsom sin vetenskaps studium och hvilka genom en strängare metod och genom att företrädesvis beakta den materiella basis, på hvilken allt mänskligt lif utspelas, och de ekonomiska, andliga och sociala tillstånd, som forma folkens vanor och intressen, söka åstadkomma ett kanske grofvare, men varaktigare arbete än som kan ernås genom studiet af de »Haupt- und Staatsactionen», med hvilka den äldre, af de stora idéerna och personligheterna

företrädesvis behärskade historieforskningen helst sysslade. Är detta hopp att vinna en fastare grund under fötterna för betraktandet af det förgångnas världstragedier en ny illusion? Kommer historien alltid att vara samma kombinationernas Penelopeväf, hvar morgon sönderskuren af kritiken och hvar afton hopträcklad af nya hypoteser? Hvem vet? Men alltid skall det kallas ett stort försök framåt mot eröfrandet af den historiska sannolikheten och fullständigheten, att låta massan blifva hufvudskådespelaren på världsarenan och att med begagnande af alla synpunkter och resultat, hvilka de exakta vetenskaperna förvärfvat, söka belysa den de mänskliga formernas omvandling och utveckling, som vi kalla världshistoria.

Ett lefvande intryck af denna uppfattning får man i den stora, synnerligen intressanta publikation, på hvilken dessa rader gärna ville fästa de intresserades uppmärksamhet. Under redaktion af Hans Helmolt utkommer för ögonblicket i Tyskland en världshistoria, som verkligen är byggd på nya grundsatser och som genom hela sin uppställning liksom genom de tankar den gifvit kött och blod är ägnad att öfverraska och — tjusa den oförberedde läsaren, som kommer från någon af de vanliga världskrönikorna, med hvilka man som med en Bædeker gör resan genom tiderna mellan Babylon och Paris. Denna nya världshistoria är på sätt och vis, så underligt det kan låta, den första universella. Det är, så vidt jag tror, den första, som begynner med den förhistoriska människan,

mammutdjurets kamrat, och som sedermera inbegriper alla folkslag och racer, alla naturfolk, hvilka man — för bekvämlighetens skull — gärna anser ingen historia äga. Den europeiska högfärden är här för första gången riktigt afskakad, lika väl som den kaukasiska, och kulör och bostad äro icke längre något hinder för inregistreringen i Clios allt större och mäktigare skriftrullar. Med följande betecknande ord begynner också utgifvaren arbetets första del: »Vida utbredd är den villfarelse, som betraktar den värld, öfver hvilken ens andliga horisont är spänd, såsom den fullständiga. För gamle Cato var romarväsendet all historias uppfyllelse, och kinesen kallar sitt rike midtens rike. 1200-talets tyske kronist säger ingenting om turkarna, och ännu i 17:de seklet fanns det knappast en bildad västeuropé, som räknade Ryssland med. Måttstocken för de världshistoriska förhållandena har lyckligtvis nu blifvit en annan och väldigare. Därför är det tid att tänka på en allmän världshistoria, som gifver hela mänsklighetens utveckling.»

Redan den principen, att medtaga naturfolken på Amerikas savanner liksom på Stilla Oceanens öar, förändrade af sig själf denna världshistorias karaktär både till innehåll och anordning. Med ett sådant program blef det folkens öden mer än staternas, kulturernas mer än händelsernas och personernas, som måste framställas, och den gamla klassiska begynnelsen vid Eufrat och Tigris (med dess oklara skimmer af paradismyt) hade heller intet som helst tvingande för denna skildring, hvil-

kens naturligaste plan var den rent geografiska efter folkkretsarna.

Utgifvarens inledning följes af ytterligare två resonerande uppsatser, som klarlägga verkets principer. Professor J. Kohler framhäfver i en skiss öfver »Grundbegreppen af mänsklighetens utvecklingshistoria» — en öfversikt, som för öfrigt icke infriar titelns löften — att det vanliga föreställningssättet af mänskligheten såsom en summa af enstaka väsen, utgående från individen, säkerligen alls icke är ursprungligt. Skiljemuren mellan individerna är den okultiverade naturmänniskan främmande och hvilar på en senare abstraherande uppfattning. Naturmänniskan känner sig tillhöra en släkt och en stam, som djuren känna sig höra till hjorden, och några af de äldsta mytiska idéer, som finnas, bestyrka detta. Tron på själavandringen t. ex., genom hvilken faderns själ ansågs öfvergå på sonen o. s. v., är ett uttryck för denna människans uråldriga stam- och släktkänsla. Denna framställning söker så från början påpeka den kollektiva synpunkt, ur hvilken folkens världshistoria här är betraktad.

Men långt märkligare och intressantare är den andra inledningsessayen, som försvarar den geografiska anordning, hvilken härskar i arbetet. Den är skrifven af den store geografen Friedrich Ratzel och utgör ett sammandrag af hans intressanta arbeten öfver den politiska geografien. I en alldeles briljant stil, full af must och eld, med en rikedom på väckande idéer (kanske också på hugskott) behandlar Ratzel de geografiska omständig-

heternas betydelse för folken och utvecklingen. »Människan som lifsföreteelse på jorden» heter uppsatsen, och hela dess ledmotiv är, att »människan är ett stycke af jorden», och att hennes historia ensamt ihop med marken kan begripas. Det är ritualens pessimistiska »af jord är du kommen, och till jord skall du åter varda», men omtydt till ett lifvets evangelium, till förklaringen öfver folks och rikens uppblomstring och undergång. Tankegången är ju icke ny — belägenhetens och klimatets, i det hela naturomgifningens historiska betydelse är ju sedan Montesquieus dagar aldrig glömd — men den är här på ett helt nytt vis geografiskt genomtänkt, och genom denna varma apologi för »det politiska rumssinnet» och den »sociala rumsutvidgningen» blåser något af det moderna Tysklands starka framtidstro.

Efter dessa förberedande uppsatser begynner själfva världshistorien med framställning af »mänsklighetens förhistoria», och sedan följer i ordningen den amerikanska kontinentens och Stilla Oceanens historia. Den andra delen, som skall inrymma Oceaniens och Kinas häfder, är ännu icke utkommen, medan däremot de tredje och fjärde delarna öfver de uråldriga kulturfolken i Västasien och kring medelhafsbäckenet redan begynt publiceras. Hur de olika skildringarna här utfallit, det tillkommer ensamt historikern af facket att bedöma. Äfven lekmannen kan dock ej undgå att märka den ojämnhet, som särdelning af arbete på många händer gärna medför. Medan så många af dessa historiska fresker i stort öfver folkens

öden äro målade med djärf och frisk penselföring, öfverraskar en och annan genom en konventionell blekhet, dubbelt kännbar i denna omgifning.

Men i sin helhet är denna nya världshistoria en mycket fängslande läsning, och om den stämning den meddelar olika läsare växlar från upphöjd tillit till grandios melankoli, allt efter som man betraktar historien som syftande till ett gudomligt ändamål eller — såsom Wilhelm von Humboldt en gång skref — tror, att »människosläktens öden rulla fram liksom strömmarna flyta från bergen, gräsen växa upp och vissna på fälten och insekterna blifva puppor och fjärilar», måste studerandet af detta skådespelens skådespel alltid medföra samma intensiva njutning för alla, som tycka om att tänka.

5 maj 1900.

FRYXELLS "BERÄTTELSER UR SVENSKA HISTORIEN", FORTSATTA AF OTTO SJÖGREN.

Till litterära företag, ägnade att ådraga sig en särskild uppmärksamhet, hör onekligen den fortsättning af Anders Fryxells »Berättelser ur svenska historien», som doktor Sjögren begynt utgifva. Fryxells berättelser äro ju — hvad som än med fog kan invändas mot ojämnheten i arbetets plan, mot bristen på öfverskådlighet och skärpa i utförandet — ett af vår litteraturs ej mångtaliga klassiska nationalverk, med något af ett folkligt epos' bredd, lif och värme öfver de många delarna, i hvilka Sveriges öden berättas med jämn men lefvande enkelhet af en stämma med stark och gammaldags klang. Och bakom detta stora, gammalsvenska folkepos skymtar också en egendomlig, gammalsvensk personlighet, för rätlinig, nykter och jämn att förstå många arter af företeelser och människor, men dock imponerande genom styrkan i sin moraliska uppfattning och allvaret i sitt uppsåt, genom hänförelsen öfver sitt värf som de fosterländska minnenas berättare, genom sanningskärleken och ihärdigheten i en

sträfvan, som lät honom ännu vid mognare år söka förändra och fördjupa sitt arbetssätt och oförtröttadt verka in i skymningen af sin ålderdom... Är det alltid vanskligt att upptaga en fallen hjältes mantel, gäller detta väl dubbelt om ett arbete af en så egendomlig personlighet. D:r Sjögren ansluter sig helt visst — som förläggarens anmälan uppgifver — till Fryxells historiska grunduppfattning, men det fordras dock blott en flyktig genomläsning af hans första fortsättningsdel för att se den stora skillnaden mellan hans föregångares och hans eget arbete.

Fryxells berättelser afstannade, som bekant, med den 1879 utgifna fyrtiosjätte delen och dess återblick öfver frihetstiden. Den sista politiska tilldragelsen, den gamle historikern framställt, var Gustaf III:s revolution 1772; det är här d:r Sjögren upptager tråden, och af hans skildring af Gustaf III:s regering föreligger tiden till och med år 1787, eller hvad han själf kallar »reformtiden 1772—1778» och »brytningstiden 1778—1787». I bokens anmälan angifver författaren, att han vill meddela »en sammanträngd men ändock möjligast klar öfversikt» öfver tilldragelser och kulturlif, snarare i anslutning till de första än de sista delarna af Fryxells verk. I fråga om framställningssätt vill författaren således följa Fryxell från äldre år, då han ännu berättade med episk objektivitet utan att inblanda sitt eget omdöme i skildringen, utan att, som i senare år, på ett ofta tröttande och skolmästrande sätt resonera och polemisera om de händelser, han framställde. I fråga om metod

vill Sjögren sålunda snarare följa de delar af verket, som voro mer osjälfständiga och kompendieartade än de senare från tiden efter 1835, då Fryxell uppträdde med större vetenskapliga anspråk. Hvad då stilen i Sjögrens arbete angår, är den värd allt erkännande. Hans berättelseton är visserligen kanske snarare en god journalists än en folklig historikers, men språket flyter lätt och otvunget, och stilen är ledig och angenäm. I fråga om metoden åter har författaren alltför starkt begränsat sina anspråk på grundlighet. Hans arbete är icke blott ovetenskapligt — äfven den, som icke är historiker ex professo, märker lätt att det, till och med betraktadt som arbete i andra hand, är flyktigt och godtyckligt utfördt på basis af ett förvånande tunt material. Den flyktigaste undersökning visar detta, särskildt om man en smula nogare granskar den afdelning af verket, som är af största intresse — tidsskedet 1778—87. För de föregående åren af Gustaf III:s regering ägde ju Sjögren — liksom läsaren — så att säga en fast grund i Odhners kända arbete, men för den återstående delen af den gustavianska tiden saknas ju ännu en större och fortlöpande framställning. Men hvad Sjögren här presterar, är knappast annat än en ofta värdelöst gjord sammanfattning af blott de allra mest bekanta specialskrifterna. Skildringen af underhandlingarna om den beväpnade neutraliteten under 1778—80 är sålunda gjord efter Holm och Zachrisson, framställningen af Gustaf III:s anslag mot Danmark 1783—84 efter Hellstenius och Lilljecronas monografi

öfver Toll, mötet i Fredrikshamn hufvudsakligen efter Schinkel-Bergman, riksdagen 1786 efter Wærn o. s. v. Men äfven dessa fåtaliga skrifter, hvilkas ordalag understundom nästan återklinga hos Sjögren, äro ej sällan flyktigt använda. Man läse sidorna 194—5 hos Sjögren, hvilka skildra Gustaf III:s projekterade anfall på Danmark 1783 och hans sammanträffande med Katarina II samma sommar. Först uppgifver författaren som motiv hos Gustaf III att anfalla Danmark, att förhållandet mellan Danmark och Ryssland genom Bernstorffs afgång blifvit kyligare. Det motsatta var ju fallet; Bernstorffs afgång var en triumf för Ryssland, hvilket Gustaf III också mycket väl genom diplomatiska rapporter från Petersburg visste. Sedermera referar Sjögren (efter Hellstenius) anfallsplanen mot Danmark på ett synnerligen bristfälligt och felaktigt vis. »Samtidigt med landstigningen på Själland skulle» — skrifver han — »en mindre truppstyrka under hertig Fredrik Adolfs befäl inbryta i Norge.» Som hela anfallet gällde Norges eröfring, skulle väl valet af den obetydlige hertig Fredrik till anförare väcka förundran. Meningen var också att Norge skulle anfallas på trenne afdelningar — hufvudstyrkorna öfver Värmland och Vänersborg under hertig Carl — hertig Fredrik skulle blott leda ett angrepp med en mindre kår på cirka 3,000 man uppe i Jämtland. Ej fullt egentlig är skildringen af Gustaf III:s sista möte med Katarina i Fredrikshamn. Detta skedde — som Taubes otryckta dagbok bland annat visar — den 29, och ej, som Sjögren uppgifver, den 30 juni — och i

skildringen af Gustaf III:s toalett och uppträdande har författaren onödigtvis chargerat Schinkel-Bergmans redan förut starkt pålagda färger.

På detta vis brister arbetet mångenstädes i noggrannhet och precision — siffror och data äro osäkra och uppgifter sväfvande. Läser man framställningen af Gustaf III:s åtgärder mot tryckfriheten, finner man, att författaren högst felaktigt redogör för det viktiga påbudet af den 6 — ej af den 5, som Sjögren orätt daterar — maj 1780. För tredje resans förbrytelse skulle man, enligt Sjögren, straffas med »sex års straffarbete på Marstrands fästning» — påbudets bestämmelser voro både hårdare och mindre kategoriska: »vare icke allenast sin Boktryckarerätt förlustig, utan ock therjämte skyldig, at på minst tio eller flere år hållas på någon fästning, med eller utan arbete efter personens och brottets beskaffenhet». Och i den fortsatta framställningen hoppar Sjögren helt enkelt öfver den viktiga skrifvelse från K. M:t till Cancellie-Collegium af den 24 aug. 1785, som betecknar tyngdpunkten af de restriktiva åtgärderna mot pressen, och genom hvilken — enligt Rydin »Om yttrande- och tryckfrihet» — indragningsmakten för första gången infördes i vårt land. Obevisad torde vidare författarens efter Adlerbeth gjorda påstående vara, att den upproriske norske bonden Lofthus lofvat, »att med en deputation af 30 bönder infinna sig i Stockholm och anropa Gustaf III:s beskydd». Redan Lofthus' förste historiker, Wergeland, anser att hans rörelse icke ägt någon politisk karaktär,

och Yngvar Nielsen, som dessutom citerar några bref af Toll, enligt hvilka Lofthus tänkt på att ensam, sedan hans meddelegerade bönder blifvit häktade, resa öfver till Stockholm, slutar sin framställning med de orden, »at Lofthus neppe stået i någen forbindelse med Gustaf III». Oegentlig är helt säkert också uppgiften, att kallelsen till 1786 års riksdag upplästs på predikstolarna den 2 april. Enligt Johan v. Engeströms dagbok afsändes kallelserna från Stockholm först den 3, och säkert är, att riksdagens sammankallande först den 8—9 april blef allmänt bekant i Stockholm. Små oegentligheter i citaten är det ej heller ondt om i Sjögrens arbete — ofattligt är så t. ex., hvarför denne, sid. 205, tolkat Creutz' ord »l'attention, qu'Elle excitera sera mêlée de respect et d'inquiétude» — med: »denna uppmärksamhet skall blifva delad mellan fruktan och oro» o. s. v.

Ännu sämre än det politiska är framställningen af hofvets historia. Grundfelet här är, att Sjögren utan reservation följer Fersen. Alltsedan Malmström 1871 i en märklig uppsats frånkände den gamle partichefens memoarer all historisk tillförlitlighet, hafva alltjämt nya motsägelser och misstag röjt det tvifvelaktiga i dessa s. k. historiska skrifter. Sjögren har också fått med flera nästan bevisligt osannfärdiga ställen hos Fersen — sålunda ryktet om, att Gustaf III:s opasslighet vid resan till Aachen och Spaa 1780 blott var en komedi — något som motsäges af Sofia Magdalenas egna, djupt oroliga privatbref till sin make under dennes resa. Falskt är helt säkert det från

Fersen tagna påståendet, att det spelades komedi medan den lille smålandshertigen låg i själatåget, vägg i vägg med dennes sjukrum. Schröderheim, som vid denna tid ej hade sin visdom från hofvet genom fruntimmersskvaller, utan nästan dygnet om vistades i konungens närhet, intygar motsatsen i den lifliga skildring han gjort af Gustafs oro och själsångest under sonens sjukdom: »samma dag, Hertigen sjuknade, afsades alla spektakler». Men allra betänkligast är helt säkert, att Sjögren utan några inkast skildrar Gustaf III s samtal mellan fyra ögon efter Fersens egna berättelser. Med skäl frågade redan Malmström, hvilken grad af tillförlitlighet man kunde skänka framställningen af samtal på tu man hand hos en man, hvilkens notiser om offentliga tilldragelser ej sällan motsägas af verkligheten.

Någon teckning af kulturlifvet under Gustaf III har författaren ännu ej lämnat, men svårligen kan man genom några i förbigående gjorda anmärkningar bättre lyckas röja sin betänkliga okunnighet i den gustavianska vitterhetens historia än Sjögren gjort. Sid. 39 uppgifver han sålunda som deltagare i konungens aftonciklar under de första regeringsåren — Kellgren och Leopold. Kellgren kom ju först 1777 till Stockholm, blef först 1778 föreställd för Gustaf III, och kom säkerligen ej före 1780, då han utnämndes till konungens bibliotekarie, i någon stadigvarande beröring med majestätet och hofvet. Leopold kom till Stockholm först 1785!! På samma sida förlägger författaren den väl af hvarje bildad man kända representatio-

nen af Thétis och Pelée, med hvilken operan begyntes, till juni i stället för till januari 1773, och om pjesen har han den underliga uppgiften, att den af Mazarin gifvits för Ludvig XIV. Thétis och Pelée af Wellander och Uttini var ju bearbetad efter Fontenelles opera med samma namn, uppförd för första gången 1689 — och Mazarin dog 1661! Efter denna prydliga begynnelse fortsätter författaren med samma noggrannhet, att konungen 1775 inköpte det Ekebladska huset för uppförandet af ett nytt operahus — i stället för att han 1773 inköpte det De la Gardieska huset för detta ändamål (Ekebladska huset intill användes till magasiner etc.). Kostnaderna för huset uppgifver Sjögren till 80,000 rdr species — beloppet på konungens årliga subvention. Efter en dylik kunskap om det teaterväsende, hvilkets allt uppslukande intresse för konungen författaren beklagar, kan man vänta sig litet af hvarje, men ens djärfvaste förhoppningar blifva likväl öfverträffade, när Sjögren låter vår störste skådespelare, Lars Hjortsberg, sjunga hufvudpartiet i Gustaf Wasa i stället för Stenborg. Hjortsberg skulle vid detta minnesvärda tillfälle varit 14 år gammal! När man nu betänker, huru mycket dessa teaterförhållanden omordas i tidens memoarer, får man en underlig föreställning om Sjögrens kännedom om tiden.

Med ett dylikt sätt att arbeta, så flyktigt och med så otillräckligt material, blir det klart, att författarens totalvy på tidehvarfvet och hans uppfattning af konungen skola vara otillfredsställande

och konventionella. Skildringen af Gustaf III är — från författarens egen orättvisa synpunkt sedt — matt och utan relief, och omdömena om honom — såsom där han på grund af en skildring från Gripsholm på hösten 1778 beskylles för »nästan ständig sysslolöshet» — ej sällan rent löjliga. Det är att hoppas, att den begåfvade författaren i sin nästa del, om en sådan utkommer, gifver prof på ett lugnare arbete och en djupare känsla af ansvar inför det i sin historieforskning frejdade namn, till hvilket han knutit sitt eget.

Stockholms Dagblad 1891.

PARIS OCH REVISIONEN.

Ändtligen.

Det var med icke ringa spänning jag från nationalarkivets lilla arbetssal, där jag satt med manuskriptbuntarna bland stillsamma gamla herrar med kalotter, såg tidningskolportörerna komma springande på den smala gatan vid hvilken arkivet ligger, Rue des Francs Bourgeois, som den heter med ett namn från den patriarkaliska tiden, och ropen trängde gälla och oroande in i den fridfulla tystnaden. När jag kom ut, berättade bladen, att revisionen var beslutad, och att ministären, ehuru skyggt och motvilligt, gått öfver Rubicon.

Ändtligen.

Det har ju varit som om det uppskakande dramat aldrig ville sluta. Tablå har följt på tablå mer effektfullt än någon sensationsdramatiker kunde önska. Hela Europa har suttit som publiken på en teater och i ängslig spänning sett hur denna rättskänslans och orättvisans tragedi med sitt stora och enkla grundmotiv i händerna på en samvetslös press och tack vare intrigerna från en militärkast, oförmögen att förstå sina rätta

intressen, urartat till ett melodrama, i hvilket hjältarnas heroism alldeles ställdes i skuggan af bofvarnas gemenhet, och det aldrig tycktes vilja sluta med polisupptåg, mord och intriger. Men nu har dramat nått hvälfningspunkten — måtte nu också upplösningen blifva af det gammaldags klassiska slaget med allmän demaskering och omutlig rättfärdighet.

Den, som inbillar sig att man, väl kommen till Paris, med lätthet får klart för sig den allmänna stämningen och sakernas sammanhang, den bedrar sig. Blott långsamt och med möda bildar man sig en föreställning om hvad som verkligen är på färde och hvilka mångtaliga koalitioner som rört sig i kulisserna.

Skulle man ha satt lit till bladen, hade man hela månaden bort vakna vid gevärsknallar och sett trikoloren svaja öfver barrikaderna. Med en blodlysten marodörgest har Rochefort dagligen strukit i höjden sin grå tupé och ropat på mord och brand. Mr Drumont, Père Dulacs, jesuitergeneralens, språkrör, har instämt i artiklar af en fanatism och oblyghet, som ej hörts sedan 1500-talets religions- och racekamp i den goda tidsåldern, då S:t Germain l'Auxerrois' klocka ringde till massaker.

Den ton, som småningom ryckt med sig hela pressen, på några räknade undantag när, trotsar all beskrifning. Invektivet har blifvit fullkomligt banaliseradt, och beskyllningar på heder och ära löpande småmynt, satta i cirkulation utan den ringaste eftertanke. »Idiot», »skurk», och »mutkolf»

ha blifvit smeknamn, använda af personer med fin takt och moderation, och det är väl att revisionen kommit, ty skällsordens alla stimulerande medel voro verkligen förbrukade, och det är svårt att gissa hvad som vidare fanns att gripa till, när man hunnit därhän att benämna motståndare »latrinrör», »vase de nuit», »rince-cuvettes» och desslikes. Men kanske ännu värre än dessa tygellösheter äro de förgiftade allusioner på folks privatlif, som det vimlar af hvart man tittar. Att fransmannen af naturen är komediförfattare, det märker man bäst, när man läser dessa artiklar. En klippfast öfvertygelse om, att allt här i världen beror på intrigmakeri af mer eller mindre smutsig art, ligger bakom de oräkneliga afslöjanden af familjehemligheter, kotteri-kabaler och partimanövrer, som dagligen vankas. Den inblick, agitationen gifvit oss i generalstabens hemliga kamrar, är tyvärr ägnad att bestyrka en sådan uppfattning, ty en institution, där falsariet drifves som sport och så godt som under arkivariens egen lampa, där man lånar sig till så ovärdiga knep à la Xavier de Montépin som Du Paty de Clams, och där den »svarta arméns» befäl — prästerna — gå som ledare in och ut, lämnar onekligen fältet öppet äfven för den mest fantasifulla följetonists kombinationer. Lägg nu härtill det skandalösa racehat och troshat, som öppet predikats — och det är icke underligt, om ett studium af tidningarna skulle skänka den föreställningen, att man stod inför en ödesdiger timme i Frankrikes öden. Så länge det endast var mot

juden, som detta nationalhat riktades, röjde det mindre den chauvinistiska förbländningen. Han är ju den traditionelle syndabocken, om också de antisemitiska rörelserna i Frankrike, de sociala frihetsidéernas och de medborgerliga jämlikhetstankarnas land, äro mindre förlåtliga än annorstädes. Det finns äfven en andlig nobless, som förpliktigar. Men här fanns ju också alltid den föregifna raceskillnadens skyddande förklädnad till hands, hur chimärisk den i själfva verket är, då säkerligen särskildt i Frankrike en stor del af judarna — som det visats af Renan i en liten öfverlägsen skrift — ej hafva något semitiskt blod i ådrorna, utan torde stamma från till judendomen omvända provençaler o. s. v. Men när angreppen gått vidare mot protestanterna, då blottar chauvinismen ett självstympningsbegär, sorgligt bekant ur historien. Ty hvar och en, som aldrig så litet sysslat med franska reformationen, vet hur calvinismen slog ut i de mest franska trakter och räknade bland sina stridsmän såväl söderns ädlingar, korsfararnas ättlingar, som Nordfrankrikes borgare. Hvad dessa såningsmän af tros- och racehatets draksådd vilja är en rörelse af samma art som den, för hvilken det katolska Spanien långsamt förblödt, och som under Ludvig XIV gaf Frankrike en åderlåtning, som det knappast skulle uthärda en gång till. Det är sorgligt att se fosterlandets stora idé uppfattad så trångt med familjefördomens hela exklusivitet, samtidigt med att dock det moderna lifvet och vetenskapen visar allt starkare att kaster-

nas tid är förbi, och att begreppet »organism» blir allt friare och smidigare.

Men om pressens öfverdrifter i denna fråga visat sig starkare än någonsin, hade man kanske utan densamma näppeligen nått resultatet, och icke blott fången på Djäfvulsön fått ohörd bära sitt martyrium och blifva till en symbol för den orättvisa, som aldrig tycks lämna hans stam, men också hela den franska tankens frihet varit i fara. Det har behöfts dessa kampanjer dag ut och dag in, som de förts af Le Siècle, L'Aurore och La Petite République. Det har behöfts, att en polemiker af första rangen, som G. Clemenceau, hvar morgon aflifvade en ny osanning i en stil, skarp och dödande som eggen på den rakknif, med hvilken man »självmördade» Henry; det har behöfts en öfverlägsen intelligens och en hög och stor vilja som Jean Jaurès' för att belysa i dagsljuset denna Nessusväfnad af förfalskningar och lögner, i hvilka motståndarna svept in sig, och som till sist skola förgöra dem själfva. Efter Zolas bref äro socialistchefens artiklar det märkligaste processen fostrat, och de intaga hedersplatsen i hela den litteratur i fråga, som utkommit. Under namnet »Les Preuves» ha de nu samlats i bokform, och utmärka sig både genom den lysande klarhet, i hvilken författaren framställt sakernas förlopp, som genom den värdiga, af sakligt allvar och saklig lidelse präglade framställningen.

I en öfverraskande kontrast mot den vilda bataljen i tidningarna har Paris' gatulif stått under denna gångna månad, och säkerligen har det i

vårt sekel knappast någon gång lagts ett så förståndigt afstånd mellan ord och handling. Sällan har Paris haft ett ljusare och mer fredligt utseende än denna härliga september. Luftens sommarton i guld har småningom gått öfver i hvitt och aftonrodnadens brand öfver triumfbågen sakta bleknat, men ständigt har solen lyst lika klart och lifvet också haft samma leende solskenshumör. Uppgiften att Dreyfusstriden skulle ha inverkat på handel och vandel, på färdseln och stämningen i det hela, som med olika färgläggningar sagts i olika blad, torde knappast hafva någon verklighet. Alla de händelserika dagarna har jag varit på boulevarderna och knappast sett en folkskockning. Arbetsströmmen har brusat som vanligt om dagarna och nöjesfloden om aftnarna. Som fördanserskor för ett ändlöst orgiastiskt följe stå Carpeaux' härliga kvinnor framför operan, och i deras tecken har nöjet bundit sin ringdans på boulevarder och gator, teatrar och kaféer och kring Afrodite hos Maxims. Själfva Boulevard S:t Michel, studenternas gata, en lefvande termometer för Paris' temperatur, har efter de stora aftnarna, t. ex. då revisionen inleddes eller Picquart fängslades, haft sitt vanliga utseende. De små damerna hafva som vanligt lugnt trampat på sina cyklar med kulörta lyktor framför eller bakom sig, allt efter det en nyckfull notis gifvit dem anledning att eklärera, och kaféerna vimlat af unga män, följda af pager, skulle man med en smula fantasi kunna säga, när man ser dessa par af manliga och kvinnliga cyklister. Och på natten har

en blek, hvit måne dinglat på himlen öfver Panthéon, en måne lik en Pierrettes hvita mössa, och man kunde föreställa sig att hon själf kastat den dit upp, medan hon roade sig med att leka kurragömma med sin Pierrot på taket till Paris' gamla ärevördiga monument.

Men om främlingen å andra sidan, ryckt med af den stora stadens aldrig stannande nöjeshvirfvel och den yttre bilden, skulle tro hela striden uppkonstruerad af tidningarna och utan djupa rötter i den franska befolkningen, gjorde han återigen ett felslut. Tusen små tilldragelser visa, hur upprörda sinnena verkligen äro, och får man en fransman af den rätta sorten i det rätta humöret, helst i det heliga ögonblicket »mellan osten och päronet», skall han gifva sitt hjärta luft i våldsamma ord. Har han en smula grått i håret, skall han betänksamt skaka på hufvudet i undran öfver detta förut okända skådespel: ett Paris hänfördt för reaktioner, skymfande dem, som kämpa den förtryckta rättvisans kamp. Och han skall fara ut i häftiga anklagelser mot jesuiterna, på hvilka han främst kastar skulden för det skedda. Och genom allas ord kan man sluta till, hur kampen utvidgats, hur den blifvit ej blott en rättsfråga, och i andra handen ett hänsynslöst försvarskrig af en institution, hvilkens hela vidd af ruttenhet hotar att komma i dagen, men också en stor kraftmätning mellan de reaktionära och framåtsträfvande partier, hvilka innerst under hela republiken sammandrabbat. Lyckligtvis har bladet vändt sig. Revisionspartiet består numer ej af en liten elit

af »intellektuella», af lärda och skriftställare, af ideologer, hvilka kände sig lika förvånade som sorgsna inför detta offentliga affall från alla de stora franska traditionerna. Nej, undan för undan hafva de bildade klasserna ryckts med, särskildt i Paris, arbetarna också, och till och med från landskommunerna, där de enkla, föga läsande hedersmän bo, på hvilka Cavaignacs tal om Henrys förfalskade aktstycken skulle anslå, höras röster, som kräfva rättvisa. Generalstabspartiet har haft plump otur och dessutom gått alltför bröstgänges till väga. Den sista nya anklagelsen mot Picquart i afseende att hindra honom att vittna i revisionen, är näppeligen ett klokt schackdrag, och det gick en hälsosam rysning öfver Paris, när hans afskedsord, sagda med hans vanliga reserverade nobless, blefvo kända. Meningen var nog, som det också säges man och man emellan, att framtvinga en ministerkris, som igen fört Cavaignac till styret, men den gamle parlamentarikern Brisson, som fått smälta mycket både af vänner och fiender, gick ej i fällan, utan har sakta drifvit saken dit den skulle.

Rundt om i världen hafva det franska folkets alla antagonister i denna rättegång fått vatten på sin kvarn och ännu högljuddare än vanligt ryckt fram med den gamla germanska käpphästen om Frankrikes undergång. Kanske har man i England och i Tyskland icke rätt att slå sig så våldsamt för bröstet och ropa: se, jag är icke som den syndaren. Det händer ett och annat både i det dygdiga Albion och i det humanitära Tyskland

med soldatmoralen, som icke precis är idyll i rosenrödt. Men det är i alla händelser med en utomordentlig glädje, som alla, hvilka älska Frankrike, se revisionen begynna och hoppas att den skall ända — ehuru slaget ingalunda ännu är vunnet — med sanningens hela triumf, och att det skall visa sig, att Zolas våldsamma anklagelse var ett mene tekel, hvilkets eldskrift man bort förstå för länge sedan. Då skall striden, trots allt, icke hafva varit förgäfves. Den har dragit en klar gränslinje mellan hvad som i Frankrike är verkligt genomträngdt af idealitet och hvad som är politiskt ränkmakeri bakom stora patriotiska fraser. Och om också kampen tyvärr väckt mycket hat, som ej så lätt kan lägga sig till ro, hafva sanning och rättvisa en underbar kurativ verkan. För den, som dessa vackra septemberdagar vandrat genom Paris, verka alla olycksprofetior som spottbilder. Å nej, denna underbara stad, som störtar monarker och brusar öfver sina bräddar lätt som ett eldigt vin, den har på samma gång en seghetens styrka utan like. Institutioner, vanor, traditioner lefva där under de växlande förhållandena med samma outslitliga styrka. Än i dag kan man i en af de trånga gatorna möta Jérôme Coignard kommande ut från drottning Pédauque's stekbod, och i skymningen i Palais Royal se Chevalier Desgrieux hjälpa Manon Lescaut ur karossen. Rättvisans helgd är där bosatt sedan Saint-Louis' tid, toleransens milda och öfverlägsna lära lefver där sedan Henri IV drog in med sin världsvisa axelryckning öfver vrångvishet och fanatism. En varm och sann vörd-

nad inför alla lifvets skapande och enande makter trifs där sedan Molière — det öppnaste öga litteraturen känner — skrattat ihjäl Tartuffer af alla sorter, och den moderna tankefriheten andas där, sedan Voltaires frigörande förstånd genljöd genom salonger och borgarhus. Staden med de kvicka, nervösa männen och de förfinade, kärleksdruckna kvinnorna, med det goda trädet och den yppiga frukten, med dikt och konst i tunga källsprång, den kan förmörkas af skybildningar och vilseledas af dunkelmänner, men den skall alltid få igen sitt ljusa uppvaknande af rättvist och levende förnuft — Fluctuat nec mergitur.

3 oktober 1898.

SVENSKT TEATERLIF.

Kommer ni ihåg första gången ni som liten var på operan och den första förstummade och storögda förtrollningen inför scenen? Det brukar vara ett af barndomens starkaste minnen — åtminstone står ingenting så flammande för min hågkomst från barnaåren, som första gången jag var på operan och såg »Trollflöjten». Det var Arnoldson, som var den ståndaktige Tamino och Arlberg, hans Sancho Panza, den grönklädde fågelfängaren, det var Uddman, som sjöng Sarastro, värdig och grotesk som en kinesisk afgud, och Michaeli i svart och guldstjärnor som nattens drottning. Hvilken lefvande saga af ljusa, brokiga gestalter och toner, hvilka äfventyr mer växlande än en bilderboks! Bedöfvad af intryck och trött af ögonlust och musik åkte man hem, lycklig och halfsofvande mot sin moders arm, men ännu långt därefter drömde man om att hand i hand med en liten hvit prinsessa gå genom eld och vatten, och ett tempel, lysande af röda lågor och klingande af sång, strålade på den grå tapeten öfver ens hufvudgärd.

Det var teatern, som för första gången bemäktigade sig ens inbillning, och med en rys-

ning af lockelse och undran tänkte man på det stora huset vid Gustaf Adolfs torg, som hela dagen låg dödt och slutet, men om aftnarna, just när man själf skulle till kojs, blef fylldt af händelser och äfventyr, och bakom hvars ridå alla sagböckernas under fingo verklighet. Fullständigt försvann denna sagostämning ej förr än flera år senare, den också minnesvärda första gång, när man som skolpojke ihop med yra kamrater krånglat sig in på den gamla vinden bakom scenen och med egna ögon fick kontrollera denna fantasivärlds ståt af målad duk och bleknadt guldpapp och iakttaga i all deras jordiska inkognito kulissernas gudar och gudinnor, där de smågrälade och huttrade i de solkiga mantlarna, väntande på entrén. Det var verkligen med mycket blandade känslor man gick hem efter denna första blick bakom kulisserna, besvikenhet och lillgammal världsklokhet i förening, samma kris ungefär i en gosses lif som den en ung man genomgår efter den första soaré i stora världen, under hvilken han naivt kunnat konstatera för sig själf otillförlitligheten i mäns handslag och bedrägligheten i kvinnors.

Barndoms- och ungdomsintryck af denna art strömma på en, då man träder in i den roliga teater- och musikutställning, som finnes på expositionsfältet. Ty här är det framför allt lifvet bakom kulisserna, artisterna i hvardagslag och teaterns intimitet, som publiken får lära känna. Utställningen bjuder på en mängd porträtt af döda och lefvande konstnärer, kostymer och dekora-

tionsföremål, ovana att betraktas så nära och i så nykter belysning, och ett helt skåp med puder, peruker och sminker leder besökaren till och med in i Thalias allra hemligaste om också ej allra heligaste lokaliteter.

Utställningen är ordnad af en af de utan fråga yppersta kännare och varmaste teatervänner, Stockholm äger, Harald Molander, och om den ej i allo visar den planmässighet man kunnat vänta, beror det sannolikt på förhållanden, som hans bemödanden ej förmått öfvervinna. Men ofrivilligt måste man anmärka, att det hela synes tillkommet väl mycket på måfå. Tänker man på själfva ramen för artisternas verksamhet, finner man på denna utställning först och främst knappt ett spår af dekorationsmåleriets konst, och alltifrån Desprez' dagar hade väl här funnits utkast och konstalster att visa. Förgäfves letar man vidare efter någon systematiskt ordnad samling afbildningar af Stockholms och hvarför ej också Göteborgs gamla teatrar — en sådan hade varit af vida större värde än en så ointressant panoptikons-historia som de båda fula vaxgubbarna af Gustaf III och Armfelt. Äfven i fråga om konterfej och smärre reliker — där dock utställningen är relativt fullständig — synes urvalet nog mycket gjordt på höft. Jag söker t. ex. ett intryck, en stämning af ett af de briljantaste genier, som trampat svensk tilja, d'Andrades romantiske föregångare, Du Puy, men blott ett litet obetydligt porträtt i skymundan talar om den schweiziskt-nordiske Don Juan, hvilkens konst och hvilkens

lif hade samma eldfulla brus af skummande champagne! Jag söker mamsell Frösslind, Cendrillon från 1811, med hela Stockholm på knä för sin lilla förlorade och återhittade bröllopssko, den kanske mest själfulla ingénue, svensk scen ägt, men så vidt jag kunnat finna, talar intet enda litet minne om den skälmska och rörande gratie hon en gång var. Mer än en lakun af samma slag torde utställningen förete, medan man häpnar åt att se en hel afdelning i paviljongen upptagen af hundratals banala fotografier af sångföreningar från landsorten, hvilkas ännu lefvande medlemmar vid besök här — föreställer jag mig — skola känna sig en smula generade öfver att plötsligen flyttats in bland konstens invigda och fantasiens martyrer.

Men frånsedt dylikt är utställningen mycket rolig, och ingen, som i världen bakom rampen funnit ett alibi från verklighetens sorger, bör försumma att gå dit in. Teatervännen finner där den svenska scenens ryktbarheter från Gustaf III:s dagar ned till de nu lefvande. Men hur skugglika te sig ej här de lefvande i jämförelse med de döda! Och af alla de döda är det, synes det mig, trenne kvinnor, som så afgjordt dominera, att alla de andra blott blifva satelliter kring deras solar — det är Elisabet Olin, Emilie Högqvist och Jenny Lind.

Fru Olin, vår första operasångerska, finns i ett vackert gammalt medaljongporträtt. Hon är ljufligt rococo, där hon sitter med spetsfichuen öfver hufvudet, klädd i blekrödt siden, med den

uppslagna rollboken i sin hand. Ansiktet är idel kvickhet och förstånd, blicken i de tindrande bruna ögonen har ej ett spår af svärmeri, men skrattar muntert ut mot världen, mot det dåraktiga och yra tumlet af människornas barn, munnens löje har ett systerdrag till Kellgrens. För henne är konst en glad lek, lifvet lust och elegans — och hvarken scenens eller tillvarons allvar är mörkare än ett litet täckt stångpisk-andante i fyra fjärdedels takt och med siratliga fioriturer.

Från henne öfver till Emilie Högqvist, som hänger strax intill som Bertha i Grillparzers skräckdrama »Stamfrun», är ett jättehopp in i ett nytt sekel, brustet och disharmoniskt, och i stället för rococons glada och eleganta sensualism möter romantikens sönderslitna känsla. Det är 1830-talets lidelsefulla kvinnotyp med den släta öfver öronen i valk kammade frisyren, Indiana och Lelia med deras Byronska passioner och deras viftande äkta schalar, smärta, nervösa gestalter i mjuka kjolar med fladdrande volanger.

Genom Cardons allbekanta litografi har denna bild af Maria Röhl blifvit det typiska porträttet af den vackra, den firade Emilie — ej alltför långt därefter den »stackars Emilie», som konstnärinnan de sista åren älskade att nämna sig själf på sitt veka, smeksamma flickspråk. Porträttet gifver blott en aning om hennes förtjusande hufvud, men är ändock förtrollande. Pannan med de vackra ögonbrynen är barnsligt klar och stilla, ögonen ungdomligt trötta med en litet loj och längtande blick, munnens uttryck darrande af

smärtsam och förfinad sinnlighet. Det är något af vacker, utslagen blomma öfver henne, och blomlikt vacker är den lätta böjning, med hvilken hon lutar hufvudet mot vänstra axeln, som en tearos, tyngd af sin egen skönhet. Inför denna bild kan man ej ett ögonblick missförstå den dubbla makt hon ägde och den dubbla hänförelse hon väckte, den stora slöserskan med de evigt öppna händerna.

Hur annorlunda, i alla punkter, verkar ej mot Emilie Högqvist hennes stora samtida på den svenska operan, den märkligaste af ej blott svenska, men väl alla sångerskor, Jenny Lind, vare sig man betraktar henne på Magnus' bekanta bild eller Södermarks tafla öfver henne som Norma, där Casta Divas mäktiga aria i all dess underbara bredd ännu tyckes tona från de halft öppnade läpparna. Intet hos henne kan kallas vackert — hufvudet är nästan vulgärt med den breda näsan och den framskjutande hakan. Och ändock, hvilket drag af sällsam, inspirerad oåtkomlighet, af det stora geniets skapande ensamhet ligger ej öfver detta ansikte med de gråblå visionära ögonen! Den nästan religiösa höghet, som omstrålar hennes konstnärsbana såsom ingen annan scenisk artists, slår sin afskiljande ljusring kring hennes gestalt, och man erfar den känsla af nästan kylande och oförklarlig storhet, som de ojämförliga andarna föra med som sin atmosfär. Och man drömmer inför detta porträtt som inför en sånggudinnas gåtfulla mask så länge, att ens sinne blir tungt, och att vemodet öfver att de vackraste

visorna redan äro sjungna, utan att man kan hoppas att någonsin få en idé om deras flykt och välklang, drifver en bort från hela denna utställning af allt, som en gång var glädje, skratt, lycka och hänförelse, men nu blott är minnen om fester, som förgått, blekta skuggbilder, stängda instrument, notrullar, hvilkas tonskrift blott ger drömmens eko, hur pietetsfullt man än löser upp de sidenband, med hvilka de döda ägarinnorna knutit dem ihop.

*

Men när vårnatten kommer med sitt halfdunkel, mellan tolf och tu, då spökar det därinne i teaterpaviljongen; de gamla lutorna klinga, och gamla vänner och väninnor talas vid. Då kan man också af de tre stora kvinnornas egna ord bättre än af mina höra, hvad de velat och hvad de menat. Hör bara på!

FRU OLIN.

Å, mes amies, teatern är en verklig skola för dygden och hjärtat, hvem vet det bättre än jag och den ståtlige, den dygdige Karl Stenborg! När vi sjöngo Thétis och Pelée, och jag i logen vid min dyre monarks sida såg R. R. Horn, och på parterren lille Olle Malmgren och min egen beskedlige assessor och man, den snälle ärkeängeln Gabriel Olin, hörde jag la fée de la gaîté ringa med sin skallra. C'était la vie! Amphion sjöng till lutan, och se, stenen lifvades, och Theben, det oskuldsfulla nöjets stad, blef byggd — det var min sång,

som skänkte glädjen röst och sorgen stämma i vårt land, jag gaf musiken hemortsrätt i Sveriges bygder, och så länge en svensk Augustus minnes, skall också ihågkommas den första, som införde Melpomenes ljusa offertjänst uti vår kalla nord...

EMILIE HÖGQVIST.

Stackars Emilie kommer ej ihåg mycket. Blott ett vet jag, att det, som ledde mitt lif, var en makt, som bjöd mig gifva och gifva. Det var så naturligt för mig att skänka bort mitt skratt och mina tårar, som för solen att gifva sitt ljus och för daggen att bjuda sin svalka. Egentligen lefde jag blott när jag gaf, glädje, lust, drömmar, smekningar och allmosor, det kändes på samma vis, med samma inre berusning af outsäglig rikedom och samma salighet öfver att kunna lyckliggöra. Så gaf jag min konst och min själ och mina kyssar, som rosen sina blomblads skönhet och sin kalks doft, och jag förunnades också rosens lott att dö strax efter blomningen, utan den långsamma förvissningens förödmjukelse. Vid trettiofem års ålder hade redan den vackra glöden brunnit ut — stackars, lyckliga Emilie!

JENNY LIND.

Hvarför finns jag här bland de andra? Jag hör ej ihop med dem. Allt ifrån den stund jag som liten började sjunga för mig själf, hade jag en aning om, att min stämmas klang ej räknade någon släkt med de klingande bjällrors och den ljudande malms, som önskar handklappning och

lager, och allt djupare förstod jag min mission, allt som jag fick nåden att växa till i visdom... Intet käril var skröpligare än mitt, men helig var den sångens källa, som brusade i mitt inre. När jag sjöng blef jag madonna, jag, Herrans tjänstekvinna, den ödmjukaste och ringaste, och min sång var gudomlig lära och uppenbarelse. Jag var en syster till de utvalda sibyllor och profeter, hvilkas ord varit af evighet och lärt om evighet.

30 maj 1897.

DEN DRAMATISKA TEATERN.

I.

Jubileets lusteldar ha förbrunnit, rätt nu lyktar också utställningens sommarfest. Och Stockholm får prägeln af ett högtidsklädt hem, från hvilket de främmande troppa af. Man är stolt öfver sin lyckade tillställnings glans och ståt, litet dufven också af allt buller, alla vackra ord och alla skålar, och det är icke utan välbehag man blir ensam med de sina och i godt mak åter får börja diskutera husets egna ärenden och affärer för den kommande vintern.

Ett sådant spörsmål för Stockholms begynnande vintersäsong är utan fråga vår dramatiska teater och dess skötsel. Denna konstinstitution, som så länge varit hufvudstadens älsklingsbarn, har under årens lopp mer och mer förlorat sin gamla favoritställning. År från år har den mist sitt inflytande, år för år har kritiken, den ådragit sig, blifvit hårdare och otåligare, och när nu åter en speltermin begynner utan att man hör talas om några försök till en konstnärlig renässans, som visar, att teatern dock har andra skyddshelgon

än madame Sans-Gêne, frestas äfven personer, som stå utom den dramaturgiska världen, att skärskåda förhållandena och söka framhäfva det, som är kärnan i alla de olika inkast, hvilka man dagligen och stundligen i bildade kretsar hör mot den en gång så enhälligt applåderade skådebanan. Och kärnan i all denna kritik är — för att genast med kirurgisk rättframhet röra vid såret — det långsamma, men oupphörliga sjunkande i andlig nivå, som utmärkt teaterns verksamhet under de gångna åren, till dess man nu står undrande och häpnande inför en association af konstnärer, hvilken, trots att den besitter flera förträffliga och många dugliga krafter, dock dag för dag förlorar sin terräng genom det okonstnärliga laisser-aller, med hvilket den fortfar att uppehålla en intresselös och föråldrad repertoar, som hvarken hos medverkande eller åskådare tänder den elektriserande gnista, utan hvilken en spektakelafton är det tommaste af tidsfördrif. På ord som dessa svara helt visst teaterns målsmän med eleganta axelryckningar ur den franska markiskomedi, som i Stockholm fått sitt Canada — de gamla kolonisterna i Canada voro kända för att kunna njuta af Paris' moder och teaterpjeser ännu ett sekel sedan de lagts bort i hemstaden — de svara med förbindligt öfverlägsna världsmannagester, pekande på fullsatta salonger och förklarande, att »Herr Derblay» och »Damernas vän» — möjligen med en liten svensk Dardanell emellanåt — är just hvad publiken önskar.

Detta svar har samma fel, som många andra

portmonnä-svar, att mer afvisa än bevisa. Det är sant, att teatern, om den förlorat hufvudstadens elitgarde af intresserade, ännu räknar ej obetydliga stamtrupper inom medelklassen, men hur länge skola de blifva trogna, det är frågan. Äfven för dem kan behofvet att få nytt vin i de gamla flaskorna på längden icke uteblifva, äfven för dem skall en gång den dramatiska teaterns salongsgloria af fin familj förblekna.

Denna publik bjudes dessutom hvar afton på stycken ännu mer ägnade att behaga den, rena franska farser från Palais-Royal, där handlingens alla personer träffas i en och samma säng, stycken, hvilkas uppförande den dramatiska teaterns värdighet och — om också ringa — återstod af statsförpliktelse förhindra. Förunderligt vore det, om publiken i dylikt val hyste betänkligheter. Ty dessa nya lustspel af Valabrègue, Donnay, Gandillot och andra ha åtminstone den yra munterheten i glada ungkarlars champagnekalas, en fläkt af Arlequins groteska fantastik med den upp- och nedvända världens negativt-filosofiska humor, visande tillvaron som ett toklustigt camera-obscura spel — den dramatiska teaterns salongskomedier af Sardou, Faber, Pinero och hvad de allt heta, äro blodlösa och tråkiga produkter af en olycklig mesallians mellan drama och lustspel, från hvilkas borgerliga väsen förflyktat både det höga allvaret och den ystra glädjen.

Men äfven om den dramatiska teatern med hänvisning till sin kassabok alltjämt skulle kunna försvara sin repertoar, ägde den ändock ej rättig-

het därtill. Ty låt vara, att dess direktör måste tänka på det ekonomiska resultatet, hans teater är dock mer än en privataffär. Den är förvalterskan af alla våra sceniska traditioner, den har — det är dess ansvar, men också dess adelsmärke — anor och arf att uppehålla. Ingen människa kan begära, att direktör Ranft skall älska konsten. Man får vara glad, om det stundom hampar sig så. Han är en beundransvärd scenisk affärsman, som troligen kommer att göra ett teaterbolag, lika stort som Stora Bryggeriets, med Thalia till varumärke, och annexer från Ystad till Haparanda. Hans uppslag, att gifva representationer, på för- och eftermiddagar, vid alla klockslag, är helt enkelt genialt och kan leda till oväntade konsekvenser. Hvarför skulle det ej kunna bli lika nödvändigt att på morgnarna se en fars för att komma i humör som att taga sin kalla afrifning, att höra ett problemdrama till frukostrispen, en tragedi till eftermiddagskaffet och sedan ha tillfälle att se kortklädda revyer och operetter så långt in på småtimmarna som en patriarkalisk polisförordning vill tillåta. Men skämt å sido — herr Ranft är en utomordentligt duglig man, och det hedrar hans blick, hans förstånd och — jag hoppas också — hans konstintresse, att han sorterat sig äfven för den bildade publiken och det, som allbekant är, med ypperliga krafter.

Helt annat är emellertid förhållandet med den dramatiska teatern. Utan att någonsin hafva varit en Burg eller Français har den hos oss fyllt en

verklig kulturmission. Den har fått till arf allt hvad Sverige ägt af dramatisk tradition, och det är just emedan man önskar, att den fortfarande skall sprida öfver vår hufvudstad den ideala världens starka luft, de stora passionernas och de djupa känslornas förfriskande vinddrag, som man icke kan och icke vill nöja sig med, att den i grå förflackning glömmer sin forntid.

*

Helt säkert har läsaren varit med om att »tala teater» i en krets, inom hvilken olika generationer voro representerade, äldre och yngre än er egen. Har det då icke slagit er, hur dessa teaterminnen blefvo fattigare, färglösare, ihåligare, ju yngre berättaren är. Med hvilken värma och hvilket skimmer i ögonen tala ej våra föräldrar om sin ungdoms teaterlif! Hur starkt måste icke Swartz, fru Hwasser, Elmlund och de andra hafva gripit dem, för att ännu de tonfallen skola höras i röster, eljes af åren beröfvade entusiasmens klang! Och lägg märke till, om hvilka stycken de tala — det är »Hamlet» och »Orleanska Jungfrun», Byrons »Sardanapalus» och Halms »Fäktaren från Ravenna», skapelser af mycket olika värde, men alla riktade mot det stora, uppfattande diktning som en strålande öfverbyggnad öfver hvardagslifvet, med större konflikter, våldsammare naturer, en rödare och starkare ström af lidelser och drömmar än söckendagens. Dessa stora skådespels anda smälte in i denna generations lif, gaf perspektiv åt dess egna lefnadshändelser, och det

drag af fantasifull esteticism, som än hos äldre kan förvåna oss yngre, hvilka sällan utom rent litterära lag höra ett klassiskt citat eller en romantisk bild, leder icke minst sitt upphof från det källsprång af verklig poesi, som den dramatiska konsten ännu på 1850- och 1860-talen bjöd den stockholmska teatervännen.

Efter dem kommer turen till oss själfva, vi trettioårsmänniskor, hvilkas ifrigaste teaterår inföllo vid 1870-talets slut och under 1880-talet. Äfven för oss stå besöken på vår främsta dramatiska scen som ingripande i vår bildning och uppfattning. Visserligen var redan då den estetiska tidens fria och poesiskiftande solljus på väg att flykta eller redan borta. Men en annan dramatisk konst hade trädt i stället, Augiers, Ibsens och Björnsons, en samvetets konst, hvilkens ideal var högt och allvarsamt, äfven där dess litterära form understundom kanske alltför lydigt bar verklighetslagarnas prosasele, en konst, lojal i sin ärlighet och sitt hat för konventioner, vibrerande i sin vördnad för sanningen, hälsosam i sitt vackra och manliga förakt för enskildt och socialt skrymteri, för enskild och social lögnaktighet. Man hade ett behof af självrannsakelse, när man sakta gick hem under natthimlens stjärnor, och skarp och klar som rimfrostvinterns egen anda dröjde dessa dramers mening inom ens själ.

Men de, som under dessa sista år begynt den teaterperiod, oundgänglig i ett stadsbarns lif, som sammanfaller med självfva utvecklingen till tjuguårsåldern och det första utträdandet i det verkliga

lifvet, hvilka äro deras teaterminnen? Hvad är det för lärdomar de gå hem med efter en afton i templet vid Karl XIII:s torg? De stora klassiska författarna, hur ofta spelas de? Ibsen har man slutat med, fast hans hand utan fråga är den starkaste af alla lefvande, som föra den dramatiska konstens stilus. Pjeser som M:me Sans-Gêne behärska repertoaren. Det vill säga, att ett stycke, som ser århundradets största hjältetyp med en lumpen kammartjänares öga, som uppfattar historien som en dams silkeshärfva, där anekdoter bilda knutarna och alkovintriger tråden, där människorna hvarken sättas under tragediens förstorings- eller satirens förminskningsglas, men framställas med en parisisk småborgares släta och andefattiga fantasi, där tapetseraren och modisten äro de skapande konstnärerna, att ett sådant stycke kväll efter kväll bjudes den allmänhet, som på teatern behöfver en smula lyftning öfver det alldagliga. Det vill säga, att medan alla andra konstarter i vårt land, litterära och efterbildande, mer och mer förakta att vara publikens ögontjänare, mer och mer vilja rycka dem med i den djärfva flykten uppåt och bortåt, den dramatiska konsten ensamt öppnar för beskådaren en banal interiör, där det är lågt i tankarna och trångt i känslorna, där af det lif ikring oss, hvilkets drömmeri och verklighet äro lika outtömliga på färg och glans, göres en liten beleffvad och tam sällskapslek, en sorts elegant och tomt »Fria på narri», som ingen kan värmas, isas eller hänföras af.

II.

Jag har talat om repertoarens brister ur publikens synpunkt — de äro lika ödesdigra för teaterns egna artister. Eller är det någon af dem, som ej känt längtan efter de mäktiga, stora, intressanta uppgifterna i stället för de släta och blodlösa laterna-magicafigurer, de i åtta fall af tio haft att föreställa? När jag t. ex. tänker på, hvilket mästerverk herr Fredrikson gjorde af Relling, förefaller det mig ofattligt, att han icke fyllt sina sista konstnärsår med verkliga karaktärsskapelser i stället för att om och om variera sin alltid charmanta men redan så stereotyperade resonör-typ. Gäller icke detsamma också många andra?

Fråga herr Bäckström, om han icke vill spela Falstaff eller Jeppe, han med sin breda anläggning, sitt joviala humör, sin förmåga af trygg och mustig komik, eller herr Personne med sitt rörliga lynne och sitt sprittande tempo, om han icke vill leka Figaro och svänga Scapins träsvärd. Osökt kommer också åtminstone den, som står utom teaterinteriörerna, att i detta samband tänka på Emil Hillbergs afgång. Lämnade han teatern, därför att han fann stugan för trång? Ingen af våra framstående skådespelare äger ju i den grad som han, hvad Pontus Wikner en gång kallade »det svenska kragtaget», det starka greppet, med hvilket man tyglar och styr ett konstnärligt problem, liksom den oförfärade kappryttaren sin stegrande springare. Ingen har med så lidelsefull energi och

så geniala mejselhugg danat stora sceniska gestalter som han, och ändock, hvilken sordin tycktes icke dramatiska teatern förmå lägga äfven på hans våldsamma kraftnatur. Har han sedan den ståtlige tyrannen i »Vasantasena» skapat någon gestalt, som plastiskt står kvar i minnet? Mig förefaller det, som om hans verksamhet åtminstone de sista åren gått förbi utan tilldragelser, till dess han vid påsken, liksom ångerköpt i den heliga veckan, brukade göra en stor roll ur Calderon. Det verkade alltid, som om han då gått in i Melpomenes innersta helgedom och biktat sig — jag misstänker ungefär så här: »Höga gudinna, se, jag har försummat din kult, men det är dig ensam jag älskar. Min själ är ej i den lek, jag förehaffver, och jag drömmer om att till din ära utföra de stora tragiska ödena, den flammande smärtans och den stora skuldens Atlanter, Kreon och Oidipos, eller den mörka förbrytelsens titaner, Jago och Richard III, och jag ber dig, som känner mitt innersta, gifva mig tillgift.» Och Melpomene, som genast hörde, blott af klangen i hans stämma, att han i grunden var en af hennes äkta tempeltjänare, svarade: »Jag tillgifver dig. Gack, och synda icke mera.» Må herr Hillberg på den farkost han nu stigit ombord resolut hissa de svarta och purpurröda seglen, och taga med sig alla, som äro trötta på borgerliga sceniska söndagsseglatser och längta till hafs!

Det är denna saknad af verkliga uppgifter, klassiska eller moderna, som stäckt teaterns förmågor i deras utveckling och gjort, att särskildt

ett par rikt begåfvade af de kvinnliga sujetterna liksom stannat i växten. Sporren till den stora kraftansträngningen fattas. Så glömmas snart ungdomsdrömmarna, konstnärsblodet blir svalt och nyktert, och man kommer till att spela pjes med byråkratisk rutin. Men ingenting är farligare för en teater än att få öfver sig ett ämbetsverks arbetssätt, och det är med skådespelarens konst som med skriftställarens eller målarens, det är först flamman, febern, den sublima själfhängifningens slöseri, som höjer den öfver yrke och handtverk.

Må man ej i detta sammanhang svara, att den klassiska repertoaren dock tid efter annan odlats äfven vid den dramatiska teatern. Att med långa mellanrum upptaga ett par litterära stycken per vinter är naturligtvis bättre än ingenting, men i djupare mening skäligen förspilld möda. Tonen är förlorad, publiken fördärfvad af den lösa hvardagsmaten. Det är hela repertoaren, som konsekvent skulle höjas och åskådarna med den, och en systematisk censur utestänga från teaterns portar allt, som bär medelmåttans, indifferentismens eller den utslitna klichéens liflösa stämpel.

Dessa enstaka repriser af klassiska verk äro dock lärorika nog. Hvilken succès var icke Molières »Den inbillningssjuke» för ett par år sedan, hvilket stående repertoarstycke har ej »Trettondagsafton» blifvit under de sista terminerna? Med sådana exempel för ögonen har man ej rätt att påstå, att publiken finner de gamla verken tråkiga. Liksom tidningsredaktörerna hafva teatercheferna alltför låga begrepp om sin klientel,

och det finns hos de stora författarna en fyllighet och en styrka, som aldrig förblifva utan resonans. Lefva icke Hamlet, Tartuffe, Erasmus Montanus än i dag starkare än de flesta af den moderna dramatikens gestalter? Hvar finnes vackrare och djupare ynglingens vårmelankoliska bitterhet öfver den första brustna kärleksillusionen än hos Mussets Perdican, och hvilken nutida diktare har gjutit en sådan romantik öfver den unga älskande kvinnan som Goethe öfver Clärchen? Med skäl har Herman Grimm om dylika klassiska figurer skrifvit, att de lefva upp på nytt med hvar släkt, som får göra deras bekantskap.

Dessutom, det är ingen, som vid sidan af den klassiska repertoaren vill utestänga den verkligt moderna, och om man känner sig frestad att sätta en del konversationsstycken ur Dumas' och Sardous skola på interdikt, är det därför, att denna genre hos oss blifvit utspelad och icke längre kan afvinnas något intresse. Men hela den nya franska skådespelsskolan, Henri Becque, Curel, Hervieu, Porto-Riche och andra, hvarför icke försöka något af deras verk med deras starka stämning af misantropi och deras hvassa glans, så erinrande om den elektriska glödlampans hårda dager? Och från den germanska dramatiken, Hauptmann och Halbe i Tyskland, Ibsen, Björnson, Strindberg, Edvard Brandes, Gunnar Heiberg. Hvarje stycke med fysionomi, med verklig profil, är välkommet, från hvilket håll som helst och af hvilken anda som helst — blott icke dessa själlösa medelsnittsverk i fyra akter och många kostymer, spelstycken,

som hvarken äro fågel eller fisk, skenbilder, som icke ens i rampljuset taga illusion af lif, undermåliga äfven för den anspråkslösaste konstnärliga optik.

*

När man vill framhäfva, att endast en återgång till systematisk konstnärlighet i valet af repertoar åter kan höja teaterns aktier öfver pari, är det ingalunda den enskilde estetikerns utan den stora publikens talan, som man för. Den verkligt finbildade läsaren, som är introducerad i världslitteraturen och fullt hemmastadd i dess riken, har knappast behof af någon teater alls. Hans fantasi är så skärpt, hans vana att sällskapa med diktade personligheter, hvilka ur inbillningens töcken träda fram och tolka sorg och glädje, så uppöfvad, att han väl kan undvara teatern och dess mellanhänder. Hvad hindrar honom att, när dagen känns för grå och människorna omkring synas futtiga och tomma, midt i sitt biblioteksrum slå upp prosceniet och låta diktens mäktigaste viljor och hetaste blod träda fram och brottas.

Utan att han själf behöfver flytta sig ur länstolen och blott med en bok till hjälp kan han framtrolla hvilken syn som helst för ögat och höra de djupaste stämmor. Längtar han efter tragediens oförmildrade hjältestorlek, dystrare och högre än vanliga människobarns öden, kan han mana fram Klytemnestra, då hon med hatets orm under sitt blomsterspråk leder sin hemvändande

make till badet, där älskarens dödshugg väntar, eller se under piskande storm och hagel kung Lear, hvithårig och utstött, med dåren och narren till enda följesvenner vandra öfver den svarta heden. Vill han drömmeri och romantik, strax spelar ett spanskt kapp- och mantelstycke sin sommarnatts intrig, mandolinen ljuder öfver häckarna, och damen på balustraden lyfter leende masken från sitt ansikte, eller månen lyser fram öfver Hernanis och Donna Sols bröllopsnatt, och deras kärleksord stiga som doft af stora utslagna blommor mot himlen, utan minne af signalen i Don Silvas horn. Med en sådan teater, som växlar efter alla ens önskningar, och där intet störande verksamhetsintryck förbryllar betraktarens njutning, är ej någon verklig scen jämförlig. Men denna läsningens och drömmens skådebana, den är öppen för färre än man tror, och det stora flertalet har hvarken tid eller tålamod — att ej tala om de nödiga förutsättningarna — att förstå denna »teater i en fåtölj». Det är då för den stora mängden, man vill att en hufvudstads främsta dramatiska skådebana skall öppna grindarna till poesiens söndagsriken. Det är för den stora publikens räkning, hvilkens hufvudsakliga, ofta enda beröring med dikten teatern skänker, som man uppställer fordran på en repertoar af litterär och konstnärlig innebörd.

Stockholms dramatiska teater har i sin tid bidragit att skapa en förstående estetisk opinion — det är därför man vill, att den fortfarande skall bidraga härtill och ej nedsjunka till att blott be-

strida en tanklös publiks borgerliga och innehållstomma aftonnöjen, det är därför man hoppas, att de associerade konstnärerna måtte, innan det blir för sent, göra en verklig frontförändring, på det att det icke en gång skall heta, att det var i deras händer de heliga facklorna slocknade.

25 september 1897.

PETERSON-BERGERS "RAN".

Att Ran är en falsk och farlig dam, det veta vi alla af Tegnér, som hade bittra erfarenheter i den punkten, och det vore smicker att säga, att det sista föremålet — jag höll på att skrifva offret — för hennes förförelsekonster, den käcke, rikt begåfvade tonsättaren Wilhelm Peterson-Berger kommit undan med bibehållen krigsära.

I den »dramatiska dikt», han nyligen utgifvit om Ran, står icke med en stafvelse antydt, huruvida denna dikt också är satt i musik, och dock beror egentligen därpå, hur man skall bedöma den. Med ättika och olja kan man få ner sin svärmor, säger ett gammalt ordstäf, och med pukor och trumpeter kan vers, som eljes förefalla rätt arma på märg och blod, få ett nytt, oväntadt och strålande lif. Jag vet väl, att en sådan uppfattning för en rättrogen wagnerian, som anser eller åtminstone låtsas anse texten som det primära för all stor och äkta tondiktning, och för hvilken o r d e t äger hart när en mystik, sådan som, när det skrifves, att i »begynnelsen var ordet», är höjden af styggelse. Och, för att tala allvarsamt och ej skämta lättsinnigt med heliga ting,

det är självklart, att man i djupet af sitt hjärta också gifver Baireuthmännen rätt. En verkligt djup, dramatisk tondiktning af den art, som helt kan fånga ej blott sinne och öra, men också själ och hjärta är knappast möjlig utan en stor tanke, utförd i stor och suggestiv verskonst. Men det hindrar dock ej, att musiken många gånger visat sig vara det friska, röda blodet, som kunnat gifva rörelse och lifskraft äfven åt matta, ja, skenbart döda poetiska organismer, när det nämligen i slösande transfusion sprutats in i de bleka, tunna orden. Hur omöjlig är ej Schikaneders Trollflöjtstext att läsa, den barnsligaste af dumma historier, i hvilken på sin höjd det gångna seklets frimurarsvärmeri gifver en halt för tanken; hur förtjusande blir ej denna libretto, när Mozarts musik förlänar den all sagans vingade flykt och i hvarje ögonblick genomeldar den med sin själs lekfulla innerlighet och ynglingaaktiga världsförtjusning! Och hur ofta är icke detta fallet med de gamla operorna, med »Friskytten» t. ex. eller »Wilhelm Tell»! De gifva liksom ett dubbelintryck, som är deliciöst, och som gör åskådaren på ett synnerligen starkt vis estetiskt fruktbar, medan man ser utspelas för ögonen en naiv historia, åt hvilken man blott skulle draga på munnen, om ej samtidigt tonerna fyllde oss med lifvets stora ström af känsla och passion, kommande med tusen anslag vårt inre att klinga.

Jag har fört hela detta lilla resonemang för att antyda, att äfven om »Ran» kunde förefalla läsaren skematisk och långtråkig, en supponerad musik kunde gifva de konturlösa figurerna karak-

tär och raison d'être, låta diktens bleka skuggor få tillvarons uppståndelse, och det myckna »ord, ord, ord», som komponisten användt när han diktat, också få mening och innebörd. Men då hr Peterson-Berger ej gör den ringaste häntydan på, att man har för sig en operalibretto, utan vill hafva sitt verk bedömdt som »dramatisk dikt», måste han få sin vilja fram, ehuru det ej blir till hans egen förmån.

Som »dramatisk dikt» kan nämligen hans Ran icke stå på benen. Två metoder finnas, stort sedt, för all dramatisk diktning, äfven den mest lyriska; den ena är individualiseringens med konkret bildade, skarpt afgränsade gestalter; den andra är den starka förenklingens, som i stället för de förgängliga individerna använder typer för de evigt kämpande lifsmakterna. I ett verk som Peterson-Bergers »Ran» är ingendera utväg vald. Hans figurer äro hvarken individer eller typer — de äro operadockor, som regissören lifgifver med attribut och maskinisten med bengaliska eldar, och hvilkas konflikter och strider ej intressera oss, så konventionellt obestämdt är allt i teckningen såväl af deras väsen som af de känslor, hvilka de skola representera. Dikten skildrar, hur den »trollska och dolska» Ran — för att tala författarens eget pleonastiska språk — på själfva bröllopsmorgonen drar ned i sitt evigt förödande famntag riddaren Waldemar (som naturligtvis också är visdiktare som alla medeltida operariddare!), och hans blonda brud Ingrid lämnas öfvergifven bland bröllopsgästerna. Under alla de långa åren, som

gå som en dag, sofver Waldemar hos Ran, och hans älskade sömmar sin sorg i silfver, tills ändtligen en dag Waldemar vaknar ur ruset, sliter banden och från hafsslottet träder upp i dagen. Men då är det för sent — hans älskade Ingrid har till sist förlorat tron och står i begrepp att äkta herr Ulf Tuvesson, och då de så båda en gång svikit sig själfva och sin kärlek, finns för dem ingen annan väg än att dö. De störta sig i hafvet, och »när lugnet och ljuset återvända, ses på något afstånd ruinen af Solö slott på hafsbottnen. I förgrunden ligga Ingrid och Waldemar döda, hon med hufvudet stödt mot en klippa, han lutad mot hennes barm, båda med anletena vända uppåt mot det bleka månljus, som dallrande silar ned genom vattnet». Och en man, som slutar en dikt med en dylik prydlig effekt för herr Grabow, tror sig dikta en dramatisk dikt utan tanke på rampljuset!

Det behöfver knappast påpekas, hur konventionellt allt detta är — hur hela uppställningen är »Tannhäusers», och hur enskilda scener med Ran och hennes tärnor t. ex. erinra om »Rheingold»! Motivet är trots allt så innehållsdjupt, att det, rimmadt af en skald med poetisk skapargåfva, än en hundranittionionde gång kunde fängsla med en hetblodig och hög skildring af dubbelstriden mellan kärlek och vällust, först bilagd med döden. Men herr Peterson-Bergers poetiska språk är lika konventionellt och epigonaktigt som hans uppränning. Han omskrifver hvarje tanke, hvarje vändning i en bildrik perifras med många alliterationer och tror sig så gifva stickhaltig poesi. Helt visst

har lyrik allra minst att göra med den räta linjens språkkonst och definitionens skärpa, men för att en omskrifning med metaforer och många ord af en tanke skall äga berättigande, måste den fördjupa den åsyftade stämningsverkan och ej gifva blott kalligrafisk grannlåt. Man höre:

Biktande blickars lockande lågor,
klangers och dofters rusiga smek
vagga dig vekt på vällande vågor,
söfva och väcka i villande lek.
Upp ur de brinnande lifsdjupen höja sig rosende syner,
formbindningsyrans drömbilder röja sig
genom förrädiska slöjors svek.

Sådant är, med förlof sagdt, poetiskt Munksjöpapp i långa banor, som med litet rytmisk skicklighet kan väfvas upp i alntal. Det är ej frågan om, att ej Peterson-Berger har en beaktansvärd, ja, ovanlig förmåga att vokalt behandla språket, att göra strofer, som rent akustiskt äro af ett förledande välljud — det ser man bäst i de vackra inledningsstroferna till hans dikt — men ingenting blir tråkigare i längden än dylik språklig klingklang, tomma ord i aldrig så gentil omskrifning.

Hr Peterson-Berger är ju som recensent precis ej rädd att använda det realistiska och karaktäriserande ordet. Hans poetiska högerhand skulle rätt ofta behöfva låna litet af hans kritiska vänsterhands rättframhet, för att läsarens öga och tanke skulle få en fast punkt att hålla sig vid i all denna »formbindningsyra» med »vardandets källor» och »jordlifvets bubblor» och »världvillans vimmel» etc.

Kanske också den kritiska vänsterhanden ibland skulle behöfva litet af sin kamrats eleganta omskrifningar!

Alla personerna i »Ran» hafva läst Wagners operor och Afzelii sagohäfder; låtom oss hoppas, att den mångfrestande och onekligt begåfvade tonsättaren hittar på ett själfständigare och nyare uttryckssätt, om han vill gifva oss andra »dramatiska dikter». Men Ran har som sagdt alltid varit ett farligt och falskt fruntimmer:

Hon stöter ett hål i sitt silfvertak,
och poeten ligger i öppen vak.

23 juni 1898.

STORA OCH SMÅ PROFETER.

»De stora profeterna, dem kan man alltid reda sig med, men Gud hjälpe oss för de små», det var den första reflexionen, som trängde sig på mig, när jag läste den långa utläggning om Wagner, under hvilkens skyddande förklädnad herr Peterson-Berger i Dagens Nyheter för i går uttryckte sitt missnöje öfver, att jag ej uppskattat behagen hos hans sånggudinna. De stora profeterna äro öfverlägsna, äfven när de ej hafva förmågan att le åt sig själfva — de älska anhängare, men förakta trälar, och deras vida, breda evangelier hafva intet att göra med de smås trångbröstade och ofördragsamma bekännelseskrifter. Med vördnad och dyrkan är det, hvar man med andlig försynthet nalkas mästarna, men ingen har skyldighet att tro på deras nittio tusen uttolkare, hur inspirerade de än utgifva sig vara. Herr Peterson-Berger kämpar för en god sak, det förnekar ingen människa, lika litet som man nekar honom den respekt, som mod, begåfning, hänförelse och uthållighet alltid kunna kräfva, och kanske mest i våra dagar, då en allmän likgiltighetens anda tyranniserar vår ungdom och låter den

tro konstens hemligheter ligga i små formella lustigheter och folkliga refränger. Men blind kritiklöshet och självbelåten predikaresjuka kunna skämma den bästa sak, och när féerna kommo till den vagga, där »Rans» tonskald slumrade, och räckte så många vackra gåfvor, var det en bland dem, som antagligen tyckte det blef för mycket af det goda, och därför lade dit en stor portion af den klumpighet, som aldrig lämnar den svenska Wagnerismens Hetsporr, äfven när han svänger sitt svärd med rätta.

Herr Peterson-Berger kallar sin sista uppsats Ett litet Wagnerkollegium. Herr P.-B. tycker mycket om att undervisa. Jag vet ej, hur många gånger han »dragit», hvad han kallar, »sin lilla repetitionskurs i Wagnerismens första kapitel» — nog kan jag läxan utantill och Dagens Nyheters prenumeranter också, ty herr P.-B. försummar aldrig ett tillfälle att hålla sitt »kollegium». Med en lätt variation skulle man på honom kunna tillämpa den berömda Heineska versen:

Such ihn stets im Kollegium
und nicht beim Glas Tokaier,
such ihn stets in der Wagner-Kirch
und nicht bei Mamsell Meyer.

Hvad mig angår, skall intet kunna locka mig att i denna välsignade ferietid hålla något kollegium, vore det än så välbehöfligt, för att lära herr P.-B., hur mycket som finns mellan diktens himmel och jord, som hans estetik aldrig tycks ha drömt om.

Men lika litet som jag har lust att vara hans skolmästare, faller det mig in att behandla Svenska Dagbladets läsare som elever. Därtill har jag för god tanke om dem, och jag vet, att de begripa både när man talar allvar, när man skämtar, och när man framhäfver det psykologiska värde, som kan finnas äfven i halfva paradoxer. Det är bara poliskonstaplar och wagnerianer, som icke förstå sig på nyanser. Mina läsare förstå mycket väl att, när jag skrifver att barnsliga operatexter också kunna ha en viss retelse för fantasien och i kontrastverkan mot musiken, som bär dem, äga en viss tjusning, därigenom att inbillningen får fylla lif i librettons bleka linjer, menar jag intet annat, än hvad jag säger och allra minst en sådan dumhet, som att icke en bättre text alltid vore att föredraga framför en sämre. Nej bevars, jag kommer alltid att föredraga t. ex. Tannhäusertexten framför »Ran».

Läsaren begriper likaledes mycket väl, att om jag, en passant, yttrar ett litet skämt om Wagner, det ingalunda innebär ett allmänt uttalande om honom utan allenast ett litet raljeri. Läsaren vet, att jag är en man, som helst säger folk älskvärdheter och som drar sig för att komma fram med de obehagliga sanningar, hvilka ens samvete som kritiker ibland ålägger en att uttala, och förstår, att jag preludierar på lek, innan räfsten börjar. Blir däremot frågan, hvad min ringhet tycker om Wagner, kan jag blott svara med uttryck af en gränslös beundran. Jag har gjort mitt bästa för att sätta mig in i hans tankegång, om jag också

ej kunnat ägna mig åt studiet af hans verk som herr Peterson-Berger. Ty i olikhet mot hvad fallet är med honom, måste mina »kollegier» handla om många andra saker, och jag har ej hans bekväma rättighet att ignorera, att formlerna för konst kunna vara så godt som oändligt många. Och när man insett det, hur kan man då stanna i ett tempel och proklamera det som det enda heliga? Att kritiskt uttala sig om en tonskald som Wagner skulle aldrig falla mig in af den enkla orsaken, att jag brukar någorlunda behärska hvad jag berör inför offentligheten. Jag skrifver ej heller musik just af samma anledning, af samma grund som herr Peterson-Berger enligt min åsikt ej borde skrifva vers — emedan jag ej kan det.

Dessutom, äfven om jag alldeles underkändes som Wagnerkännare, blefve herr Peterson-Bergers »Ran», om hvilken ensamt min flyktiga lilla artikel handlade, därigenom roligare, kvickare eller mer poetisk?

Ack nej, den är och förblir fortfarande lika slät, konventionell och tom.

> Men ungersvennen gångar sig åt hagen med hast
> och bryter alla rosor han kan finna.
> Han binder dem samman utan ro eller rast:
> en ynnest han aktar att vinna.
> När jungfrun det skådar varda rosorna fler(!),
> ty fram på dess kinder de spira.

Och dylika tärnvers är det herr Peterson-Berger vill försvara med mästaren Wagners exempel! Men se där, nu citerar jag Wagner som

mästare också som skald! Tristan och Isoldes härliga kärleksord darra för mitt öra, hvarför då insistera längre på den stackars gamla »falska Ran»? Till denna härliga högsommardag med de lustiga små hvita molnen, som dansa öfver himlen, passar harmoni så bra, och när min motståndare och jag blifvit eniga i fråga om Wagner, betyder det ju mindre — eller hur? — om vi aldrig lära bli det i fråga — om den rent Petersonska poesien.

1 juli 1898.

CARL VON PLATENS "HANDBOK I POESIENS HISTORIA".

Det synes som begäret att få sitt namn på ett titelblad vore en af tillvarons mest dämoniska frestelser — åtminstone ser man sällan så underliga tilltag och så krampaktiga försök att korsa naturens mening, som när den litterära högfärdsdjäfvulen kommer med i spelet. Vanligen lönar det icke mödan att ondgöra sig öfver sterilitetens feberaktiga ansträngningar att hinna till »Korinth». Det finns lyckligtvis också inom litteraturen en tyngdens lag, som låter det tomma försvinna genom rymden och ensamt det, som har verklig vikt, stanna kvar och lefva, och dessutom öppnar sig ju för allt, som icke äger rätt till plats i biblioteken, en annan mer gästvänlig hamn — kuriosakabinettet, och där emottages äfven pekoralet med tacksamhet.

Om man sysselsätter sig med Carl von Platens nyutgifna »Handbok i poesiens historia», och icke låter den i stillhet dö sotdöden, beror det på många omständigheter. Redan författarens afsikt att, som han själf skrifver i sitt företal, vilja gifva den första fullständiga och på samma gång populära fram-

ställningen af poesiens historia på vårt språk, nödgar kritikern att befatta sig med hans »anspråkslösa försök», äfven om det icke funnes andra skäl därtill. En dylik grundläggande lärobok är nämligen en för viktig sak för att få utgifvas af hvem som helst, och det är utan tvifvel mer än en, som frågat sig själf, hvarför just herr Carl v. Platen skulle varda den svenska litteraturforskningens »ille faciet». Så vidt veterligt är, har ingen art af systematiska studier gjort honom danad att utföra en dylik äfven för fackmannen maktpåliggande uppgift. Men hans handbok är också icke blott, som han själf säger, »grundad på akademiska föreläsningar», utan i allt väsentligt ett rent stenografiskt återgifvande af ett par Uppsalakurser i ämnet. Herr Carl von Platens »Handbok i poesiens historia» är hvarken mer eller mindre än professor Schücks »Kollegium i allmän litteraturhistoria», hållet i medio af 1880-talet, plus en del smärre tilllägg från professor Nybloms föreläsningar. Den som skrifver dessa rader har också gått på samma kurser och kan utan möda konstatera, att tillsatsatserna från andra håll äro försvinnande få i förhållande till helheten. Den första frågan, som då framställer sig, är huruvida herr v. Platen fått tillstånd af föreläsaren att utgifva denna framställning. Men då professor Schücks namn ingenstädes nämnes i boken, synes detta icke troligt, helst som han — ifall han icke själf velat åtaga sig redaktionsbesväret — säkerligen lagt utgifningsrätten i bättre kvalificerade händer än herr von Platens. Men har publicerandet skett utan löfte,

föreligger här ett tilltag, som man helst undviker att kalla vid dess rätta namn. Jag vet icke, huruvida lagen skyddar föreläsningar och kollegier, men jag kan knappast tro annat, än att de räknas som föreläsarnas egendom, och i hvarje fall skulle jag t. ex. blifva allt annat än angenämt berörd, om någon plötsligt utgaf en »fransk litteraturhistoria», hvilken befanns vara Oscar Levertins föreläsningar vid Stockholms högskola.

Men saken har också andra sidor än den juridiska. Detta Schückska kollegium på 1880-talet var den store forskarens första skematiska grundritning till det verk, som han just nu i lefvande, mäktiga färger utför i sin »Världslitteraturens historia». Genom sin stränga empiri gjorde kollegiet med skäl epok inom litteraturstudiet i Uppsala, och dess beundransvärda reda och precision i fråga om de tallösa uppgifterna kan man ännu känna genom herr von Platens referat. Men huru som helst är detta kollegium nu cirka tolf år gammalt. Och tolf år är mycket inom en vetenskap. Hvarken forskare eller forskning kan i allo stå för, hvad den ansåg som sitt sista ord för tolf år sedan, och ej obetydliga delar af denna framställning äro redan föråldrade. Men som världen icke stannat vid det visserligen minnesvärda år, då herr von Platen satt på elevbänk i Uppsala, är det svårt att fatta, hvarför den nu skall uppbyggas med den tidens sanning, som i mer än en punkt redan hunnit blifva »sanning med modifikation».

Slutligen beror ett kollegiums värde, som all undervisnings, på den flit, uppmärksamhet och

det förstånd, med hvilka det följes. Anekdoterna om missförstådda kollegier äro legio och oftast af grotesk beskaffenhet. Det måste medgifvas, att herr von Platen varit en noggrann och uppmärksam antecknare, så långt som han följde med, ty egendomligt verkar det onekligen, att i denna »Poesiens historia» ej finna Tysklands och Englands diktning — man skulle kunna tycka, att författarens kärlek till det så »sköna och rika ämnet», hvarom han talar i förordet, borde låtit honom hålla ut under kollegiet. Men som sagdt, i fråga om de länder, hvilka medtagits, äro i allmänhet namn och data återgifna med god noggrannhet. Dock, om herr von Platens flit och uppmärksamhet förtjäna sitt erkännande, går det klenare med »förståndsfrågorna», som det heter på skolspråket. Om Molières första lustspel skrifver t. ex. herr v. Platen den gåtfulla frasen: »De äro lättfärdiga, men redan i dem framträder en fordran på sundt förstånd ('bon sens').» — Denna fordran på sundt förstånd infrias på ett skäligen konfyst vis mångenstädes i denna poesiens historia. Eller hvad tycks om följande vändning från samma sida som den förra — också om Molières ungdomsverk: »Ännu står han (Molière) dock på en ganska omoralisk ståndpunkt och förhärligar i allmänhet skurkstrecket. Det senare är emellertid icke händelsen i det bästa af dessa arbeten: Le dépit amoureux (kärleksharm), där dessutom den sinnliga kärleken är inskränkt till tjänaren.»

Ur egen fatabur har herr von Platen till sist meddelat en del nyttiga och värdefulla person-

uppgifter i noter till framställningen, såsom att »Cromwell var engelsk statsman och Titian italiensk målare, att Nebukadnezar egentligen hette Nabukudur-user och regerade i Babylon 604—561 f. Kr.» samt sist och icke minst upplysande, att Moses var »Judarnas befriare ur den egyptiska fångenskapen och lagstiftare under ökenvandringen (omkr. 1500 f. Kr.)».

Arbetet prydes med Apollos bild.

9 oktober 1899.

EN ROMAN OM GUSTAF III.

I.

DIKTEN.

Gustaf III har under det sista året varit en populär mannekäng för romanskräddarna. På grundvalen af engelsmannen Nisbeth Bains i och för sig redan mycket medelmåttiga historiska kompilation öfver monarkens lefnadsöden, har en engelsk skribler för sitt hemlands novellhungriga misser tillredt en omelette soufflée på alla anekdoterna om tjusarkonungens öden och regering ända till dess madam Arfvidssons profetia om hans slut gick i tragisk fullbordan. Boken hade den gentila titeln »Konungen med de två ansiktena» och letade sig, om jag icke misstager mig, fram till en af de stora Stockholmstidningarnas följetongsspalter. Men om denna engelska stufning kan vara oss skäligen likgiltig, tilldrager sig naturligen en dansk roman om samma ämne, utkommen på självfva Gyldendalske Boghandels förlag och sedermera äfven i svensk tolkning hos Hugo Geber, en större uppmärksamhet. Det är »Lolotte, roman från den gustavianska tiden» af

Marie Henckel. Författarinnan lär förut hafva skrifvit flera andra historiska romaner. Jag har icke läst dem och kommer icke att göra det. En bok af Marie Henckel är fullt tillräcklig för ett människolif af normal längd. Därmed vill det icke vara sagdt, att »Lolotte» icke är berättad med en viss rutinerad fart. Författarinnan kan tydligen den nyttiga konsten att »lappa vantar i månsken», och historien löper och löper, som silket från en gammal tants nystan, hvilkets ändar ibland, om lyckan är god, kunna skimra till i ljusskenet.

Marie Henckel hör tydligen till de osälla kvinnor, hvilka Mathilda Mallings triumfer icke lämna någon nattro. Men hon är författarinnan till »Förste konsuln» djupt underlägsen både som garderobiär och modist samt framför allt som pikant och intagande berätterska af gångna tiders kärleksäfventyr och skandaler, och att fru Malling därjämte har en viss flödande åder af fabuleringskonst och en sorts smidig om också ej djup instinkt af försvunna åldrars lif och lynnen, är oförnekligt. Marie Henckel är långt mer höghalsad i sin berättelseton, guvernantaktigare och mattare, abstraktare till och med rörande dammoderna, eljes den kvinnligt historiska romantikens starkaste inspirationskälla. Det hindrar icke, att det för den, som har Gustaf III:s verkliga lifshistoria klar i hufvudet, är ganska löjligt att ögna i hennes bok och se dess drama aftecknadt i en blankskurad dansk »themaskine». Boken är döpt efter hjältinnan, Charlotte Du Rietz född de Geer, och författarinnan skyndar att i en not tillfoga, att man

icke bör förväxla henne med den mer bekanta Lolotte Stenbock född Forsberg, till hvilken tanken onekligen går, när man ser förnamnet. Denna senare Lolotte — Sofia Albertinas skyddsling och enligt skandalkrönikan något ännu mer — är ju också som skapad för att blifva medelpunkt i en historisk damroman. Men den möjligheten är ju ej heller utesluten, att Marie Henckel därvidlag i framtiden kan gå berättigade önskningar till mötes och skrifva en Lolotte till. Man finge då nöjet att som om vissa liknämnda ångbåtar kunna tala om Lolotte I och Lolotte II.

Lolotte I begynner i Gustaf III:s kronprinsslott Ekolsund, som författarinnan, att döma af naturskildringen, förlagt till Klampenborg. Detta slott skildras som inredt med »yppig prakt», dess salar liknas än vid ett »férike» och än vid »Tusen och en natt». Författarinnan har tydligen besökt den gustavianska delen af Gripsholm, Haga, Rosersberg och andra af de svenska lustslotten och bländats af deras turkiska lyx. I denna äkta miljö spelar den vilde grofhuggaren Munck Cherubins roll, och Gustaf III ägnar, ehuru nygift kronprins, sin hyllning åt den sköna Charlotte Du Rietz. Konversationen och tidsfärgen teckna ypperligt — det ha flera danska tidningar sagt enligt aftryck på omslaget till den svenska upplagan — »det tomma och fadda lifvet vid kung Gustafs hof». Man höre blott samtalstonen — det är Lolotte och hennes furstlige beundrare, som språkas vid.

Lolotte: Min mans ställning har hittills hållit

honom borta från hofvet och jag har uppriktigt sagdt icke beklagat det. Jag är en friluftsvarelse, ingen drifhusplanta, och trifves bäst utan band och tvång långt borta från konvenans och former.

Gustaf III: Ja, nu kommer jag ihåg, att ni alltid hade en viss frihetslängtan, rent af revolutionära tendenser! (vi äro 1768!) Å, hur väl kommer jag inte ihåg den ystra Lolotte — munter som en lärka och skygg som en hind; jag skref en lång dikt till er i marginalen till min latinska temabok, hvari jag kallade er min bevingade Psyche! Tyvärr fick ni aldrig se den, ty min gode Tessin upptäckte den och kallade den en fördömd smörja — mon dieu, hvad det sårade mig!

Hvilken rococo!

Men författarinnan går djupare i sin analys af Gustafs karaktär, af detta lif, »hvari ande och materia så sällsamt stredo om herraväldet». Hon känner också »de vanliga orgierna», »då vinflaskor och glas stodo framdukade i kronprinsens rum» och »natten kastade sin slöja öfver hvad som försiggick». Den komplicerade unge fursten förälskar sig emellertid mer och mer i Lolotte. Han reser till Paris, men grefvinnan Egmont låter honom icke förgäta henne — de blifva blott vänner i vänskap — vänskap mellan man och kvinna — såsom den slagit ut i blom i vårt århundrade — är ett oskattbart godt, säger grefvinnan. Hemkommen gör han sin revolution, han hyllas på de stockholmska vinstugorna — hvarför icke bodegor? — och Lolotte ägnar honom på stående fot ett vältaligt »maiden speech».

Emellertid växer känslan mellan konungen och Lolotte till en passion, men hon, som blott ville äga allt och ej kunde bli »en konungs älskarinna, ställd i jämnbredd med dessa favoriter, hvilkas ovärdiga herravälde grundar sig på makten öfver en mans sinnen» — ber sin äkta man rädda henne från frestelsen, och med honom lämnar hon Stockholm.

Efter detta blir boken mer parafraserad historia. Vi få vara med om konungens försoning med sin drottning och brytningen med Lovisa Ulrika vid Gustaf IV Adolfs födelse, ryska kriget, det begynnande missnöjet etc. etc. Men konungen erinrar sig alltjämt Lolotte och diktar om henne, bland annat, en liten dikt, för poetisk för att ej citeras i originalets oförsvagade gustavianska skönhet:

Sig, mindes Du de svundne Ungdomsdage,
da Livet syntes os en Leg, en yndig Drøm?
Sig, skuer stundom ogsaa Du tilbage
Og fængsles af en Tanke, en Erindring øm? o. s. v.

Emellertid går tiden framåt sin obevekliga gång. Du Rietz kämpar med hjältemodig pliktkänsla, trots allt, för sin regent och får därunder dödssåret. Vi se Anckarström, Liljehorn och Ribbing fara Sverige rundt och bryna sina förrädiska svärd, och slutligen når man maskeradbalen 1792. Konungen dör, och Lolotte kommer på skjutskärra från västkusten i behaglig tid för att i sin änkedräkt uppträda i sluttablån och böja knä vid dödslägret, medan kyrkklockorna ringa öfver landet.

II.

VERKLIGHETEN.

Det har mot vår tids psykologhistoriska forskning framställts det klander, att den alltför gärna dröjer vid indiskretionen och den intima anekdoten. Kanske har denna förebråelse ett grand af sanning och drabbar med rätta de ej fåtaliga skriftställare, som göra boudoirer och alkover till själfva centralpunkterna för gångna tiders lif. Men visst är å andra sidan, att ju mer all historisk forskning blir människoskildring, dess högre värde får det förtroliga dokumentet: dagboken, som är den dödes sanningsvittne eller försvarsadvokat, den enskilda skrifvelsen, som demaskerar spelet bakom kulisserna, afslöjande handling och motiv, kärleksbrefvet, som låter oss känna själfva temperamentets pulsslag. I historia som i lif är intet sämre än halfsanningen, och ju hänsynslösare konfronteringen mellan legend och verklighet blifver, dess starkare varder historiens lärdom af mänsklighet.

Ehuru i det fall, som här föreligger, Gustaf III:s romantiserade förhållande till grefvinnan Charlotte Du Rietz, resultatet af en sammanställning med det historiska förloppet blir rätt negativt, gifver en sådan studie ändock en egendomlig inblick i Gustaf III:s känslovärld som ung kronprins. Medan man i den danska romanförfattarinnans framställning blott mötes af skönmåleriets fadda och glatta tomhet, bjuder dock sanningen

som alltid på den blodfulla verklighetens märg och must, på sin aldrig onyttiga undervisning om förfluten tids uppfattning af själskonflikter och hjärtesaker. Så må några ord om det verkliga i denna episod af Gustaf III:s lif här få sin plats, helst som utom Fersen ingen brytt sig om att nämna denna hastigt förgångna kärlekshandel, ehuru bland de gustavianska papperen i Uppsala flera originalbref mellan parterna ännu finnas kvar med sina sakrika vittnesmål.

Det är 1768, ett af de mest jäsande Sturm- und Drangåren i den unge furstens lif, då han för första gången själf grep in i statsmaskineriet, och hans själ — som dagboksanteckningar från detta år nogsamt visa — var bräddad af ärelysten oro och högt flygande, ungdomsberusadt svärmeri. I viss mån gåtfull är alltid en tronföljares gestalt. Allt tvingar honom att maskera sin personlighet och allt frestar honom att röja de härskarprinciper, som gro inom honom. Hur har också icke historien intill banalitet gifvit prof på den gäckande öfverraskning, som förvandlingen från pretendent till styresman fört med!

Men en mer än ovanlig gåta var den unge kronprins, som Lorenz Pasch och sedermera Lafrensen vid denna tid målade; så mycket vek, knappt fullväxt yngling öfver den spensliga gestalten, så mycket drömmeri i de blå ögonen, som strålade ur det magra ansiktet, så mycket nöjespedant och bagatellmänniska och med allt detta ständigt gifvande hvar skarpsynt iakttagare intrycket af en dold, men rastlöst brinnande flamma.

Turvis kunde han liknas vid lejon, orm eller fjäril, djupare, mer genial komediant i lifvet än när han beträdde de tiljor, han så högt älskade.

Vid denna tidpunkt oroades han af alla känslor, som hetsa ett ungt snilles bultande hjärta. Om brorslotten af hans dag fylldes af den härskardröm, som uppsatte revolutionsplaner och dref hans fader till detta års tronafsägelse — den första men otvetydiga fingervisningen af sonens konungavilja — var hans fantasi äfven tänd af den personliga lyckans vårdrömmeri. Nygift, men utan ett spår af intresse för sin andligt och fysiskt lika dåsiga maka och utan håg att spela Pygmalion för denna vackra stenbild, såg han sig ikring och sökte en dam, hvilkens färger han kunde bära. Ty helt säkert var det långt mer behof af ridderlig exaltation än längtan efter ömhet och sinneslust, som dref honom mot kärleken. Men hvarför skulle icke också i hans barm ett sus af denna trånad darra, uti detta hof, hvilkets atmosfär var genompyrd med djupare och lättare galanteri? Estetisk och kvinnokär, med tunt men hetsigt blod i ådrorna, var hela hans generation af jämnåriga. Så trädde också en morgon den erotiska drömmen till hans hufvudgärd. Det var på hans kronprinsslott Ekolsund med svanorna, och den dam, hvilken han ville ägna sin hyllning gick honom till mötes med den bedårande hänsynslöshet, som skapar förnäma kungliga älskarinnor.

Den danska författarinnan skildrar sin Lolotte som en blyg, tillbakadragen, spenslig ingénue. Hennes typ var den rent motsatta. Hon var yppig

och briljant med sin familjs ansikte med de fylliga, runda kinderna. Så framställer henne det enda porträtt, jag sett af henne — en kopia af Björck efter Lundberg, om jag ej missminner mig på Hedensberg. Hennes rätta porträttör hade säkert varit Nattier. Som en junonisk Aurora med morgonstjärnan i sitt hår och flygande draperier kring den praktfulla figuren skulle han hafva skildrat henne, hvilande på lätt rosenfärgade moln. Redan i början af året är kärleksförbindelsen i gång, och den kunde ej hållas hemlig, helst både hon och Gustaf III hade hvar sin af de typiska förtrogna, utan hvilka intet riktigt kärleksdrama kan utspelas; hennes confidente var grefvinnan Ribbing, född Löwen, hans en ung Sparre. Hvilken ställning mannen intog är ej möjligt att veta. I romanen är han skildrad som en lojal krigsman utan fruktan och tadel, kärf och rättfram. Förhållandet var det motsatta. Han var en drifven partigängare af ganska tvetydigt slag, djupt inne i mösspartiets ränkpolitik. Han var för öfrigt tjugutvå år äldre än sin yra, nöjeslystna maka, med hvilken han var förenad sedan 1765.

Brefven visa, att kärlekshistorien gick sin ordinära gång. Det är biljetter med djupa kärleksbedyranden. Hvad gömmer sig under dessa abstrakta franska ord? Får man sätta tro till en vändning af så ödesdigert allvar i den unge furstens bref som följande: »Hvarför är det ej oss förunnadt att byta. Vi blefve då åtminstone två lyckliga af fyra olyckliga». Ehuru han redan börjar frukta hofvets talande tungor, stämmer han möten,

och den sydländska lyriken i Zaïre — de enda kärleksdruckna vers Voltaire skapat — som han just instuderade för sitt sällskapsspektakel, klingade och skälfde i hans själ. Hennes bref öfversvalla af lycka och hänförd förtjusning öfver »son cher et divin Prince», »son tendre amant et souverain». Men hennes skrifvelser visa samtidigt, att hon saknade takt både i känsla och uppfattning, och hennes stormande men vulgära lidelse var knappast ägnad att tilltala en subtil och intellektuell natur som Gustaf III:s. Mot våren afbröts deras kärleksförbindelse, därigenom att baronessan fick kopporna, och prinsen vandrade ensam i alléerna i Drottningholms park och idealiserade hennes bild. Som för så många ömtåliga naturer med alltför sårbar sensibilitet och alltför kräsen estetisk inbillning verkade ensamheten och frånvaron hetsande på hans känsla, och han omskrifver i vältaliga ord La Rochefoucaulds berömda aforism: frånvaron förintar en ringa kärlek, men stegrar en stor, som vinden släcker ett ljus, men ökar en eldsvåda. Hon med sitt naiva och rättframma väsen förstod sig icke på dylikt raffinemang, men suckar öfver sin ensamhet och alla förspillda tillfällen, och hennes enda tröst är att kyssa hans bref. Så tillspetsar sig mer och mer kontrasten mellan hennes realistiska och robusta lynne och konungens svärmeri, och snart blef samförståndet omöjligt. I ett bref, skrifvet en dyster oktobermidnatt, gör Gustaf III slut på deras förhållande. Med en djup bitterhet och med en skur av anklagelser, som falla på sin egen

öfverdrift, klipper han af den sista tråden till den kvinna, som låtit honom »frångå den likgiltighet för könet, öfver hvilken han förut varit stolt och som han kanske gjort bäst i att bevara». Härmed är deras korrespondens slut, och sällsamt, med hela lifvets isiga ironi verkar ett sista bref från den en gång älskade kvinnan, riktadt till monarken tjugu år senare. Det är ett litet indifferent supplikbref, där endast undersåten talar, skrifvet med en utsliten och förtröttad, föga lycklig kvinnas darrande, alltför ödmjuka hand.

Efter brytningen med Charlotte Du Rietz vände sig Gustaf III — kanske par dépit — till sin första tillbeddas confidente, den ståtliga grefvinnan Ribbing. Men i ett bref, som är ett mästerstycke af diplomati och gömmer mycken förnämhet under sin glatta yta af erotisk och vänskaplig dialektik, afböjer denna hans hyllning. Det var kungamördarens moder.

Först i Paris skulle konungen råka den dam, som helt passade att blifva hans härskarinna, Richelieus förfinade dotter grefvinnan Egmont, och det gjorde föga att de så kort tid träffades och att det kom år och mil emellan dem. Ty det Gustaf sökte var ej plats vid ett hjärta, utan den hamn, som en fantasifull hjärnmänniska behöfde för sitt begär efter upphöjd riddarkult och andligt förälskadt svärmeri.

25 jan. 1899.

LA SUÈDE, SON PEUPLE ET SON INDUSTRIE.

Det är en ståtlig framställning af Sveriges utveckling och nutida andliga och materiella lif, som på statsuppdrag utarbetats under redaktion af den framstående statistikern, aktuarien Gustaf Sundbärg. Den mycket omfångsrika boken — den räknar nära 1,000 sidor — har just i dessa dagar utkommit i sin första redaktion: på franska. Under press äro en engelsk och naturligtvis äfven en svensk upplaga. Arbetet tillhör sålunda icke blott det allra mest betydande, som öfver hufvud taget gjorts för att i utlandet sprida kännedom om vårt fosterland, men blir också hemma en minnesbok från 1900-talets början, från hvilken man i framtiden en gång kanske kommer att mäta den tillryggalagda väglängden framåt, som från en milsten på odlingens långa bana. Och vill man i denna stund inom ett enda band få en lefvande spegelbild af dagens Sverige, torde intet arbete kunna göra denna handbok platsen stridig. Den svenska upplagan af »La Suède» har sålunda all utsikt att blifva ett nationalverk. Det är därför,

hvar fackman gärna bör yttra sig om de afdelningar däri, öfver hvilka han kan hafva något omdöme.

Tid efter annan bruka vi i den svenska pressen få läsa aftryck af utländska framställningar om vår historia, om Sveriges andliga och materiella förhållanden, och i nio fall af tio äro dessa utländska uppsatser fyllda af misstag, misstag i fråga om namn och data, om de handlande personernas betydelse, i fråga om hela uppfattningen af svenskt lynne. När det hufvudsakliga icke är alldeles uppåt väggarna, får man vara nöjd, och enstaka skildringar, inspirerade af en eller annan privatförbindelse med Sverige, kunna väl nå högre i detaljernas riktighet, men synda då merendels så mycket mer i fråga om opartiskhet. Inför dessa sakförhållanden inses lätt vikten af, att en officiös skildring af Sveriges hela odling utmärker sig för en till hvarje småsak utsträckt noggrannhet och vederhäftighet. Fel och misstag, som här kolporteras ut med officiell svensk hallstämpel, komma, därom kan man vara alldeles viss, att gå igen i alla världens encyklopedier och i studier på alla språk öfver svenska förhållanden, liksom luckor och utelämnanden också här blifva af mer än vanligt ödesdiger betydelse. Dessa omständigheter och icke lusten att småaktigt mästra ett i det hela synnerligen förtjänstfullt och framstående arbete hafva gifvit anledning till, att i det följande en del anmärkningar göras mot en afdelning af den nya handboken. Kanske kunna de föranleda till en mindre revision af ett par sidor i verket, som icke äro fullt tillfredsställande.

Redan när man läser innehållsförteckningens uppgifter om de olika artiklarnas författare, är det icke utan att man förvånas en smula. Ty ibland mycket kända och representativa namn hittas andra, hvilka förefalla skäligen obekanta. Det torde så icke innebära något förmätet att påstå, att t. ex. d:r Theophil Andersson, d:r J. Guinchard, fröken Maria Hallman m. fl., hvilka dock haft del i själfva redaktionsarbetet, knappast gjort sig mer kända såsom representanter för olika kunskapsgrenar.

Jag har genomläst de par hundra sidor, som i »La Suède» behandla den högre svenska bildningen, litteraturens, konstens och vetenskapernas historia och nuvarande tillstånd, och det är icke utan att här hittas artiklar, som i det publicerade skicket knappast bort få passera. Utan jämförelse bäst har kapitlet om litteraturen utfallit. Det härrör också från en verklig auktoritet, docenten Steffen i Uppsala. Det är en förträfflig öfversikt, klart och friskt skrifven, med öppen blick för det väsentliga. Nomenklaturen är reducerad till ett minimum — man kan nog ibland tycka, att författaren till och med gått väl långt i uteslutningar (Vitalis, Onkel Adam t. ex.) — men den historiska rytmen bär det hela och gör den lilla skildringen trots den skematiska kortheten lefvande. Anmärkas bör blott, att författaren gärna kunnat utesluta den traditionella skillnaden mellan »nyromantikerna och göterna» i 1800-talets början. Det är en diskutabel skolkliché och som särskildt borde utelämnas i en för utländingar beräknad framställning,

för hvilka den nordiska rörelsen i Sverige, som också i Danmark, blott är en sida af romantikens stora hvälfning och nationella förnyelse.

Framställningen af de sköna konsternas historia har däremot absolut fått sitta emellan. Otillräcklig och oklar är arkitekten F. Sundbärgs historik öfver byggnadskonstens öden i Sverige, och hvad som där säges t. ex. om N. Tessin d. ä. såsom rococons representant hemma blir genom hopträngningen i framställningen nästan absurdt. Att Sverige haft en stark medeltida civilisation, om hvilken ännu många minnesmärken trots alla förvanskningar bära vittne, borde väl med några fasta och innehållsrika punkter antydts, och att renässansens (och rococons) slottsbyggnader här behöft ett närmare omnämnande, var så mycket mer gifvet, som det, hvilket i den riktningen finnes antydt på ett annat ställe i boken under rubriken »Svenska folkets sociala förhållanden» (Boningar) också är så godt som ingenting. Hoflif, slotts- och adelslif spela ju en roll ännu i 1900-talets demokratiska Sverige, och hvilken plats hafva de icke haft i det sociala lifvet under gångna åldrar!

Mycket svaga äro de sidor, kandidat Maria Hallman skrifvit om svensk skulptur och svenskt måleri. Först och främst är den unga författarinnan osäker på årtalen. Roslin dog t. ex. icke 1783, men 1793, Wertmüller icke 1812, men 1811, Forsberg föddes icke 1841, men 1842. Värre än detta är den totala bristen på syn på konstens utveckling och sammanhang. Namnen äro kastade

huller om buller, och flera viktiga glömda. Oförsvarligt är så utelämnandet af 1700-talets genialaste kolorist, Carl Gustaf Pilo, och af Alfred Wahlberg från vårt århundrade, onekligen en af våra allra yppersta landskapsmålare och därtill den förste, som i vår tid i Paris förde svensk pensel till allmänt erkända triumfer, Wahlberg le Suédois, som man många gånger ser honom nämnd i fransk konstlitteratur. Om andra artister äro de förklarande omdömena rätt kuriösa, såsom när det om Perséus endast heter: »Han sysselsatte sig med Erik XIV:s sorgliga fängelselif». Visserligen har författarinnan här det kända och klassiska prejudikatet »själf vansinnig och omgifven af dåliga rådgifvare, kan jag icke annat än beklaga Erik XIV», men ett enda ord om Perséus' skola, målningssätt eller inflytande vore mer värdt. Bland gravörerna borde dock P. Floding och J. Gillberg, kända i Frankrike, nämnts, och framför allt Zorn, minst lika stor som etsare och målare, en af de yppersta handhafvarna af etsnålen i den moderna stilen.

Att fröken Maria Hallman, som mig veterligt ej gjort sig känd genom några djupare konsthistoriska studier, ej lyckats med den fordrande uppgiften (ty bakom ett dylikt skema måste ligga behärskning af hela ämnet, för att sammandraget skall blifva af något värde), synes mig mindre underligt, än att redaktionen icke nagelfarit hennes blad. Synnerligen oredig har också den enda sida, som ägnats den dramatiska konsten i Sverige, blifvit, antagligen genom någon redaktionell »kon-

centration», ty det förefaller knappt troligt, att den gamle teaterkännare, som skrifvit biten, lämnat den ifrån sig i sådant tillstånd. Bland faktiska fel torde böra påpekas, att P. Stenborg fått sonen Karl Stenborgs lefnadsdata, och att fru Olin nämnts som dramatisk artist. Som välbekant är, var hon vår första egentliga operasångerska.

Efter denna del tager vetenskapernas historia vid, och då fackmän här fört pennorna, hafva också framställningarna en annan fasthet och säkerhet. Angående nämnandet af samtida kunna ju alltid olika principer göra sig gällande, och jag vill därför blott som privatmening uttrycka den åsikten, att t. ex. prof. V. Norström bland dagens filosofiska skriftställare väl kunnat upptaga Gustaf Björklund, och professor Falk flera af Stockholms högskolas yngre matematici. Men ibland dessa vetenskapliga öfversikter finnes en, som onekligt förekommer litet märkvärdig. Det är docenten O. v. Friesens framställning af den svenska filologiens öden och idkare. Icke en enda klassisk filolog före de nutida professorerna finnes i hans öfversikt. Tänker man på, med hvilken ifver de döda språken studerats vid våra universitet under ett par sekel, förefaller detta underligt nog. Ingen enda klassisk filolog före den sista tiden, som vore värd att nämnas? Och ännu underligare är det, att ej ett enda ord talas om den romanska filologiens studium vid våra universitet i detta dock på franska utkomna arbete!!

Bristen på redaktionell kritik synes också här. Man märker den bäst på sådana små omständig-

heter, som t. ex. att den pigge finske naturforskaren Forskål i två uppsatser strax bredvid hvarandra fått olika födelseår (hvilket också händt den, som skrifver dessa rader, och som är alldeles nöjd med att vara född 1862 och icke äldre i tiden). Samuel Klingenstjerna däremot har konsekvent fått det oriktiga födelseåret 1678 — skall vara 1698.

I det hela borde namnen uppräknats efter något af redaktionen uppgjordt system, alfabetiskt och kronologiskt och icke så på slump som här. Många af läsarna af »La Suède» skola säkerligen finna dessa anmärkningar, som blott beröra en bråkdel af verket, vara onödiga och häntyda på, med hvilken sorgfällighet i stället separatorer, skolbad, verkstäder och fabriker med mera sådant behandlats. Men äfven om den materiella sidan af ett lands kultur framför allt bör tillgodoses i ett arbete som detta, skall dock hvad som finnes äfven om det intellektuella lifvet vara kärleksfullt och korrekt.

Till sist vill äfven en fullkomlig lekman i fråga om två tredjedelar af bokens innehåll dock gärna uttrycka sin beundran för dess rikhaltighet. »La Suède» erbjuder äfven för en svensk en utomordentligt instruktiv läsning, och de förträffliga illustrationerna, som öfverallt förtydliga och glädja, höja det hela. Ehuru i detta verk i strängaste mening fakta ensamt tala, och platsen för stilistisk konst varit ringa, är arbetet likväl mycket fängslande. Alla de välbekanta sakerna verka imponerande i den breda sammanställningen, och det moderna lifvet, som så lätt förefaller prosaiskt,

sedt i detalj, blir af utomordentlig storhet, när man som här får intryck af ensemblen. Ett statistiskt verk, öfverfylldt af namn, siffror och tabeller, kan minst af allt skänka utrymme åt lyrik, och ändock brusar, tyckes det mig, genom denna bok för stor kör och orkester en hymn till den svenska framtiden, som fyller sinnet med andakt.

26 juni 1900.

POUL BJERRES "DIKTENS LIFSVÄRDE".

»Diktens lifsvärde» är en både frestande och lofvande titel, men läser man den lilla skrift, Poul Bjerre i dessa dagar utgifvit, blir intrycket skäligen blandadt. Den lilla bokens kärna utgöres af en öfver femtio sidor lång granskning af Hjalmar Söderbergs mångomskrifna »Doktor Glas», mot hvilken dennes yrkesbroder doktor Bjerre tycks nära en verkligt kollegial motvilja. Det är en tidningskritik, hvilkens tankegång författaren sedan utvidgat till ett allmänt resonemang om »diktens lifsvärde». Detta inledes i sin tur af en bred skildring från en asyl för sinnessjuka, i hvilken författaren med en smak, som måste kallas tvifvelaktig, inför sig själf som den ädle människovännen, den ovärdiga kollegan Glas' antipod. Mellan dessa båda afdelningar faller själfva formuleringen af teorien i en följd fragmentariska sidor. Man måste finna den lilla skriftens sammansättning kuriös och föga uttömmande. Större klarhet vinner den, när den ses i samband med författarens föregående böcker. Man märker då, att hans tanke rört sig utefter en och samma linje, om också ej alltid följdriktigt.

Poul Bjerres förstlingsverk kan härvidlag alldeles lämnas ur räkningen. Åtminstone om man vill vara välvillig mot författaren. Det var tydligen ett ungdomligt Nietzscheanskt bakrus. Skada blott, att författaren sedan aldrig lyckats helt öfvervinna sina redan här bjärt framträdande litterära lyten: ett graflikt patos, en uppstyltad högtidlighet, som aldrig tillåter sig att draga på munnen, en predikantmässig vältalighet. Bjerres egentliga lilla debutverk och utan gensägelse det bästa han hittills åstadkommit, är den lilla intressanta och trots tanklösheter af många slag likväl intelligenta studien till Nietzsches psykologi: »Det geniala vansinnet». Ett par ord om denna essay äro här så mycket mera på sin plats, som man i den finner författarens andliga utgångspunkt. Den lilla skriften tycks, att döma af mottagandet här hemma, ha verkat mycket originell. Inom modern romansk civilisation åter har dess grundtanke ofta framställts. Ofta finner man där den åskådningen häfdad, att desorganisationen i olika former kan medföra en hemlighetsfull frigörelse af personlighetens och begåfningens innersta krafter, vunnen på lifvets och den normala lyckans bekostnad. Baudelaire var både i teori och praxis principens lärare, och i den konståskådning, som knutits kring hans föredöme, blef läran nästan en trosartikel. Débauche och gift, alkohol och opium! Den inre förbränningen blef bålet, på hvilket originalitetens fågel Phoenix skulle födas. Det var tänkarnas, diktarnas och artisternas speciella del af kulturens offerväsen. Fenomenet var för öfrigt redan bekant för primitiv civilisation

på grund af erfarenheter från sjukdom, extatiska tillstånd och dylikt. Vördnaden för den själssjukas spådomskonst är ett uttryck härför. I den gamla språkvändningen »då löser sig min fria själ» finns nog en skiftning af tankegången, och det är gripande att se den använd af ett svenskt geni, som hade Nietzsches utveckling: Ernst Josephson i hans tragiskt vackra »Violoncell»:

Det taget gjorde ondt likväl!
Men skönare blef tonens klang —
ack, herre gud, om strängen sprang —
då höjde sig min fria själ!

Men det betydelsefulla vid Bjerres skrift var, att den stammade från en »medicus», som kunde gifva en psykologisk förklaring om ej bevisning för den urgamla teorien. Det har han också ganska talangfullt gjort i »Det geniala vansinnet», om än framställningen ej sällan lämnar rum för berättigade inkast. Hur förhåller det sig t. ex. i verkligheten med alkoholen som inspirationsmedel? Bjerre tycks här hysa stor tro till dess förmåga, och som han på det estetiska området har dilettantens beundran för modekonstnären anför han Böcklin, hvilken rekommenderade målare att dricka konjak före sina seanser. Nu är emellertid frågan, om icke den simpla och grofva kolorit, som med åren allt mer vulgäriserat denne artists dukar, just hängde ihop med hans »sköna törst» och den massa Chianti han förbrukade. Den ena satsen kan måhända lika väl drifvas som den andra. Problemet vore särskildt intressant för oss sven-

skar, då vi bland våra snillen ju haft så många i ordets egentligaste betydelse dionysiska gestalter. Den som visste, om några af Fredmans epistlar voro skrifna under ruset!

Men hvad man kan anmärka, den lilla broschyren om »Det geniala vansinnet» är dock en fin och själfull liten skrift. Detsamma kan icke sägas om Bjerres följande arbete — den förra året utgifna romanen från ett hospital — »Moribundus». Man får söka efter ett verk, som så fullkomligt saknar just det, som skapar poeten. Efter detta prof numro två måste man verkligen råda författaren att — som han själf skrifver — blifva »en af de fulländade diktare, som gå genom tiden utan att ha gifvit form åt annat än sig själf». Det finnes i denna sjukhusnovell icke en skymt af artistens handlag, af diktarens konst att lefvandegöra. Man förstår att den, som skrifvit »Moribundus», ej heller som kritiker skall kunna uppskatta det, som dock till sist skapar konstnären: formsinnet, stilkänslan, den artistiska glädjen. Alltsammans är en ledsam doktors ledsamma deklamationer med ett minimum af visdom i de anspråksfulla och uppstyltade resonemangen. Jag har ingen egentlig lust att hafva doktor Glas till lifmedicus, men ännu mindre den dämoniske sjukhusläkaren i »Moribundus». Och hvad är denna sollösa och liflösa berättelses »lifsvärde»?

Härmed äro vi åter vid Bjerres sista lilla skrift, »Diktens lifsvärde», och kunna lättare förstå dess kuriösa uppställning med sin första del om dårhushjonet Karlsson, sin sista om Hjalmar Söderberg

och sitt midtparti om litteraturen i allmänhet. I hvarje fall har författarens kritiska blick icke vidgats utan snarare begränsats sedan han skref »Det geniala vansinnet». Man återfinner i »Diktens lifsvärde» samma förmåga att säga banaliteter anspråksfullt (exempelvis karaktäristiken af »idealistisk» och »realistisk» konst) och gifva kända paradoxer en stämpel af oanad märkvärdighet (exempelvis frågan om konstens inverkan på omvärlden, så lysande påpekad af bland annat Oscar Wilde). Men man återfinner icke den förra skriftens medryckande flykt och hänförelse. Stilen påminner långt mer om den deklamatoriska salfvelsen i »Moribundus». Hvad själfva tankegången beträffar, har jag också svårt att få den samstämd med de ledande synpunkterna i »Det geniala vansinnet. Ty medan Bjerre där tillskref desorganisationen (eventuellt alkoholen) stora och hemlighetsfulla möjligheter till andlig frigörelse och personlig ingifvelse, ser han i den sista broschyren dylika processer med en vanlig »medicinmans» uppfattning och synes draga ett streck öfver all diktning, bakom hvilken skymtar afvikelse från det normala och själssunda lifvet.

Koncentrerar man hans idéer i den sista boken, synas de summariskt sedt utmynna i följande. Kännetecknet på ett oskadadt själslif är reagensen mot tillvarons intryck och erfarenheter. Ju svagare dessa reagenser äro, desto närmare kommer individen den kategori, som språket med sitt instinktiva djupsinne kallat »de svagsintas». Dylika föras gemenligen till hospitalet, och Bjerres patient Karls-

son, som icke ens reagerar mot den mest elementära af lifvets och organismens drifter, hungern, men fått manien att ej vilja intaga föda, är dess starkaste typ. Men utom hospitalet, inom den vanliga verkligheten, lefva många, som stå på eller innanför gränsen: slöa vanemänniskor, som föra automatens mekaniska tillvaro utan att känna något djupt eller varaktigt. Doktor Glas är enligt Bjerre ett typiskt exempel. Man ser det på allt. På grund af den svaghet, med hvilken han reagerar mot lifvet — vare sig denna är konstitutiv eller beror på annat — har den minnets ked, som hophåller personlighetens enhet, brustit. Doktor Glas är icke längre en individ utan ett aggregat af sjukliga tillstånd på upplösningens stadium. Men då enligt Bjerre »diktens lifsvärde» ligger i att stegra människors kapacitet af känslor och förnimmelser, i att sprida en klarhet lik hvar gryende dags öfver världen och dess för det vanliga ögat blott anade eller ej skönjbara samband, har en bok som Söderbergs »Doktor Glas» ingen rättmätig existensorsak.

Låtom oss hasteligen se till, hvad som är sant och falskt i detta resonemang. Jag lämnar dess fysiologiska grund åt sitt värde och tänker blott på den estetiska tillämpningen. Skall man prompt hafva en allmän teori för dikt och konst — och att uppställa en sådan är kanske lika vanskligt och förmätet som att uppställa en för självfva tillvaron — är den Bjerre formulerar icke oäfven. Ny är den visst icke. Särskildt har den ej sällan beaktats i den bildande konstens teori. Läsaren

finner den t. ex. kort och fyndigt formulerad af en af samtidens yppersta konsthistorici, Bernhard Berenson, i dennes bok om »Måleriet i Florens». Med en amerikanares smarta enkelhet resumerar han teorien sålunda: »Om jag har vanan att se på ett gifvet objekt med en intensitet, som motsvarar värdet två, och jag plötsligt uppfattar samma objekt med en intensitet af värdet fyra, erfar jag den omedelbara lustkänsla, som åtföljer en fördubbling af mina andliga förmögenheter.» Hur åstadkommer konsten detta? »Genom intryck på näthinnan och genom beröringsvärden.» Och dikten? Naturligtvis tack vare de stilistiska och formella språkliga medel, genom hvilka den sätter vår inbillning och vårt nervsystem i rörelse. Bjerres misstag ligger däri, att han hela tiden talar om hvad som skildras i doktor Glas och aldrig hur det skildras. Den litterära lifsstegringen beror åtminstone till två tredjedelar på framställningssättet och dess konstnärliga energi — i jämförelse härmed spelar ämnet en underordnad roll. Åtminstone så länge det gäller det omedelbara intrycket utan moraliska och tendentiösa bitankar. Man skall vara så oartistisk i hela sin grundsyn på dikt och konst, som Bjerre är, för att icke fatta, att det är framställningskonstens energi, stilens slipade skärpa, ämnets medvetna koncentrering, det raderaktigt säkra och skarpa, som gifver »Doktor Glas», hvad Bjerre kallar »lifsvärde». Det är dikt, därför att lifsföreteelsen genom konstens makt där upphöjts till högre dignitet. Om boken stammade från en så svag hand och en så brusten tanke, som Bjerre

velat göra gällande, hur hade den då kunnat åstadkomma en så stark verkan, äfven där den väckt antipati och ovilja? Trots allt identifierar Bjerre Söderberg och Glas. »Vore författaren medveten om doktorns verkliga sinnesbeskaffenhet, skulle man beundra den skicklighet, med hvilken han fullföljde det psykologiska programmet», skrifver Bjerre. Men hur vet doktor Bjerre, att så icke är förhållandet? Att Glas är en människa, som kommit på sned med lifvet och sig själf och står på det abnormas gräns, antyder Söderberg här och hvar. Doktor Bjerre skall icke yttra sig så säkert om sin litterära patient, han är mycket klipskare och har ett mycket skarpare hufvud än doktorn själf.

En annan sak, i hvilken Bjerre säkert har rätt, är att doktor Glas verkligen reagerar betänkligt svagt mot tillvaron. Han är en nihilist. Jag går därhän, att hans andlige fader, Hjalmar Söderberg, också har mycket af samma viljelöshet och anemi. Därför kommer han heller aldrig, trots sin ovanliga intelligens, sin blanka kvickhet och sin fina begåfning, att blifva någon stor människoskildrare eller rik diktare. Därtill behöfs kraftigare vätskor. Men i dikten finns plats för alla slags temperament, och ingen till medicinsk diagnos falskeligen förklädd moralisk ensidighet skall förmå utdöma en konstnär af hans genomträngande uppfattning och sanningskära konstnärsansvar.

Det skulle vara åtskilligt att tillägga mot den salfvelsefulle doktorns inkast, men detta är långt nog. En naturvetenskapligt skolad kritiker kunde

säkert i vår tid göra sin nytta, då dikten så ofta tangerar områden, på hvilka fysiologien och psykologien kunde gifva värdefulla lärdomar. Men för att spela den rollen är icke nog att vara patetisk och stortalig. Man skall låta »detta vara detta», vilja förstå, och icke därför att man gått på en klinik och tjänstgjort på ett hospital drapera sig i Gud faders visdom.

5 juni 1906.

ETT ORD OM LIF OCH KONST MED ANLEDNING AF GUSTAF AF GEIJERSTAMS "KVINNOMAKT".

I den vidlyftiga inledningen till sin nyss utgifna roman, »Kvinnomakt», har Gustaf af Geijerstam uppkastat till diskussion den gamla stridsfrågan om konstens och lifvets inbördes förhållande, och själf, som man kunnat vänta, med häftiga ord uttalat sig för den åskådning, för hvilken lifsinnehållet ensamt är det afgörande vid bedömandet af konst. Konstens väsen är, säger han, »att dana verkliga människor», och det är konstnärernas mänskliga fulländning och icke konstverkets, som bestämmer arbetets värde. Det är säkert icke en slump, som låtit Geijerstam inleda sin nya bok med uttalanden i denna riktning. Inför den enastående framgång, som kommit alla hans sista romaner till del, har en enda part mer än en gång stått villrådig och tveksam — och det är just konsten själf. Konstnärerna själfva äro nog de, som minst ryckts med af dessa verk, hvilka af läsevärldens kompakta majoritet emottagits med så sällsynt, i flera afseenden välförtjänt värme. Det kan tyckas, som en författare,

hvilken till den grad fått den stora publiken med sig, kunde rycka på axlarna åt sina yrkesbröders mestadels tysta invändningar. Men Geijerstam har haft ett behof att också inför dem förklara sin uppfattning — han är öfver hufvud taget svag för förklaringar — och så har han gjort början af »Kvinnomakt» till ett anfall mot diktens formalister och där framställt sitt eget litterära program, liksom han i romanens slut direkt och — skäligen oartistiskt för resten — tager till orda mot dem, som förebrått hans »Boken om Lille-Bror» att vara af alltför intimt skaplynne. Angreppet är riktadt mot dem, som älska att framför allt förfäkta den konstnärliga formens sak. Låtom oss då ett ögonblick diskutera frågan och söka få möjliga missförstånd häfda.

Geijerstam framlägger sin litterära trosbekännelse i form af ett samtal inom en krets konstnärer hos en litterär bankdirektör, vid hvilket den person, som sedermera blifver själfva hjälten i romanen »Kvinnomakt», doktor Hugo Brenner, synbarligen är hans eget språkrör. Denne d:r Brenner är tydligen en entusiast, men som åtskilliga sådana en smula böjd att i onödan svänga det lågande svärdet. Ty i flera punkter är hans mening om konst hela den civiliserade världens, och hans patos sålunda skäligen öfverflödigt. Hvem vill försvara »dålig konst, mondän eller akademisk»? Och hur opåkallad är icke just i vår tid den hetsige doktorns förebråelse, att man »söker fjärma konstverket från människan i stället för att närma dem till hvarandra». Hvilken kritiker,

hvilken begåfvad läsare ens fäller i våra dagar sådana ord som dem, öfver hvilka d:r Brenner klagar: »Jag bedömer verket som det är, människan angår mig icke»? Ingen, doktor Brenner! Tvärtom, aldrig någonsin förut har litteraturens tyngdpunkt så afgjordt (och jag tillägger så öfverdrifvet) flyttats från arbetet till frambringaren som i vår tid. Litteraturhistorien har mer och mer blifvit skildring af människolif, kritik mer och mer människoanalys. Det utkom härom året en bok om Émile Zola, skrifven, om jag icke missminner mig, af en skriftställare och en fysiolog tillsammans. »Fällan», »Germinal» och Zolas andra verk studerades där i ljuset af alla dennes egendomligheter, de mest personliga och privata intill hans tycken i fråga om mat och dryck och hvardagslifvets alla vanor. Experimentet var lustigt nog och vägen onekligen den rätta för att komma till några detaljerade resultat om det kroppsligas och det andligas samhörighet. Men att i en sådan ålder af nästan sjuklig personlighetsdyrkan, att i intervjuernas, indiskretionernas, amatörfotografiernas tid klaga öfver, att man »fjärmar människan från konstverket», är lindrigt sagdt onödigt. Skulle här någon sats drifvas, vore det den rakt motsatta. Ty alltför ofta ursäktas i våra dagar halfgångna arbeten och fragmentariska försök med häntydningar på blott halfröjda eller ej alls blottade egenskaper hos konstnären, hvilkas tillvaro mången gång är problematisk nog.

En helt annan, långt mer svårlöst fråga är det, d:r Brenner rör vid, när han sätter upp lifsvärdet

som det afgörande för konst, utan hvilket den blott säges bli »en ljudande malm och en klingande bjällra». Men d:r Brenners resonemang är här knappast mera bindande. Denne entusiast är tydligen ingen logiker. Det är den gamla striden mellan innehåll och form, som här för nittioelfte gången upptages på nytt. Men denna strid borde vara bilagd på samma vis som en långt djupare antagonism af samma slag ändtligen blifvit det, därigenom att den föregifna motsatsen visat sig vara rent illusorisk — jag menar antagonismen mellan själ och kropp. Lika litet som någon verklig tänkare längre tror på denna dualism, lika litet tror någon, som verkligt trängt in i konstens och diktens lif, på motsatsen mellan innehåll och form. D:r Brenner hör tydligen till de estetiska teologerna — han kallar tanken för diktens »kropp» och formen för en »klädnad», alltså något sekundärt, som finns i garderoben eller som beställes hos skräddaren, något som man efter behag tager af och på. Men Geijerstams fråga i slutet af »Kvinnomakt», hvarför Brenner aldrig blef diktare, är just genom detta besvarad. En verklig diktare ser nämligen från första ögonblicket sin tanke i en bestämd form, och kallas denna form en dräkt, är det en Nessusmantel, som man blott sliter af med lifvet själft. Liksom målaren ser sin idé från skapelseögonblicket i färg och linjer, ser författaren den för sig, om också halft aningsvis, såsom uppträden i ett drama, såsom de på hvarandra skymtande bilderna i en roman, eller han hör den i vers med gifven rytm och tonart. Just denna

oskiljaktighet mellan tanke och form är det, som konstituerar skaldskap. Vanliga människor hitta icke ord, såsom de bruka säga, för sina känslor. Nej, just däri ligger skillnaden, och därför borde man också omsider få slippa höra den luggslitna paradoxen, att ofödda kväden äro de vackraste och stumma skalder de största. Geijerstam upprepar åter detta: »Jag har alltid trott, att de största konstnärerna måhända äro att söka bland dem, som aldrig skrifvit en rad, aldrig tagit i pensel eller mejsel. Allt som vi skapa skönt af lif, är en konstnärs verk.» Ett sådant påstående är antingen en falsk djupsinnighet eller en rent språklig liknelse utan kärna. Konst hänger ihop med kunna, och konstnär är den, som kan uttrycka, hvad han vill och tänker. Kan man icke det, hjälper det icke, att man smickrar sig med att känna lika patetiskt som Shakespere. Fröns värde mätes efter deras grobarhet och frukträds efter deras frukter. En annan sak är, att man bildlikt kan tala om lifskonstnärer och konstnärer i olika fack. En kock kan, om han vill, kalla sin omelett ett konstverk, men i en diskussion om konst i dess egentliga bemärkelse vålla sådana vändningar endast oreda.

Med ett ord, det likhetstecken, d:r Brenner synes vilja draga mellan lifsinnehåll och konst, håller icke streck. En själasörjare, en läkare, en domare, som tar sig för att nedskrifva sina erfarenheter, blir ingen konstnär, hur intressanta saker han än har att berätta, om icke lifvet aftecknar sig i en konstnärsinbillning, som omsmälter materialet. Ett brottmålsreferat eller en familjekorre-

spondens kunna fängsla lika mycket, ja, mer än många goda romaner och skådespel, men blifva det oaktadt icke konst. Och man bör lägga märke till, att ens fantasi, när man läser konstnärligt obearbetade saker, fungerar på ett helt annat vis, än när man läser en skalds skildring. I första fallet ligger hela materialet framför mig orördt, med lifvets nyckfullhet. Jag är själf Guden, som skapar och ordnar, och jag gör mig den bild jag kan eller vill af det föreliggande råämnet. I senare fall är skapelsemödan redan förbi. Läsaren kommer till dukadt bord. Skalden har redan gifvit allt den färdiga skapelsens ordning. Jag måste se med hans ögon och tänka med hans tanke. Jag är i konstnärens våld, och känner jag mig ett ögonblick löst därur, beror det på att hans konst klickat eller icke varit stark nog att hålla mig fången. Hvilka olika fordringar man sålunda måste ställa på konstlösa lifsreferat och en diktares berättelse, ligger på hand.

Men det är just i denna punkt, som Gustaf af Geijerstam icke synes mig se klart. I slutet af »Kvinnomakt» klagar han — nog högröstadt för öfrigt — öfver att man förebrått »Boken om Lille-Bror» att vara alltför personlig. Geijerstam har onekligen rätt däri, att det är de resandes ensak, hvad de vilja berätta eller icke om lifsfärdens fröjder och bedröfvelser. Men den oklara känsla af obehag, som »Boken om Lille-Bror» framkallade hos många, berodde nog mindre på dess möjliga hänsynslöshet än på dess vacklande mellan fri konst och slafvisk lifsmemoar. Oförglömligt minns

jag och skall minnas den fullkomligt hänförande scen i bokens början, där man och hustru öfver bibelns urgamla ord samtala om äktenskapets glädje och tunga. Samtalet är stort och högt och återgifver beundransvärdt, hvad tusental af äkta folk känt i djupa och stilla stunder. Sådant är konst. Men strax intill komma drag och bilder, som gifvas alldeles oomsmälta och som författaren tror måste intressera och röra oss, blott därför att han upplefvat dem. Sådant är memoar. Men vill berättaren gripa oss endast med vår mänskliga medkänsla, fordra vi sanningen på ett annat vis, hela sanningen, den absoluta sanningen, som icke på någon punkt är retuscherad. Författaren till »Lille-Bror» har icke kunnat besluta sig för ett af alternativen, och därför känner läsaren en underlig osäkerhet inför denna för öfrigt ofta synnerligen ståtliga och vackra bok. Glada och framför allt sorgliga historier finns det godt om i denna syndiga värld. Med af vana förslöad uppmärksamhet höra vi dagligen sådana berättas i tidningar, gathörn och vid middagsbord. För att dylika drag skola taga oss djupare, måste vi antingen komma dem nära in på lifvet i verkligheten, och de gripa oss då efter råd och lägenhet, allt efter olika disposition, eller också skall den trollkarl, vi kalla konst, taga dem om händer och gifva skönhet, allmänmänsklighet och betydelse åt det, som nyss blott var en anekdot, en historia.

Men lika oumbärlig som konsten är som förvandlaren, under hvilkens fingrar verklighetskornen blifva guld, lika vanmäktig är den naturligtvis utan

något lifsmaterial att transmutera. Detta är själfklart. Med Geijerstam anse vi, att uttrycket »l'art pour l'art», »konsten för konstens egen skull», är en meningslöshet, om det nämligen fattas bokstafligen. Ingen konstnär har upphört att vara människa, därför att han står framför ett staffli eller sitter vid ett skrifbord, utan allt hvad han upplefvat, tänkt och känt, alla hans sym- och antipatier spela medvetet eller omedvetet in i hans arbete. Och detsamma gäller läsaren, hvilken ej heller inför en dikt eller ett konstverk kan komma ifrån sin egen personlighet. Den man, som af alla strängast och mest fanatiskt förfäktat konstens absoluta suveränitet och objektivitet, Gustave Flaubert, är också, synes det mig, en af de starkast personliga konstnärer, som funnits. I hvartenda ord denne man, som aldrig ville själf synas, skrifvit, känner jag den treenighet af tänkare, nevropat och till vetenskapsman med våld omstöpt svärmare, som han var. Ingen sentimental jagroman i världen gifver starkare bilden af sin upphofsman än de »objektiva» skildringarna »Fru Bovary» och »Antonii frestelse». Pressar man fram kärnan i formeln »l'art pour l'art», blir den sålunda intet annat än konstnärens själfrespekt, hans trohet mot sin inre bildvärld utan dagtingan med publiken eller med sin egen svaghet, hans artistiska yrkesheder med ett ord. L'Art pour l'art, det är den till meningslöshet tillspetsade känslan af gestaltningens vikt och värde, af att konstens form är helig, ty utan den ingen uppenbarelse, och hvar för-

vanskning, hvar slapphet i formgifningen blir också alltid en förvanskning, en förslappning af tanken.

*

Det kan möjligen tyckas, att det är långsökt att med anledning af ett samtal i en roman — där diktaren icke utfäster sig att gifva en logisk utredning — göra ett så vidlyftigt estetiskt resonemang som ofvanstående. Men hvad här sagts, gäller icke blott Geijerstams sista bok, utan äfven en stor del af hans senaste författarskap. Han har själf i sina förträffliga allmogeberättelser, af hvilka några i formens knappa storhet och uppbyggningens säkerhet tillhöra det just konstnärligt taget allra bästa af vår inhemska novellistik, visat sig vara fullödig konstnär, och när han numera så ofta icke är det, beror det på oriktiga estetiska principer, på en öfvertro inför känsla och lifsinnehåll, som om dessa ensamt utan artistisk form skulle kunna skapa konstverk. Sådant hämnar sig. Man betrakte blott den sista boken, »Kvinnomakt». Helt visst finnas där också ej få konstnärligt starka och vackra saker — som nästan mot författarens vilja fått glans och förhöjd ton — men hur mycket är icke i denna bok okonstnärligt! Okonstnärlig är först och främst den breda inramningen, i hvilken Geijerstam alldeles onödigt inför sig själf som mellanhand mellan publiken och romanens hjälte. Det finns ingen lefvande orsak till denna tunga apparat, som låter författarens bild ständigt tränga sig emellan läsaren och bokens hufvudperson.

Utan alla dessa fingervisningar utifrån skulle Hugo Brenners historia skaka oss ännu mera — hvarför icke begagna själf något af den »egendomliga art af tillbakadragenhet», som Geijerstam prisar hos sin hjälte, och »som gör, att man liksom glömmer att efteråt sysselsätta sig med författaren»?

Okonstnärligt är vidare själfva skildringssättet, som aldrig låter oss i ro få en scen för ögat, men dränker alla situationer i utläggningar och resonemang. Det kommer därigenom en brist på skärpa och kontur öfver framställningen, som icke behöfde finnas i de så ofta väl och fint tänkta kapitlen. Ibland blir därför denna nya roman så lik de föregående, att jag tycker mig läsa i samma bok eller åtminstone sällskapa med samma hjälte, samma mäktiga, ofta rörande men också ofta tröttsamma känslofråssare, hvilken det intellektuella lifvet aldrig tycks hafva skänkt något af sin klarhet och sin proportionskänsla. Okonstnärlig är till sist stilen med en underlig brist på genomarbetning och en ofta lös satsbyggnad.

Alla dessa konstnärliga brister kunna förflyktiga för dem, som läsa boken blott som ett personligt meddelande eller blott tänka på dess rika mänskliga innebörd. För sådana läsare gifver »Kvinnomakt» nog en mycket stor behållning. Den äger en mängd varma och vackra sidor, denna fullhet af känslointryck, som utmärka Geijerstams sista arbeten, hans älskvärda hemvärme, hans känslosamma, men djupa, milda och innerliga lifsuppfattning. Alla dessa böcker gifva den stora allmänheten en god och förädlande lektyr, och det

är med glädje man tänker dem och deras vackra, djupa lifsvördnad spridda i de stora lagren. »Kvinnomakt» kommer också säkert att göra stor lycka hos de många.

14 november 1901.

AGATHON HAMMARSKJÖLD OCH KARL XII.

I det nyss utkomna fjärde häftet af Nordisk Tidskrift har den kände historikern d:r A. Hammarskjöld publicerat en längre uppsats om »Karl XII och Karolinerna», som vid sidan af åtskilliga bugningar och reverenser för Verner v. Heidenstam söker uppvisa, att hans Karl XII:s-typ är ohistorisk och felaktig. Då man känner vår läsande allmänhets afgjorda böjelse för att använda »fackmäns» uttalanden för att förkrossa skönlitterära skapelser, skola vi ett ögonblick dröja vid denna utgjutelse, som eljes gärna kunnat få passera obemärkt, så litet sinne röjer den för diktning i allmänhet, och så groft och oförståndigt uppfattar den analogierna och olikheterna mellan poesi och historisk forskning.

Uppsatsen begynner naturligtvis med ett angrepp på — Georg Brandes. Den vore ej så typisk som den är, om den ej såge i honom den allestädes närvarande onda principen, och ej blandade in hans namn, där det hör och icke hör hemma, som det gamla tokiga originalet mr Dick gör med Karl I:s hufvud i »David Copperfield».

D:r Brandes skall nämligen enligt herr Hammarskjöld hafva »utdömt» den historiska romanen.

»Måhända» — heter det — »gör han det af racefördomar, men kanske lika mycket därför, att han är 'en modern ånd'.» Lägg märke till detta, hvilket skarpsinne, på en gång race- och tidspsykologi! Herr Hammarskjöld nekar sig ingenting. Visserligen har Walter Scott knappast någon mer hänförd beundrare än Heine, som ypperligt visat sig förstå anslå den historiska romanens ton i sin »Rabbi von Bacharach», visserligen har Auerbach skrifvit sin »Spinoza», och den historiska vetenskapen äger i »denna race» rundt om i länderna de varmaste dyrkare. Men hvad gör det? Hvarför neka sig nöjet att utså sitt lilla frö till fördomarnas och de ogrundade beskyllningarnas skörd? Om herr Hammarskjöld ej vore så litet hemmastadd på det litteraturhistoriska område, till hvilket han denna gång gjort en robinsonad, skulle han veta, att betänkligheterna angående den historiska romanens estetiska berättigande delats af en mängd teoretici inom alla länder. Kanske erinrar han sig rent af, om han rannsakar sitt minne, en viss Alessandro Manzoni, författare till en af de mest lyckade historiska romaner världslitteraturen känner, »I Promessi Sposi», berömd af Geijer själf som den bäste historiske romandiktare efter Walter Scott. Nåväl, Manzoni har själf i en ryktbar studie i ämnet, »Del Romanzo Storico», uttalat precis samma (af undertecknad för öfrigt alls ej gillade) idéer som Brandes ifråga om svårigheterna, ja, omöjligheterna att estetiskt fullödigt i romanform behandla ett historiskt stoff. Och Manzoni var, som allbekant är, strängt konservativ och ren-

lärig! Lika mycken inblick i vår tids estetiska lynne röjer herr Hammarskjölds anmärkning, att Brandes troligen ej kunde älska den historiska romanen i sin egenskap af — »modern ande». Har det verkligen undgått herr Hammarskjöld, att kanske ingenting så starkt präglar just den »moderna anden» i konst och litteratur som det historiska draget? Hur många moderna böcker har herr Hammarskjöld läst, hur många taflor har han sett, då han ej märkt, att den historiserande uppfattningens stiliserade tonfall ständigt göra sig hörda, i vers och prosa, i skaldens, arkitektens och målarens formspråk?

Som förtrollad af det förgångna, tjusad af det döda och skräckslagen inför sig själf, vänder vår civilisation ständigt de längtande ögonen bakåt och söker ett alibi från sin egen grå vanmakt i försvunna dagars grusade tempel och tillslutna slottssalar, i den tärande hungern efter tjockare blod, hetare tankar och högre färger än nutidens. Själfva naturalismens banbrytare, Gustave Flaubert, använde år af sitt lif för att rekonstruera det af hvita palats lysande Kartago, där Salammbô drömde sina afrikanska drömmar, och i norden vittna »Fru Marie Grubbe» af Jacobsen och Strindbergs »Svenska öden och äfventyr» — för att blott nämna ett par ypperliga, äfven af d:r Brandes lifligt erkända verk — att herr Hammarskjölds påstående, att »de moderna» velat »förkväfva den historiska romanen», är en ren fantasi, utan spår af sanning. Och det är med sådana litteraturhistoriska insikter, herr Hammarskjöld dristar sig

till att vilja spela läromästare åt en af de mest skarpsinniga och mångsidigt belästa litteraturkritici, som vår tid äger.

Lika litet begrepp om sakens egentliga kärna visar herr Hammarskjöld, när han ändtligen kommer öfver till själfva hufvudfrågan, Verner von Heidenstams Karl XII:s-uppfattning, som han finner vara en vrångbild utan historisk grund. Naturligtvis kunna olika meningar alltid göra sig gällande om något så svåråtkomligt som en egendomlig historisk personlighet, öfver hvilkens intimaste och djupaste drag dokumenten i allmänhet blott kasta ett svagt och otydligt sidoljus. Men ägnadt att förvåna är onekligen, att herr Hammarskjöld i denna kritik öfver »Karolinerna», som förebrår dess författare bristande källforskning och modern konstruktion, själf knappast kommer med det minsta lilla nya bidrag till belysning af konungens väsen eller någon verklig ansats till en ny och personlig uppfattning. Herr Hammarskjölds Karl XII är en gammal bekant från skolbänken, det är en kliché af den artens historiska porträttbilder, som försöka karaktärisera en gestalt genom långa och försiktiga additioner och subtraktioner af dygder och fel. Någon på en djup analys eller anande intuition byggd skiss öfver den sällsamme monarken ser man ej en skymt af i hans uppsats, och om herr Hammarskjöld i de tryckta och otryckta källor, på hvilka han alluderar, verkligen funnit material till en lefvande bild af hjältekonungen, material, som på samma gång kunde korrigera misstagen i »Karolinerna», hvarför citerar han ej

dessa ställen och spelar med korten på bordet i stället för att göra antydningar utan att bevisa, och utan att kunna få fram andra fel än så likgiltiga som att »Karolinerna»s författare flyttat en episod från sommar till vinter, eller förbisett en fransk historikers »Hypothes öfver Karl XII:s politik» och liknande? En diktare är dock ingen exakt annalist!

En lekman utan studier i ämnet kan ej våga fälla något direkt omdöme om riktigheten af de olika uppfattningar af Karl XII:s gestalt, som komma fram i skaldens verk och kritikerns essay, men det, som här är det afgörande och enda viktiga, kan han dock konstatera — att Verner von Heidenstams Karl XII lefver med en stor och ensam tragisk hjältes imponerande och gripande lif, lefver i det yttre och inre med en stor typs på en gång individuella och symboliska kraft, medan herr Hammarskjölds — på ett par småsaker när — är en konventionell dimbild utan färg och utan realitet, lik en osäker och ointressant skymningsskugga af Molins staty.

Endast den, som ser ett öfvergrepp i hvarje försök att af de allmänna talesättens abstrakta och blodlösa laterna-magicabilder dana en individuell mänsklighet, kan påstå att den hjältedådets poet, den mannamodets fantast, som i ensam och själfberusad Alexandertörst formar sitt lif till en stor tragisk epopé, att denna gestalt, som »Karolinernas» författare gifvit lysande verklighet, är en »vrångbild» — utan sympati. Och när herr Hammarskjöld kommer med sitt tal om, att det är

Nietzsches idéer, som ligga bakom Heidenstams Karl XII:s-typ, säger han blott det enkla, att den svenske krigarkungen i sin viljas hänsynslöshet, i sin äfventyrslusts brand, i sitt utmanande trots, hade några af den Nietzscheska öfvermänniskans kardinalegenskaper! Herr Hammarskjölds bekantskap med den store tyske filosofen tyckes för öfrigt vara af tämligen flyktig natur. Han stafvar hans namn regelbundet oriktigt, och finge man använda hans egen metod som »diplomatiskt noggrann historiker», kunde man — om man ville göra allusioner i hans egen stil — antyda, att han näppeligen studerat i urtexterna Zarathustras religion.

Herr Hammarskjölds uppsats slutar med ett försök till estetisk kritik, som han hade gjort klokt i att behålla för sig själf. Det verkar nämligen onekligen komiskt, att se den historiske fackmannen, som högljudt kräfver den noggrannaste sakkunskap och hänvisar poeten till riksarkivets handlingar, att se honom, utan att ens misstänka att litteraturkritik också är ett fack, som fordrar särskilda förstudier och anlag, oförskräckt uppträda som litterär »magister elegantium». Hvarken genom studier eller estetisk produktion har herr Hammarskjöld — så vidt världen vet — visat sig äga någon domsrätt öfver litteratur, och de estetiska lieux communs, med hvilka han vill frånkänna delar af »Karolinerna» »rang, heder och värdighet af konstverk», ha därför en innebörd, som närmast sammanfaller med den kända matematiska formeln $\pm$ 0.

Denna lilla antikritik har blifvit längre än ämnadt var — men de poetiska verk af betydenhet, som här utkomma, äro så pass få, att man ej vill tillåta, att de mästras af folk utan känsla för poesi; och det kan man näppeligen äga, när man som herr Hammarskjöld tror, att verkliga skalder, när de skapa sina gestalter, göra det med skelande bihänsyn till hvad vissa kritici tänka — vore det än geniala sådana som Georg Brandes — eller när han som blinda och beräknande partimän utmålar herr von Heidenstams »vänner och beundrare», liknande dem vid Karl XII:s dåliga och smickrande rådgifvare. Om herr Hammarskjöld på nära håll följt det litterära lifvet i sitt land, skulle han veta, att det varma erkännandets, det villiga förståendets ord äro så pass sällsynta, att de väl behöfvas, från hvilket håll de komma. Det är ej hos oss, som begåfningarna kväfvas af lager och rosor, och rundt kring hvar skapande vilja ligger och lurar en atmosfär af köld och indifferens så stor att, om ej behofvet hos en konstnär att skapa vore starkare än spindelns att väfva och åter hopväfva sina af den sterila blåsten sönderrifna nät, skulle han mången gång få lust att lägga händerna i kors. Att söka hindra de få, för hvilka diktning och konst äro heliga ting, föremål för dagens tankar, nattens drömmerier, för de stilla timmarnas läsning och grubbleri och de ensamma vandringarnas meditationer — att hindra dem, som säkert varmast älska och — ofta nog — bäst förstå poesi, att skrifva kritiker, förklaringar, beröm, under förevändning, att man ej kan skrifva om vänner

och bekanta — och i detta lilla land blifva ju yrkesbröder af naturnödvändighet mer eller mindre förtroliga — det är en ostracism, farligare för konsten än all annan. För egen ringa del skall intet tal om vänkritik hindra mig från att så »uttrycksfullt» som jag förmår tolka min beundran för det, som synes mig beundransvärdt i ett konstverk, äfven om det diktats eller målats af en vän eller en bekant, och jag kan blott beklaga dem, som i ett dylikt öppet och hänfördt uttalande ej se annat än reklammakeri eller en litterär »klackörs» meningslösa och skadliga applåder.

6 juli 1897.

KRIARÄTTNING, KRITIK OCH DIKTKONST.

Det har alltid funnits och kommer väl också alltid att finnas personer, som med sin kärlek till språkets renhet egentligen mena hat till diktkonst i det hela eller fiendskap mot enskilda diktare, och som under stora, men lätt genomskådade deklamationer söka vinna applåder med ordrytteriets enkla skolridt. Ordryttarnas sällskap utgör så ett helt litet folk för sig. Här finnas alla kritikens Petterssöner, med hvilken bokstaf de än begynna sina namn eller signaturer. Här finnas alla, som kommit mer eller mindre på sned med diktkonsten själf. Det är sånggudinnornas afvisade friare, hvilkas diktardrömmar ohjälpligt surnat och hvilka sedan söka sin tröst i att »märka ord» hos mera gynnade rivaler. Det är estetiska dilettanter, för hvilka diktning aldrig varit fantasiens ångestfulla och lycksaliga vandring genom eld och vatten, men poetiskt kallprat och lekverk, ett räknegöra efter de språkliga tabellerna, och hvilka därför tro poesiens väsen ligga i att rätt addera och rätt subtrahera. Det är till sist pedanterna af alla slag, yrkespedanter med titlar och lön, salongspedanter af båda könen, kafépedanter, sårade af diktens sorgsna eller glada öfvermod som af personliga

förolämpningar mot deras egna, grå själar, Erasmus Montanus' talrika familj af ärkepedanter, öfverpedanter och underpedanter.

En särskild klass bilda här — man förstår det, nästan förlåter det — kriarättarna. Enväldiga som alla ryssars självhärskare hafva dessa grammatikens väktare regerat öfver generationer af temaböcker, stympat satser och afrättat ord med röda och blå blyertsstreck, förvisat tallösa uttryck till Sibirien medelst stora »bockar» i marginalen. Det är icke så underligt, om en eller annan af dessa i yrket åldrade kriarättare i loflig men missförstådd ifver också uppfatta litteraturen som en enda stor kriabok, som de fått på sitt ansvar att korrigera.

Gemensam för alla dessa på yttre språkinkvisition grundade anklagelser mot verkliga poeter är deras brist på effekt. Dessa anfall må göras med skolmästarens klumpiga naivitet eller den journalistiske krypskyttens skicklighet — lika litet verka de. Den rättsinnige läsaren känner tydligt eller instinktivt, att här föreligger ett försök att blanda bort korten eller att poesien råkat inför ett orätt forum, hvilkets domslut ingen betydelse äger. Det finnes i litteraturhistorien otaliga dylika angrepp — men aldrig har något sådant dräpt en verklig diktare, icke ens om kritiken varit en frukt af en hel korporations samfällda ansträngningar. Man äger nämligen exempel på, att icke blott enstaka akademiska sekreterare, men hela akademier uppträdt som språkfiskaler. Den franska gjorde det t. ex. mot Corneilles »Cid». Tjog af stora pe-

ruker slogo sig samman för att visa, att Corneille ej kunde skrifva franska, att hans bilder haltade, att hans diktion var skrufvad och smaklös. Men förgäfves — publiken såg, som det heter hos Boileau, på Cid med hans älskarinnas ögon och har så gjort alltjämt, medan de 40 perukernas aktstycke blott tillhör de litteraturhistoriska kuriositeterna.

Den som skrifver dessa rader är själf en lidelsefull dyrkare af den poetiska formen, monist till sin litterära trosbekännelse, d. v. s. anseende att tanke och form äro i dikt oskiljaktiga som själ och kropp. Men det finnes i diktkonsten — och de moderna poetikerna upplysa härom — tvenne arter af form, en inre och en yttre. Med inre form menas det individuella i den konstnärliga gestaltningen, det som är särskildt för hvar diktares sätt att uttrycka, hvad han känner eller ser, den speciella formulering, hans fantasi måste gifva åt hans stämningar och syner, hans tankar och drömmar. Till denna inre forms område hör allt, som är det specifikt konstnärliga, det som skiljer poetens språk från andras, ordval, välklang, kolorit, allt det artistiska, som är uttryck för det i diktarens själ, som just tvingar honom att dikta. Med den yttre formen menas allt, som omfattar diktkonstens mekaniska sida — språkets grammatiska riktighet, kompositionens och meterns noggrannhet, allt, som aldrig ensamt kan blifva poesi, med hvilket mästerskap det än behandlas.

Det är med den inre formen i dikt, som hvarje artistisk kritiker sysselsätter sig, och krafven på

diktarna kunna här icke vara stränga nog. När en sådan kritiker klandrar språkbehandling eller versifikation, är det alltså icke i någon helig förtrytelse, t. ex. öfver att subjektet står i singularis och verbet i pluralis, eller att det i metern kommit en obetonad stafvelse i stället för en betonad. Men det kritikern pinas af i vårdslös prosa eller vers, är att konstnären gjort sig sin sak för lätt, rört sig med banala och intetsägande ord och rytmer och så förfuskat icke blott formen, men själfva sin bild och idé.

Må dessa ord icke missuppfattas och tolkas såsom innebärande något försvar för felaktig språk- eller versbyggnad. Det är självklart, att ju längre äfven den yttre formen når i fulländning, dess bättre. Men ett svagt rim eller en syntaktisk oegentlighet hafva lika litet hindrat en inspirerad dikt från att lefva, som den mest tadellösa fulländning i grammatik, syntax, interpunktion och meter gifvit ett skaldestycke lifvets lefvande anda. Det finns skalder, hos hvilka språkets yttre korrekthet aldrig eller sällan råkar i strid med den inre formens behof. Till en del beror nog detta — som t. ex. hos Fröding — på alldeles särskild och utomordentlig språklig genialitet. Men det beror nog också på åtskilligt annat — och samme diktare kan äfven här tjäna till exempel — på temperamentets art och fantasiens konstruktion. Ju närmare en poet till anläggning, sinnesart och idévärld står de breda lagren, dess närmare följer också hans språk i regeln det allmänna och gängse bruket, medan språkliga ovanligheter och anomalier ej

sällan hittas hos poesiens enstöringar och fantaster. Starkt subjektiva diktare skola alltid frestas till subjektiv språkbehandling, och åtskilliga besynnerligheter motsvara här personliga egenheter. Till sist bör ej heller förgätas, att språkets så mycket åberopade lagar alltid äro provisoriska. Hvarje tungomål är stadt i evigt vardande. Nya bildningar uppträda ständigt, liksom orden också cirkulera i ett evigt kretslopp, växlande karaktär, valör och betydelse. I dessa hänseenden är skalden ofta föregångsman och nydanare. Mången vändning har från diktarens tryckta ark fått burskap i det allmänna medvetandet, liksom äfven dikten snabbare än vetenskapen och grammatikan inregistrerar de språkliga förändringarna inom ett tidsskede.

Alla dessa argument och ännu flera, som utrymmet förbjuder att diskutera, anföras endast och allenast till försvar för konstnärens artistiska rätt och frihet mot ett trångt skolmästeri och ingalunda i någon sorts afsikt att vilja ursäkta språklig slapphet eller självsvåld. Hvem kan vara mera mån om ordets helgd än skalden, för hvilken ju språket är det första och det sista, det heligaste af allt, instrumentet, som han spelar på, slagrutan, med hvilken han hittar lifvets och sitt inres dolda källsprång, den kostbaraste, hårdaste och ädlaste metallen, som han söker forma, väga och prägla i aldrig glömd känsla af sitt arbetes höghet, svårighet och ansvar?

*

Ofvanstående reflexioner äro nedskrifna med anledning af en nyss utkommen pamflett af lektor Nils Linder, som oförsynt nog stoltserar med titeln »Svenska språket i modern diktkonst». Om dess innehåll fattar man sig gärna kort, ty man är generad öfver att sysselsätta sig med en skrift, som är så ynkligt utblottad icke endast på sinne för poesi, men på esprit i det hela. Saliga äro de enfaldiga, ty dem hörer himmelriket till, heter det, och lektor Linder bör efter denna språkgranskning hafva ovanligt välgrundade kraf att i det himmelska riket blifva mandarin med många knappar. Men för att förstå diktkonst är icke sinnets enkelhet tillräckligt, och om — som väl är sannolikt — herr Linder såsom lektor i modersmålet också undervisar i svensk litteraturhistoria, beklagar jag hans elever, ty en sådan förmåga att damma ner poesi har jag sällan råkat.

Herr Linder säger sig vilja slå ett slag för den moderna svenskans renhet, och han väljer därför såsom representant för den nya diktargenerationen Verner von Heidenstam, som ju allmänt prisats just för sin stils förträfflighet. Den gamle ordryttaren vill visa, att detta beröm är rent oförtjänt, och han skärskådar därför med hela sin magistervisdom en del af Heidenstams produktion. Det bör dock därvidlag ej förbises, att herr Linder lämnar alldeles ur räkningen mer än hälften af Heidenstams alstring. Hvarför nämner han ej ett ord om dennes stora prosaverk?

Det skulle vara intressant att se, hvad Linder funnit att anmärka på språket i »Karolinerna»

eller »Heliga Birgitta». Det är dock framför allt den monumentala prosan i dessa arbeten, öfver hvilken den af herr Linder antastade kritiken uttryckt sin hänförelse. Härmed vill naturligtvis ingalunda vara sagdt, att icke den Heidenstamska versen också språkligt sedt intager en mycket hög rang. Men faktiskt är, att författaren i sina yngre poem har andra stilistiska idéer än i sina senare prosaarbeten. Särskildt gäller detta förstlingsboken, »Vallfart och vandringsår», där också språket vill återgifva den sinnets yrhet och ögonfröjd, som inspirerat dessa förtjusande ungdomsvers. Diktsamlingen utkom för cirka fjorton år sedan, och ändock är det just ur densamma, herr Linder hämtar flertalet af sina föregifna bevis på att Heidenstam ej skulle kunna skrifva svenska. Stridssättet talar för sig själft — och författaren har åtminstone tagit rundlig tid på sig.

Det kan icke falla oss in att diskutera alla de citat, herr Linder plockat fram ur Heidenstams två diktsamlingar och skolmästrat. Det kan vara, att några af dessa ställen förete en eller annan språklig oegentlighet, som skalden eller hans korrekturläsare bort retuschera. Men det skulle ej möta svårighet att bevisa, att stora flertalet af Linders anmärkningar äro ur alla synpunkter oberättigade. Till att gå ut och skjuta såsom polemiker är herr Linder näppeligen af försynen danad, om också han försett sig med högst nymodig ammunition — de enda kulor, han använder, tillhöra nämligen den moderna typ, som kallas »dum-dum».

Ett par tre exempel ur högen äro tillräckliga för att ådagalägga detta.

På sidan 12 gör herr Linder t. ex. ett stort nummer af en svensk järnvägsbiff, som Heidenstam skämtsamt förklarat vara så seg, att »den vrenskas under stålet». Herr Linder gör sig rolig öfver detta och förklarar att »vrenskas» endast betyder — som han med artig omskrifning uttrycker det — »gnägga på ett särskildt vis och af särskild orsak» (Dalins ordbok: vrenskas = gnägga vid åsynen af ett sto). Om lektor Linder i sina dar ridit på annat än ord och haft den ringaste bekantskap — jag säger icke med Pegasus, men med den vanliga »equus caballus», skulle han veta, att ordet numera ofta användes för »stegra sig, vara motspänstig». Och han märker icke, att de exempel han själf anför för att styrka sin egen åsikts sanning, i själfva verket bevisa raka motsatsen och alldeles försvara den betydelse, i hvilken Heidenstam användt ordet. Lektor Linder citerar nämligen här en vändning af en annan gammal skolman, seminarielektor tror jag, som han själf, och sålunda enligt hans egen mening naturligtvis i besittning af den högsta möjliga språkliga auktoritet — aflidne lektor Gödecke. Denne har i sin skrift om den Palatinska kullen i Rom talat om en »romersk härskare, som höll i tygeln 'tre v r e n s k a n d e världsdelar'». Har lektor Linder verkligen fantasi nog att tänka sig tre världsdelar, som »gnägga på ett särskildt sätt och af särskild orsak» (vid åsynen af ett sto!). I sådant fall synes äfven

den djärfvaste erotiska fantasi icke vara honom främmande.

Sådana äro nu de Linderska anmärkningarna. Ett annat exempel. På sidan 16 påstår han, att Heidenstam använder »oriktiga adverbiella bestämningar till adjektiver och participier på ett sådant sätt, att förbindelsen blir otydlig eller rent af meningslös». Här är det en tjur, som uppväcker hans förtrytelse. »Betesfältets eldigt vackra tjur» är enligt herr Linder en obegriplig vändning. Månne icke detta är en egenhet för den värderade språkmannen själf — eller äro hopställningar som »trögt idislande oxe», »onödigt skrifvande lektor», o. s. v. verkligen så svåra att förstå?

Ännu ett exempel. Sid. 40 utbreder sig herr Linder öfver Heidenstams »dåliga sätt» att låta epitet bilda rimord. Han finner omöjliga ett par rader som följande:

Då lyfte han mot Schivas jättehöga
och stränga bild sitt gamla vapen.

En annan än herr Linder skulle finna just dessa rader utmärkta. Hvilken mäktig vision af gudabilder gifver icke här i rimslutet ordet »jättehöga». Men sådant är kaviar för språkrensare!

Af denna natur äro emellertid genomgående de Linderska anklagelserna. Fyra sidor användas till klagomål öfver, att Heidenstam nyttjar »hvilken» såsom relativt pronomen i stället för »som» och två till sorg öfver, att han använder »samt» i stället för »och». På tre trycksidor jagar Linder sedan bortfallna kommata. I en af Wieds komiska

romaner skildras en gammal filister, som fyller sin ålders afton med att räkna »kommata hos Shakespere». Med honom borde lektor Linder slå sig samman och utbyta — skiljetecken.

Slutligen äro icke mindre än sju sidor ägnade åt de eviga Stockholmsrimmen — eller hvad lektor Linder med älskvärd självironi kallar f e - f ä - frågan. Linder citerar här som sin auktoritet en första rangens språkman i vårt land, hvilken på samma gång är en själfull versifikatör, professor Wulff i Lund. Det har också alltid gjort oss ondt att se denne forskare föra en så omöjlig strid. Förhållandet är nämligen, att dessa rim på e och ä ständigt funnits äfven hos våra allra bästa skalder. Fullkomligt på måfå slår jag upp Tegnér och hittar genast i »Jätten Finn» detta rim och det i två på hvarandra följande strofer (»fjät och det, späd och med»). Och dock var Tegnér värmländing! En stockholmare, som absolut icke hör någon skillnad på dessa vokaler, bör lika litet tvingas därtill, som en målare bör tvingas till en färg, som hans öga icke ser. Professor Wulff menar, att skalden härvidlag skall tänka på »publiken, af hvilken han dock alltid beror». Men detta synes mig med förlof sagdt vittna om en grundfalsk uppfattning af poesiens innersta väsen. Skalden är icke — eller bör åtminstone icke vara det — någon skådespelare, som skapar med tanke på ett auditorium. Dikt är en frukt af en skalds ensamma uppgörelse med sitt eget hjärta, och först när kristallisationen redan är färdig, kommer tanken på, att verket också skall läsas af andra. En

skald, som då han skapade skulle tänka äfven på en så finkänslig läsare som professor Wulff, vore dömd på förhand. Jag vill icke tala om, hur det skulle gå den, som i inspirationens ögonblick tänkte på lektor Linder — ty då vore det poetiska missfallet oundvikligt. För egen del vill jag tillägga, att om detta rim är ett »Stockholmsofog» — något som jag mycket betviflar — må det vittna om, att den, som begagnar det, är fostrad och haft lyckan att lefva i Sveriges vackraste stad, i Bellmans stad med skaldegrafvarna på sina kyrkogårdar.

I det sista kapitlet af sin pamflett gör författaren slutligen en saltomortal, d. v. s. ett för en person med hans andliga elastik verkligen dödligt hopp från bokstafven till andan, från språket till innehållet och lämnar några betraktelser öfver religion och erotik, som uteslutande hafva ett patologiskt intresse för bedömandet af herr Linder själf — nämligen för den, som kan intressera sig för sådant. Må det tillåtas oss breda ett täckelse däröfver!

Sådan är nu denna skrift. Fåfängt söker man i densamma annat än grofva ord och påståenden, som endast kompromettera den intelligens, som fällt dem. Man kan icke ens ondgöra sig åt saken. Frid, käre magister Bläckstadius, och må det aldrig brista er glädjeämnen i form af ä n d r i m, som ni så vackert skrifver (sid. 58), eller bortfallna kommata.

10 mars 1902.

VITALIS NORSTRÖM.

ELLEN KEYS »TREDJE RIKE».

I.

Till sina många positiva förtjänster har Ellen Key i dessa dagar lagt en rent negativ och ofrivillig — den att hafva framkallat en af de yppersta och mest själfulla filosofiska stridsskrifter, som på länge sett dagen i vårt land. Efter den nya granskning, som professor Vitalis Norström ägnat idéinnehållet i den utmärkta författarinnans arbeten, kan allt, som förut skrifvits emot henne och hennes verk, stillatigande afföras ur räkningen. Hur hårdt granskaren i denna senaste skrift går hennes åskådningar in på lifvet, torde Ellen Key, osjälfvisk idealist som hon är ut i fingertopparna, känna sig nästan stolt öfver ett angrepp af sådan natur, och säkert är hon nöjd med, att kvinnoskvallrets och de akademiska insinuationernas guerillakrig ändtligen är förbi, och att hon kallats till öppen andlig fejd, där det kämpas med blanka vapen och skjutes med rökfritt krut.

Vitalis Norström är nämligen en verklig tänkare, icke — för att använda en Thorildsk metafor

— en af landets många spruckna tankekrukor. Han är en tänkare med både stark hjärna och starkt temperament. Äfven de, som icke läst hans äldre filosofiska undersökningar, måste känna det af denna lilla stridsskrift, som är så skarpsinnig, så allvarsam och djup i framställningen, så full af synpunkter, hvilka visserligen långt ifrån alla kunna kallas tänkarens ensamma egendom, men som ofta dock verka nya och väckande. Sinnrika och själfulla ställen finns det godt om i denna bok, och sidtals höja sig ton och tanke till en flykt, som imponerar. Jag har ett behof att betona detta, innan jag i det följande begynner göra mina invändningar, invändningar, som nödvändigtvis måste blifva ofullständiga och aforistiska. En verklig kritik öfver denna kritik, som skilde de punkter, i hvilka man tacksamt instämmer med författaren, från dem, som synas oss främmande och ensamt hans egna obestyrkta tycken, liksom från dem, i hvilka han — enligt min mening — groft missuppfattar både Ellen Key och stridsfrågorna, skulle blifva en liten bok för sig.

Professor Norströms skrift har ett tvåfaldigt ändamål. Dels är den en granskning af Ellen Keys skrifter, dels en filosofisk studie öfver »radikalismen» i dess helhet. Det är, som bekant, svårt att tjäna tvenne herrar på samma gång — och det har heller icke lyckats Vitalis Norström. Hans boks dubbla syfte förorsakar en beständig och tröttsam perspektivväxling, i det författaren ständigt flyttar sin egen ögonpunkt mellan tvenne olika lägen. Än kritiserar han nämligen den modernt

naturvetenskapliga lifsåskådningen i dess renhet vid själfva källorna, än åter bekrigar han den, sådan den ter sig, grumlad och amalgamerad med främmande element i den populära uppfattningen inom tidens allmänna »radikala» miljö och hos en bärarinna af dess stridiga meningar som Ellen Key. Än är det själfva den evolutionistiska och naturvetenskapliga läran och dess systematiska teorier, som skärskådas, än åter bekännarnas naturligen mer eller mindre bristfälligt genomtänkta eller förvanskade meningar. Efter att förträffligt hafva resumerat den moderna vetenskapens världsuppfattning med dess objektivitet och till resignation manande teorier, framhäfver så granskaren med synbar ifver »den andra sidan af radikalismens janusanlete» och finner här en oändlig subjektivitets på individuell lycka hänsynslöst pockande ögon. Men förhållandet är, att dessa båda drag icke finnas hos samma människor. Jag tror knappt, herr Norström kan påvisa några exempel på strängt i den moderna vetenskapen utdanade män, hvilka förete en sådan inkonsekvens mellan intellektuella och praktiska ideal. Det skulle uppvisas hos forskare af sådan art som t. ex. Hjalmar Öhrvall, för att vi skola blifva öfvertygade om, att en dylik känslans revolt mot tanken med någon sorts nödvändighet hängde ihop med modern vetenskaps syn på tingen. Att däremot kunna hitta denna och andra inkonsekvenser hos populära och estetiska författare eller i allmän-radikala kretsar, därtill behöfs näppeligen herr Norströms skarpsinne. Att känslolifvet, den dunkla grufvan

med alla våra nedärfda instinkter, blott med möda kan bringas i höjdlinje med tankens abstrakta läror, tillhör de allra vanligaste företeelserna i den mänskliga civilisationens historia och torde knappast mer känneteckna »radikalismen» än andra åsiktsformer. Det talas mycket om »historiskt sinne» i Vitalis Norströms verk, men om han själf såge på sitt ämne med historikerns blick, skulle han om denna dualism sagt, att den i stort sedt är den från 1700-talets slut ärfda mellan positivism och romantik, som fyllde hela det förra seklet, och det är blott alldeles utpräglade förstånds- eller känslotyper, som absolut förmått taga endera ståndpunktens parti. Att en dylik grundmotsats med allt hvad den kan medföra af smärre motsägelser skulle finnas hos en superlativ personlighet, som Ellen Key, hvilken alltid skrifvit långt mer som lyrisk moralist och agitator än med anspråk på stränga begreppsbestämningar och systematiserad lära, det var icke något konststycke att ådagalägga. Professor Norström är säkerligen i skolad tankekraft och sträng bevisningsförmåga Ellen Key öfverlägsen, men än sedan? Det är icke med de vapnen, hon vunnit sina segrar. Och hon är, trots allt, en människa med afsevärd filosofisk anläggning och omdaningskraft, blott på ett annat vis än Vitalis Norström menar.

Som strängt abstrakt metafysiker vill nämligen professor Norström, att »nya tankar» skola vara fasta, fullkomligt påtagliga och afgränsade kristallisationer, och för att erkänna en skriftställare som tänkare vill han helst kunna få fram ur hans

verk ett helt sammanhängande skema af idéer. Är det icke karaktäristiskt, att professorn mycket veklagar öfver det »pinsamma arbetet att bringa Ellen Key på någon sorts formler, i den grad rubbar hon alla cirklar genom sin smidiga rörlighet»? Man bara undrar inför detta, hvarför det »pinsamma» arbetet öfver hufvud taget skall göras, eller hvad det skall tjäna till att »afpressa» — det energiska ordet, som vittnar om besväret, är herr Norströms — en författarinna en teoretisk ståndpunkt, som hon icke själf vidgått. Det finns andra sätt att vara filosof än den abstrakte tänkarens, och som dock kanske i lika hög grad och lika djupt belysa de relationer mellan människan och världen, mellan samvetet och handlingen, mellan tanken och fenomenet, med hvilka yrkesfilosofien sysslar. Det är konstens och diktens. Shakesperes dramer äro fyllda med människor, som känt pliktens kategoriska imperativ lika starkt som Kant, och Nietzsches öfvermänniseteorier lika djupt som Zarathustra. I Balzacs romaner vimlar det af personer, som både känt och formulerat de Spencer-Darwinska teorierna om den starkares rätt och kampen för tillvaron, långt innan dessa läror vetenskapligt framställdes. Tegnér älskade att säga, att metafysiken var en axplockning på diktens mark. Vi lämna denna tankegång i dess värde, helst som det åtminstone numera nog är långt mer från naturvetenskaperna, som spekulationen lånar sin eld. Men så mycket är säkert, att konsten och dikten hafva sin filosofi, äfven där granskaren aldrig träffar de nakna satserna eller de konsekvent utförda resonemangen.

Det finns ett godt exempel på, hvad jag menar, från fransk odling. Det var länge i Frankrike en ren sport att roa sig åt Victor Hugos brist på metafysik och logik. Man uppvisade alla hans motsägelser, hans rent fantastiska sätt att använda filosofiska termer och namn — men så hände det, att en verklig tänkare, en af Frankrikes största efter Comte, en tänkare, som säkerligen Vitalis Norström också erkänner, nämligen Ch. Renouvier, tog sig för att studera den öfversvallande och fraseologiske skalden. Och se, för denne den mest stringente af det moderna Frankrikes tänkare blef Victor Hugo en man med afgjord metafysisk läggning, som genom sin känsla för lifsmysteriet, sin förmåga att i konkreta bilder och symboliska gestalter förverkliga hemlighetsfulla begreppssammanhang och göra abstrakta problem förtrogna för inbillningen visat verklig filosofisk gåfva.

Ellen Key är ingen poet, och genom att skrifva filosofiska uppsatser och betraktelser har hon naturligtvis ådragit sig strängare förpliktelser än den rena fantasikonstnären. Men den rent systematiserande filosofens värf har hon dock aldrig — synes det mig — gjort anspråk på att fylla. Hon har valt den blygsammare, men också tacksammare rollen af förmedlarinna mellan den abstrakta tankevärlden och den profana erfarenhetsvärlden. Hvar ny filosofisk tanke blir nämligen ett mer eller mindre stort gravitationscentrum, kring hvilket en hel mängd af föreställningar, drömmar och känslor hvälfva sig, och för alla, ej direkt abstrakt be-

gåfvade, människor är det nog först genom dessa syskonföreställningar, som de filosofiska sanningarna eller hypoteserna — hur man nu föredrar att benämna dem — blifva införlifvade med ens väsen. Det är här, Ellen Keys filosofiska mission tager vid. En hel lång räcka af den nya tidens tankar har hon först gjort tillgängliga för populär svensk uppfattning genom att förbinda dem med lefvande idéassociationer, genom att förklara dem med aktuella exempel, genom att sätta dem i kontrast med redan härskande meningar. Hon har blåst den lefvande ande in i de abstrakta termerna, utan hvilken de ej kunna blifva de vanliga människornas vänner och förtrogna. Också i tankens tempel finnas många boningar. Ellen Key har icke sökt sin i det innersta stilla sanktuariet, men i det öppna rum, där menigheten strömmar till. Hon skulle säkert icke förmå göra den sortens helhetskonstruktioner, som hennes granskare, men han kan icke heller skänka sina satser den tillvarons passionerande eld och värma, som utmärka hennes verk. Och väl så — verkliga begåfningar skola icke kunna förrätta hvarandras arbete. Vitalis Norström har utgifvit en rad högintressanta filosofiska arbeten. Utom fackmännens krets ha de dock knappast nått. När denna nya bok af honom kommer att läsas och diskuteras som ingen af hans äldre, beror det på Ellen Keys namn på titelbladet. Denna enda omständighet belyser tillräckligt, hvad jag menar. Det finns en afgjord skillnad mellan de kraf, som ställas på det tysta tänkarlaboratoriets andliga proberare och for-

skare, och dem, som billigtvis kunna ställas på folkväckarna och de andliga agitatorerna. Därför faller det, hur mycket man i detalj ofta måste både beundra och gilla Norströms kritik, dock öfver helheten af hans framställning ett skimmer af den komik, som är oskiljaktig från dem, hvilka med oerhörd apparat bevisa tämligen naturliga och enkla saker. Jag fattar väl, hur en samvetsgrann begreppsafvägare, som han själf, skall kunna harmas öfver den brist på tankeafgränsning, som onekligen vidlåder Ellen Keys i många andra afseenden utmärkta skrifter. I det följande skall också både rättmätigheten och den ofta förunderliga orättvisan och bristen på förstående i den Norströmska kritiken antydas. Men redan här vill jag påpeka, att om granskaren med rätta hos Ellen Key på enskilda punkter saknar den filosofiska vederhäftigheten, bäres dock allt hon skrifvit af ett annat slags vederhäftighet, som granskaren glömmer — stämningens och karaktärens, hvilken för h e n n e s lifsuppgift utan fråga är den viktigaste, och det är den, som med sitt mod, sin osjälfviskhet och sin hänförelse präglar hennes verksamhet.

II.

Det är särskildt en afdelning af den Norströmska broschyren, som jag vill närmare belysa, därför att den icke blott berör en centralpunkt i Ellen Keys åskådning, men behandlar hvad som för långt flera än henne är en hjärtesak. Det är den

del af sin skrift, Vitalis Norström ägnat konsten och det estetiska, och som säkerligen är både det svagaste och det, som mest förtjänar gensaga i hela hans kritik. Med verklig beklämning har jag läst dessa sidor, hvilka visa, hur oförstående och litet kärleksfullt äfven en så rikt utrustad man som han betraktar ett helt fält af den högsta mänskliga kulturen. Att filosofen själf aldrig lefvat i något innerligt personligt samlif med bildande konst, det blir af hans ord otvetydigt. Men värre än så — det lurar bakom hans framställning ett nästan puritanskt förakt för konsten och dess bilder. Med sådan anläggning är man icke synnerligen skickad att diskutera skönhetsvärdenas betydelse och konstens väsen. Man kan godt förstå, att en framför allt moralisk och abstrakt personlighet med olust vänder bort ansiktet från allt hvad estetik heter — det är fullkomligt tillåtligt. Men det är knappast tillåtligt, att utan något af det särskilda sinne, som behöfs för att uppskatta konst, och utan verklig kärlek till konst, orda om dess betydelse och dölja half ovilja med dimmiga och abstrakta resonemang.

Professor Norström begynner här med några ord om Hellas, för att mot Ellen Key ådagalägga, att den grekiska konsten icke stammade ur skönhetsberusning och öfversvallande lifsglädje, men hade »etiska, samhälleliga och religiösa utgångspunkter».

Hvad tänkaren med anledning häraf skrifver mot det traditionella talet om »det glada Hellas», hvars folk säkerligen icke var mera gladt än nå-

got annat, är sant, men icke nytt. Det är tvärtom modeuppfattningen för dagen, gående igen i flera nyare arbeten öfver den hellenska världen. Hvad som däremot är nytt, men af tvifvelaktig sanning, det är, när författaren till stöd för en innehållets estetik af moralisk och sublimeradt ideal art anför ingen mindre än den nyktraste af antikens filosofer — dess store formalistiske tänkare, beskrifvare och klassifikator, Aristoteles. Med förvåning läser man en sådan sats som att »Aristoteles' estetik som bekant satte konstens uppgift i att åstadkomma en art psykisk rening».

Den lärde författaren vet dock bättre än någon annan, att vi af Aristoteles' hand icke äga i behåll någon egentlig framställning eller formulering om »konstens uppgift» — blott en fragmentarisk poetik och smärre ställen i förbifarten i andra skrifter. Den ifrågavarande »psykiska reningen» nämner Aristoteles på tal om tragedien och om några arter af passionerande musik. Termen, som den grekiske tänkaren använder, är af medicinsk natur, och den befrielse, som Aristoteles afsett, stod säkerligen patologien nära. I alla händelser är det fullkomligt gammalestetiskt och godtyckligt att generalisera denna ett par diktarters psykologiska verkan till »konsten» i dess helhet — alltså också till de bildande konsterna.

Hur litet Aristoteles passar att stöda en estetik, som har sin »utgångspunkt i det inre lifvet» och som afgjordt underordnar formprincipen under den ideala drömmen, därom vittnar hela andan i den grekiske mästarens förståndsmässiga och

realistiska poetik, som minsann icke förirrar sig i molnen, men följer just det tekniska så noga i spåren, att den af en utmärkt kännare af grekisk filosofi sagts vara fylld med »ateliervisdom». Jag kan icke afhålla mig från nöjet att här citera Aristoteles' mest berömda ställe om konstens och poesiens upphof och verkan. Man kan nämligen icke tänka sig en skarpare antites till den ideellt moraliserande åskådning, som Vitalis Norström framlägger. »Hvad poesiens upphof angår» — heter det i poetikens allbekanta fjärde kapitel — »hafva väl därvid tvenne orsaker varit verksamma, hvilka båda äro fullkomligt naturliga. Ty hos människan är böjelsen att efterapa medfödd och röjer sig redan under barndomen. I denna drift är hon också skickligast af alla lefvande väsen och förvärfvar också genom den sina första kunskaper. Icke mindre allmän är förnöjelsen åt alla slags efterbildningar. Bevis härför lämna de intryck, vi få af konstverk. Ty ting, hvilkas anblick berör oss pinsamt i naturen, betrakta vi äfven i de trognaste efterbildningar med förnöjelse — så till exempel de mest vedervärdiga djur och till och med lik.»

Detta förträffliga gamla ställe må stå som uttryck för hellensk estetik. Det innebär raka motsatsen till den, som Vitalis Norström omfattar och hvilken talar kyliga, halft ringaktande ord om naturstudiets betydelse och icke finner någon mening i konst, som vill »efterlikna något objektivt eller åtminstone konservera dess förmenta egendomliga väsen i sig». Ingenting är likgiltigare för den skapande artisten än den filosofiska motsatsen

mellan den subjektiva bilden af världen och tingen i sig. Tvärtom, på en naiv, ogrumlad tro, att hans öga ser just det verkliga och väsentliga i naturen, hvilar hela artistens konst, och det är med förlof sagdt ingenting annat än moralisk uppstyltning, när filosofen förmanar konstnären att vara tacksam mot det fula, »som drifver honom utifrån inåt». Ty hvad menas t. ex. med att en djurmålare skulle drifvas utifrån och in? Skall han konstruera fram en kamel ur »djupet af sitt medvetande»? Den estetik, som önskar sådant, och den konst, som lyder dylik skönhetslära, hafva sett sina bästa dagar.

Det kan tyckas onödigt att göra ett nummer af professor Norströms estetiska resonemang — men det gäller en allvarlig principfråga. Just en sådan ideal innehållets estetik utan någon sorts samband med konstalstringen har härskat i vårt land nära sextio—sjuttio år, under nästan hela 1800-talet, och denna tid måste också i stort sedt betecknas som en allmän förfallets period i fråga om konstnärlig anda. Det är under densamma, som byggnader och husgeråd, handtverkeri och slöjd hos oss förlorat den stil och smak, som funnos i landet före den tyska estetikens ankomst, och det är blott tack vare de sista decenniernas energiska arbete från konstnärerna själfva, som en ung formens och smakens renässans brutit fram. Jag vill icke göra den ideala estetiken direkt ansvarig för den dåliga smaken, men jag påstår bestämdt, att en skönhetslära, som i fråga om bildande konst icke främst tänker på form och material, är utan betydelse för konstalstringen och skadlig för den

allmänna smaken. Det sista bryr sig herr Norström tydligen icke om — och här komma vi efter en omväg fram till klyftan mellan honom och Ellen Key, och till den åskådning hos författarinnan, som bringat granskarens förtrytelse till kokpunkten. Ellen Key har på många ställen i sina senaste verk predikat en skönhetens religion, hvilken, som hon säger, förvandlar etiska begrepp till estetiska. Det är häremot professor Norström nu med mycken patos sätter upp de Kantska plikt- och viljebuden.

För egen del tycker jag ingalunda, att Ellen Key på ett särskildt lyckligt vis framhäft det estetiskas växande betydelse, när hon på detta område med paradoxala vändningar öfverflyttar från moralen gängse värden. Men att det estetiska i vår tid för en allt ökad mängd af människor synes blifva den ideala makten par préférence, torde vara oförnekligt. Det är också vår bestämda öfvertygelse, att behofvet efter skönhet sitter lika djupt inne i mänsklighetens väsen och når lika högt upp som något annat af jordens ideala kraf. Men skönhetsbehofvet har — och det är i verkligheten med reduktion af öfverdrifterna den tankegång, som Ellen Key omfattar och som hänför flera än henne — just i vår moderna, man säge hvad man vill, dock framför allt praktiska och vid det materiella häftande tid långt flera möjligheter att beständigt ingripa i lifvet, uppfostra och förädla än någon annan af de stora själsmakterna. Religion och etik hafva i våra dagar närmat sig hvarandra, utan att denna allians egentligen gjort

någon af parterna genuinare eller starkare, och det hvardagliga nyttighetslifvet synes allt mer oberördt af deras söndagskraf gå sin egen väg. Skönhetsbehofvet däremot kan använda till stoff allt det påtagliga och materiella i tillvaron, vår egen kropp, ramen för vårt hvardagslif, de tusen ting, som knyta sig till allas existens, redskapen för vårt arbete, staden, som vi bo i, och landskapet, till hvilkets frid vi flykta. Allt detta är i dubbel måtto konstens material — som den direkt kan forma och indirekt omgestalta till ny skapelse. De religiösa tankarna, de etiska idealbuden närma sig dock hvardagsmänniskorna blott i de utvalda ögonblicken — deras kraf kunna liknas vid kyrkklockorna, som blott vid särskilda timslag nå våra öron. Skönhetens musik däremot kan följa hvardagsmänniskan dagen igenom, vara oljan vid arbetet och sången vid hvilan, och det är just därför att den kan knyta sig till allt det nödvändiga och materiella i lifvet, som vi hoppas så mycket af den som glädjeämne och uppfostringsmedel — visst icke för en njutningslysten öfverklass, men för alla.

Herr Norström är kemiskt ren från tankar i denna riktning, kring hvilka dock så många ädla sinnen i vår tid knutit sina sträfvanden och förhoppningar. Han uppfattar själfva skönhetssinnet som en öfverklassgåfva, hvilkets utbildning och tillfredsställande »betingas af den ekonomiska situationen». Han jämställer nämligen omedvetet hela tiden konst och lyx och förstår ej, hur himmelsvidt dessa begrepp äro skilda. Det är lifvets nödvändigheter, som man först och främst vill

hafva vackra, och en af de gåfvor, som den moderna industrialismen delvis redan kan och säkert i ännu högre grad skall kunna räcka oss till ersättning för allt hvad den förbrukar af svett och blod, är just för alla åtkomstbar lifsförsköning. Herr Norström tror, att i framtiden »platsen att resa marmorbilder på säkerligen blir rätt smal». Hvarför? Jag tror motsatsen — om fabrikerna växa, växa lyckligtvis också parkerna. Det associationslif, som dagligen utbildas starkare, skall låta massorna få en lefvande beröring med konsten — och förmågan att njuta skönheten på en yta eller i bild är kanske allmännare än herr Norström tror. Härom vet man ännu så litet. Men då den i väsentlig grad beror på förmågan att se — att se friskt och på samma gång distinkt, är det möjligt, att mannen ur folket kan göra detta med sitt t. ex. vid handtverket uppöfvade öga lika väl eller bättre än en med många abstrakta binoklar försedd estetiker.

Herr Norström gör sig lustig öfver Ellen Keys dröm om en skönt skrudad och skönt växt mänsklighet, som med värdig gratie uppbär sin tillvaro — och ironiskt sätter han mot representanten för ett sådant estetiskt släkte sin »kulturmänniska», hvilken, såsom han skrifver, »endast är utrustad med det minimum af grace, som är oundgängligen nödigt för att icke vara en vilde». En fråga, herr professor! Är detta »minimum af gratie» icke öfverdrifven anspråkslöshet — eller kanske tvärtom något af den metafysiska högfärd, som Sokrates i världen såg lysa ur hålen på den trasiga manteln hos en af sin tids estetikföraktande filosofer?

I hvarje fall är motsatsen mellan Ellen Keys idealfigur, drömd i grekisk stil och strålande af kroppslig och själisk hälsa, och herr Norströms kulturmänniska med sitt »minimum af gratie för att icke likna en vilde» — sällsam nog. Men det är icke den enda underliga motsatsen i herr Norströms bok. En annan är den, genom hvilken han mot Goethe och Ibsen sätter upp som ideal för en modern kulturtjänare Helmholtz och Edison. Hvad menas egentligen med detta? Är det motsatsen mellan konst och vetenskap, som åsyftas? — däri låge ju en tanke. Men den, som läst herr Norströms äldre arbeten och sett, med hvilket olympiskt förakt hans filosofi behandlar den moderna naturvetenskapen (man jämföre t. ex. begynnelsen af hans intressanta skrift »Hvad vi behöfva»), har svårt att tro, att det är detta, som åsyftas.

Hvad är då meningen? Helmholtz har formulerat en världsenhetens lag, som är fullkomligt i Goethes anda. Författaren skrifver, att en man som Helmholtz »sporrar oss till efterliknande, medan Goethe allt mindre tillhör våra lif och allt mer vår litteratur». Efterlikna Helmholtz! Hans tankar? Hans metod? Hans personliga lif och karaktär? Allt detta är dunkelt, och ännu dunklare förefaller motsatsen mellan Ibsen och Edison, mellan Brand och telefonen! Halmstadlax och fortepiano! Men kanske alltsammans bara är lust att polemisera mot Ellen Keys älskade Goethe (föremålet är ju dock ej alldeles ovärdigt), ty här och där söker granskaren onekligen sak i onödan.

Han förebrår t. ex. Ellen Key såsom okunnighet att hafva räknat Sokrates och Plato till »senantiken». Det är ju självklart, att hon här anknyter sig till en ej ovanlig tankegång, som låter Hellas andliga upplösning begynna med Sokrates. Viktor Rydberg utför tanken i »Siste Athenaren», Nietzsche — jag vill minnas i »Götterdämmerung». En aning härom finns för öfrigt i antiken själf — hos Aristofanes. Vid sådana anmärkningar brister, är jag rädd, den dock med skäl af författaren så prisade — »goda viljan».

*

Min granskning af ett centralt parti i Vitalis Norströms bok har blifvit så pass lång i all sin nödvändiga ofullständighet, att ej mycken plats återstår för att framhäfva de många alldeles utmärkta och öfverlägsna ställena i hans kritik. Läsaren finner dem lätt själf. Så snart författaren håller sig strängt inom sitt eget gebiet, inom sin egen andliga erfarenhets gräns, har han ofta djupa och präktiga saker att säga. Hvad han skrifver om individualitet och kultur är ypperligt och som taladt ur ens eget hjärta. Djupsinnig och allvarlig är hans diskussion om »lyckan». Men vill man på ett par sidor hafva intrycket af logiken och styrkan hos honom, läse man den öfverlägsna framställning, där han diskuterar Ellen Keys uppfattning af barnet som ett oumbärligt moment i erotiken. Granskaren synes mig där icke blott i psykologisk sanning, men också i frihet från kon-

ventionell syn, vida öfverträffa den dock på dessa områden alltid vältaliga och stundom äfven djupa författarinnan.

Vitalis Norströms kritik är till sist skrifven med ett i många afseenden fängslande föredrag. Minst lyckas nog författaren, när han söker vara spirituell och kvick polemiker. »Den esprit man vill hafva, skämmer den man har,» säger ett franskt ordstäf. Men när det inre allvaret och tankens rättrådighet värma granskaren, blir hans stil lefvande och idérik, hans bilder nya och mäktiga, och med alla sina knotigheter och onödiga termer är en sådan framställning, buren af en tänkares originalitet, vida att föredraga framför mycken elegant och lätt men banal modeprosa.

10 februari 1902.

D:R C. D. AF WIRSÉN SÅSOM KRITIKER.

I.

D:r C. D. af Wirséns länge bebådade skrift mot fröken Ellen Key har i dagarna utkommit, och denna s. k. undersökning om den kända författarinnans »lifsåskådning och verksamhet» är onekligen ett dokument, om också i andra afseenden än den akademiske skolmästaren själf torde hafva afsett. Att i vanlig mening systematiskt granska en dylik pamflettartad kritik lönar icke mödan och skulle dessutom blifva ledsamt för både recensent och publik. Ty d:r Wirsén är sannolikt ensam om sin illusion att här hafva åstadkommit ett polemiskt mästerprof. Det tror han nämligen. Hans skrift dryper af själfbelåtenhet. Ett särskildt litet förord bereder läsaren på osedvanliga njutningar: man inbjudes högtidligen att bevista en kritisk galafäktning efter alla konstens regler, lika ridderlig som mördande. Å ena sidan betonar d:r Wirsén i sin inledning, att han naturligtvis kommer att undvika alla slags personligheter: »saken skall gälla honom allt». Men å den andra sidan tillfogar han, att han visserligen såsom fint bildad, förnäm gammal kavaljer aldrig

kan lägga af ett skyldigt galanteri mot könet, men att han under dess sordin anser sig berättigad att låta hela sin kvickhet spela.

Ha! tänker läsaren och gnuggar sina händer. Oklara minnen om ryktbara föregångares, en Leopolds, en Beskows litterära satirer draga genom ens själ, och som man hoppas på en spirituell och elegant världsmans ord, väntar man denna gång att få höra Svenska akademiens ständige sekreterare, den officiöse vårdaren af den estetiska smaken i vårt land, riddaren af många höga ordnar m. m. d:r C. D. af Wirsén göra sin kritiska generalmönstring. Men ack, hvilken besvikenhet och hvilka naiva illusioner! Den, som möter, är i stället den vanlige, kände, alltför kände journalisten i Vårt Land med hela sin öfliga apparat: förvrängningarna, den högmoraliska advokatyren, den ofördragsamma och sterila dogmatiken. Salt är det ondt om i denna Wirsénska skrift, och det lilla, som bjudes, är mer engelskt än attiskt. Och beträffande kavaljersnoblessen är denna af ett eget slag. Namn som »väderhona» och »patentfjolla», med hvilka d:r Wirsén uppvaktar fröken Key, skulle man i den vanliga borgerliga och oakademiska världen tro falla inom de personliga tillmälenas minst omstridda fält, liksom också hånfulla anspelningar på »efterblifna kartan» af vanligt bondförstånd torde anses riktade mot en kvinnas privatlif. D:r Wirséns uppfattning är tydligen en annan, och då han ägnat en lång lefnad åt den goda tonen i alla former, taga vi för gifvet, att det är vi profana, som misstaga

oss, och att Svenska akademiens stora ordbok, som också bör blifva en vitter höflighetsencyklopedi, kommer att räkna dessa vändningar till det fina skämtet och det eleganta umgängesspråket.

Dock, de formella sidorna af denna stridsskrift skola icke länge uppehålla oss. Orsaken till att d:r Wirséns polemik mot Ellen Key icke på allvar låter diskutera sig, är en annan, som jag nu vill söka klarlägga. Jag antager, att alla mina läsare någon gång råkat en af dessa breda, på känsla och tankar öfversvallande människor, hvilka naturen skapat efter sitt eget beläte med ett fruktbart kaos af idéer, stämningar och infall. Sådana människor väcka och värma, fängsla just genom synpunkternas mångfald, temperamentets eld och ström, uttryckssättets entusiasm. Intet är lättare än att påvisa dylika naturers motsägelser, öfverord och inkonsekvenser, men intet heller dåraktigare än att tro sig med dylik kritik hafva fångat deras väsen. Skapade till talare, till tändare af ögonblickets hänförelse, gripa de genom att sätta in hela sin själ på hvarje skiftande tanke, som de förfäkta, och de felslut och öfverdrifter, med hvilka den kallblodiga kritiken kan beslå dem, mäkta sällan eller aldrig stjälpa det lefvande helhetsintrycket af eldifvern i deras uppsåt och vågbruset öfver deras ord.

Till denna klass af krafter hör Ellen Key. Det är icke med noggrann begreppsutredning eller säker analys, hon vunnit sina vänner, hon väckt och värmt så vida omkring. Född talarinna, vänder hon, äfven när hon skrifver, ordet mot

ljudfånget i en stor församlingssal och beräknar uttryck och språk för de många, som behöfva starkt bränsle för att värmas och starkt sken för att se. Superlativet är hennes lifslust, och hon hör afgjordt till en sekt, om hvilken det talades i antiken, en sekt, hvilkens medlemmar alltid kallade den Gud, de för tillfället tillbådo, den högste. Hennes bevisning är rent psykologisk, och hon suggererar sin åskådning mer genom bilder och retorik — en icke alltid kräsen retorik — än genom abstrakta skäl. Man kan mer eller mindre älska en dylik känslans transponering af metafysiska och etiska frågor, som går halfva vägen mot den rena diktens förvandlingsrike, men aldrig kommer man dess väsen och värde in på lifvet med den lilla logiska och pedantiska detaljanmärkningen.

När man därför ser, hur d:r Wirsén sida upp och sida ned sammanställer Ellen Keyska motsägelser, öfverdrifna påståenden eller obetänksamt utslungade uttalanden, rycker man blott på axlarna och tänker — än sedan! Det väsentliga hos Ellen Key drabbas icke af denna kritik, helst man är van att själf reducera hennes ord till lugnare mått, såsom man omedvetet alltid gör det med lyriska entusiaster. Vill hon ens själf blifva tagen på orden som en vinkelpredikant? Det är hon säkert alldeles för intelligent att önska. Den Wirsénska kritiken träffar yttersidan af Ellen Keys begåfning, brister, som de granntyckta bland hennes vänner själfva mången gång tadlat. Men det vi älska hos henne är något annat. Det är hennes rena, ädla vilja och hennes blanka mod, hennes

personlighets friska och impulsiva ärlighet, den allomfattande värmen i hennes natur, som så ofta förlänar hennes ord den frodiga sommarens lifsvänliga fullhet.

Så hjälper det obetydligt, att anmärkaren har rätt i mer än en punkt af sin framställning, ja, att en särskild afdelning af hans granskning synes i sak oemotsäglig. Det gäller den orättvisa, med hvilken Ellen Key behandlat Sveriges nationella rörelser i förhållande till grannländernas. Hennes öfverskattning af norskt kulturlif på svensk bekostnad kan ej försvaras. D:r Wirsén har dessutom knappast orätt i sin skepsis mot åtskilliga af författarinnans erotiska orakelspråk. Om dylikt gäller den teologiska satsen: vi veta endels och vi profetera endels, men erotiskt profetmakeri är hvarken vissare eller roligare än andra sibyllinska pretentioner.

Dock, att hafva rätt är en konst för sig, som kräfver öfverlägsenhet och gratie för att verka. D:r Wirsén har i dessa punkter rätt, som den, hvilken med suffisans påstår, att två och två är fyra och att det är vått, när det regnar. Han kämpar mot afsiktliga öfverdrifter och paradoxer, som mot väderkvarnar. Den långe riddaren var redan löjlig i dessa strider, fast han stred för en nobel chimär, men hvad då tycka om en kamp mot väderkvarnar i det filiströsa snusförnuftets namn?

Återstoden af boken utgöres af ett starkt fördömande af Ellen Keys författarskap, utgående från en lifsåskådning, som är motsatt hennes egen.

Hennes ord förkastas, därför att de icke stämma ihop med meningar, som hon själf öppet och högtidligt bestridit. Det, som för henne är heligt, är d:r Wirsén en styggelse och tvärtom. Kif mellan två lifsprinciper, så oförenliga som dessa, måste leda till mer än trettioåriga krig och slutar näppeligen förr än båda de stridande bitit i gräset — och då växer redan ånyo ur jorden de afhuggna och åter lefvande argumentens draksådd.

Den Wirsénska broschyren, som skulle alldeles förkrossa motståndarinnan, visar sig så bestå af anmärkningar, hvilkas riktighet man längesedan erkänt, klander, blott träffande ytliga och periferiska punkter hos den varma och rika personlighet, som striden gäller, och till sist den bundna auktoritetstrons anatemata mot alla tankar, som trotsigt kastat af dess ok och förnekat dess spira. Man kan då förstå, hur den akademiske auktorn skall verka, där han med sublima åtbörder står och fäktar sig trött, den svenska idealitetens ståndaktige tennsoldat.

II.

Långt lärorikare än som stridsskrift är d:r C. D. af Wirséns broschyr mot Ellen Key såsom personligt dokument. Från början till slut afspeglar den hans egen litterära fysionomi, och det med en tydlighet, som äfven för hans meningsfränder synes mig böra verka ganska afkylande.

Man läse framför allt de så karaktäristiska slutorden, i hvilka han berättar den förföljelse, han måst utstå i kampen för »fosterlandskärlek, religiositet och renhet». D:r Wirsén klagade på samma vis redan då undertecknad först lärde känna hans kritiska verksamhet, under 1880-talets början. Han led redan då. Redan då var han den ansatta idealitetens stridande och tålande martyr, och sedan dess har han aldrig kommit ifrån sin plåga. Sällan har man sett ett så obarmhärtigt och långvarigt martyriologium, och den oinvigde, som hör talas därom, blir säkert lindrigt förvånad, om han får veta, att allt detta lidande för den goda saken bestått i — tidningsartiklar eller, som d:r Wirsén själf uttrycker det, uppsatser »i de offentliga organ, som kunna stå till förfogande». En sak har emellertid hållit honom upprätt under alla dessa pröfningar, och det är hans visshet om att äga sanningen. Af Svenska akademiens sekreterare hade Pontius Pilatus kunnat få uttömmande svar på sin bekanta fråga, ty den, som under årens lopp följt hans artiklar, vet, att d:r Wirsén icke har någon sorts tvifvel i den riktningen.

Den religiösa sanningen, den har han uppenbarad i Norbecks Teologi, den moraliska i katekesen, den sociala i statskalendern, och med träget handhafvande af dessa urkunder har d:r Wirsén i alla punkter kunnat säga precis, hvad som är sant och hvad som är falskt, hvad som är rätt och hvad som är orätt. Det vore också obilligt att förneka den sanningsvittnets virtuositet, till hvilken

han nått. Säkrare har sällan någon i vårt land hållit fördömelsens och frikännandets domedagsvåg.

Men nekas kan icke, att d:r Wirsén under detta nit för den ideala sanningen betänkligt försummat den profana. Den nya broschyren är icke minst lärorik i detta hänseende. Att citaten, mot hvilka han polemiserar, äro tummade och lösryckta ur meningssammanhanget, är något hos denne kritiker icke ovanligt. En tidnings spalter hafva icke plats för ett detaljeradt uppvisande däraf — läsaren tage själf texterna och jämföre. Men sanningskärleken i fråga om ett par andra punkter kan lättare belysas. För att gifva sitt inlägg en större pondus har d:r Wirsén i sin skrift inflickat stora filosofiska och religionshistoriska utvikningar. Då han t. ex. uppträder mot Ellen Keys anslutning till utvecklingsläran, går han för säkerhetens skull ända tillbaka till historiens begynnelse, och med häpnande beundran för den Wirsénska lärdomen får lekmannen höra att Papyrus »Prisse, den äldsta kända handskrift på jorden, talar om Gud». Men om hvilken Gud? Och hur talar den om Gud? Därom tiger den lärde doktorn visligen. Och om också denna egyptiska »urprisse» var gudlig med monoteistisk färgläggning, hur många andra prissar skulle icke kunna citeras, som uttryckt sig polyteistiskt, rent vidskepligt eller gudlöst! Skämt åsido, är Wirséns på Max Müllers något förlegade auktoritet grundade försök att framställa en-gud-dyrkan som ursprungligare än mång-gud-dyrkan en hypotes

i strid mot många etnografers och arkeologers undersökningar. Man läse t. ex. hvad en sådan kännare af den antika världen som J. Burckhardt skrifver därom i fråga om Hellas i sin grekiska kulturhistoria. Att i en populär skrift vilja bevisa något med dylika starkt omdiskuterade och för den vanlige läsaren alldeles otillgängliga teorier kan knappast kallas rent spel. Och än mindre rent spel är det, att mot utvecklingsläran, som är antagen af nio tiondelar af alla världens naturforskare och med skäl kallats den största upptäckt tiden sett sedan Copernicus' dagar, citera Virchows ensamt stående, ynkligt utslitna och alldeles obevisade förnekande.

I än klarare dager framträder d:r Wirséns sätt att röra sig med sanningen i en annan afdelning af hans broschyr. D:r Wirsén har en teologisk vana, som hans kritiska läsare nog mer än en gång måst le åt, nämligen att framställa enstaka oliktänkande eller motståndare som formliga »onda principer», från hvilka allt slags fördärf kan härledas. Georg Brandes t. ex. är för honom en sådan, hvilken sysselsätter hans fantasi nästan lika mycket som vilddjuret i uppenbarelseboken de gamla kabbalisterna. Det finns ingenting ondt, han icke lagt på den store danske kritikerns axlar, intill folkens slemhet och sedernas urartning. I somras fick Brandes t. ex. i en artikel af Wirsén bära hundhufvudet för en lättsinnig boulevardfars af Gustav Esmann. Nu är den enkla sanningen, att dylika frivola och banala lustspel i Frankrike författats långt innan både Brandes,

Wirsén och Esmann sågo ljuset i en gemensam och syndig värld, men det bekymrar icke ett grand den koleriske akademikern. Samma roll spelar nu Ellen Key för d:r Wirséns fantasi. Hon är roten och upphofvet till allt ondt, utan att han därvid bryr sig om att verifiera frågorna om tid, rum och sannolikhet. Det är Ellen Key, som t. ex. bär skulden för att undertecknad skrifvit en dikt, som gör »svart till hvitt» och förhärligar de »fåvitska jungfrurna». Bäste d:r Wirsén, jag försäkrar att de fåvitska jungfrur, som inspirerat den dikten, böra sökas på annat håll. Än värre har Ellen Key enligt kritikern korrumperat Verner von Heidenstam. Som bevis härpå citerar författaren en dikt af denne, publicerad för cirka tretton år sedan och antagligen skrifven innan han, som då redan länge vistats i södern, ens kände Ellen Keys namn och innan hon själf författat något af de arbeten, om hvilka det är fråga. Hvilken ypperlig och samvetsöm logiker är icke denne logikens akademiske försvarare! Ty nog måste d:r Wirsén mena att allt detta beror på intryck från Ellen Key. Hvarför skulle han eljes kalla den tidpunkt, under hvilken dessa klandrade diktverk skrefvos, den »Ellen Keyska perioden» i vår vitterhet? Hvarför skulle det eljes öfver hufvud taget stå något om andra i denna skrift mot »Ellen Keys lifsåskådning och verksamhet»? Men kanske d:r Wirsén härom säger, som det heter i ordstäfvet: det hör icke hit, sa' Platin om rättvisan.

D:r Wirsén finner det gränslöst löjligt, när

fröken Ellen Key tror det vara af något egentligt värde att få veta, hvad hon och herr Heidenstam afhandla vid brasan. Men frågan är, hvarför det är mera löjligt, än de talrika poetiska meningsbyten han själf och hans litterära ungdomsvänner i sin tid publicerade eller de svassande verser han själf författat till sina senare års byråkratiska och högkyrkliga vänner. Allt dylikt är, synes det mig, de skrifvandes ensak och smaksak.

Men visst af allt detta är blott det, att d:r Wirsén ogillar och hatar så godt som hela den nuvarande oakademiska litteraturen i Sverige, och det sätt, med hvilket han hälsat och sedermera behandlat alla våra mest uppburna skriftställare, skulle, tycker man, till sist ändock öppna ögonen på de blindaste. V. v. Heidenstam välkomnade han i den svenska poesien med tillropet »jordmask och vitterlekare», och Selma Lagerlöf behandlades, när hon gaf ut »Gösta Berlings saga», af den akademiske kritikern som en ej fullt förståndig mamsell. De invektiver han hopat öfver August Strindberg, Gustaf af Geijerstam, Ann-Charlotte Edgren och tutti quanti kunna vägas pundvis. Det finns ingen af oss, stor eller liten, som han icke mötte vid debuten, mötte icke blott med förtjänt klander för ungdomliga förlöpningar och ungdomlig omogenhet, men med hån, skymf, förvrängningar och absolut olust att vilja förstå. Sedan har han fortsatt samma taktik så godt han kunnat, utan att rätta sina omdömen efter de nya verk, hvilka dock inför alla partiers män måste tala om vunnen mognad, oneklig begåfning och ärlig och konst-

närlig sträfvan, och har han kunnat flytta öfver striden från rent intellektuella till mer praktiskt kännbara punkter, har han icke underlåtit att göra det. Samtidigt med detta korståg mot de verkliga krafterna, har han ägnat medelmåttorna och de hallstämplade små pristagarna en förvånande ömhet. Denne akademiske örtagårdsmästare har skänkt och skänker fortfarande den svenska nutidslitteraturens vattenskott en rörande omtanke.

Här måste hos bedömaren finnas någon »fundamental brist». Men man undviker helst att klargöra för sig hvar den sitter, ty hvem vill icke äfven i fråga om en motståndare, hvilkens stridssätt han måste fördöma, komma ur den obehagliga dilemman att nödgas förneka antingen det goda hufvudet eller den goda viljan? Och dessutom — tiden är en öfverdomare, som frikänner och fäller i högre instans än den höga akademiens sekreterare själf, och finns det någon af dem han förkastat och kallat talanglösa och omöjliga, som icke, oförvillad af det Wirsénska underkännandet, under den självtukt, som åren föra med till hvarje rättsinnad, vunnit plats för sin sträfvan och lyssnande till sin stämma? *Magna est veritas et praevalebit.*

*

D:r Wirsén inbillar sig tydligen, att man i sitt hjärta går och ropar »pereat» öfver alla hans vägar. Ack nej, han är ensam om att ännu ha kvar den metod att indela världen och människorna i bestämda partier med skilda trosbekännelser,

hvilken ungdomen brukar använda i sin första stridbara hetta. När Wirsén läser en bok, tänker han icke efter, om verket har skönhets- eller tankevärde i och för sig, han frågar heller icke efter uppsåtets renhet och värme, men först och sist, om den skrifvande har samma åsikter som han i punkterna a b c och ända ner till z. Jag tror han är ganska isolerad här hemma om det sättet att betrakta litteratur och människor. Vi andra hafva med åren gått igenom askluten och kommit till visshet om, att det finns att lära i alla läger och att alla krigshärars folk räkna hjältar, som kämpa tappert och med blanka svärd. Det gifves många mystifikationer bakom de gängse åsiktsstriderna, och hög tanke och stark känsla imponera i hvilken tjänst de stå. D:r Wirsén misstager sig alldeles, när han tror, att man icke känner respekt för den lifsmakt, till hvilkens riddare han själf dubbat sig — den svenska lutheranismen. Äfven en alldeles utomstående måste, blott han äger ett spår af historiskt sinne och en smula förstånd och hjärta i kroppen, känna en utomordentlig vördnad för en makt, hvilkens inflytande på Sveriges odling intill dessa dagar varit så djupgående och stort och trots de ensidigheter, som följa hvarje i kodex insnörd lifsåskådning åt, så stålsättande och lyckosamt. Men vi förneka afgjordt denna makts eller någon makts rätt att förtrycka andar och hjärtan, och vi påstå, att hvar tid måste skapa sin egen lifsåskådning och sina egna värdeformler.

Skämtet och angreppen mot d:r Wirsén ha gällt den själfkära världslighet, man på botten hit-

tat hos honom under alla anspråk på religiöst allvar, den vattenspädda, tunna form, i hvilken han bjudit den starka, gammalprotestantiska drycken.

Och hvad som väckt tvifvel och harm mot honom är icke den lofvärda uthålligheten i hans strid. Äfven fanatismen har en sida, som kan vördas, men den, hvilken väger främmande och inhemsk dikt med olika vikter, mäter död och lefvande med olika mått, är kanske en kyrklig politiker, men ingen af trosglödens all baktanke föraktande riddersmän.

För öfrigt skall ingen af d:r Wirséns egna ofördragsamheter hindra oss att uppskatta honom själf och erkänna hvad han uträttat inom måtten af de dimensioner, naturen skänkt honom. Ingen samvetslös partikamp skall låta oss glömma, att han i sin tid varit en lyriker af det verkligt äkta och utsökta slaget, och att än i dag hans sång i lyckliga stunder långt från dagsbullret, när den krigiska självförblindningen lämnar honom, kan klinga med den finstämda, spiritualistiska silfverklang, som är hans diktkonsts behag.

Och äfven hos kritikern förtjäna den estetiska bildningen och den aktningsvärda lärdomen sin »mention honorable».

Det skulle då till sist kunna tyckas, som d:r Wirsén i tystnad kunde få föra sitt lilla marodörkrig mot alla verkliga krafter inom vårt kulturlif, och man kunde betrakta hans öfverfall som utslag af en beklagansvärd men obotlig monomani. Hur mycket hellre sysslade man icke med

roligare saker än hans förvrängningar och hans barslitna, automatiskt omtuggade läxor. Men den plikt att kämpa, som han själf så stororđigt och salfvelsefullt plägar åberopa, existerar för andra än honom. Också vi ha heliga ting att försvara: tankens och känslolifvets frihet, konstens oberoende af konventioner och band, de skapande viljornas försvar mot medelmåttornas gräshoppssvärmar. Vi förtjänade ett tadel, på ett helt annat sätt rättmätigt än den Wirsénska intrigens och illviljans, den dag, det om oss kunde sägas, att vi läte facklorna slockna och dunkelmännen fritt grassera.

23 augusti 1900.

KONST- OCH VITTERHETSAKADEMIER.

I.

Under den något krystade och i botten blott halfsanna titeln »Perpetuum Immobile» har Klas Fåhræus utgifvit en stridsskrift mot Sveriges båda konstnärliga akademier. Hans lilla bok är icke den första och blir säkerligen icke den sista, som riktats mot akademiväsendet. I alla länder, i hvilka dylika korporationer stiftats, har regelbundet en hel litteratur af anfallsskrifter vuxit upp, och däribland ej få, som dryftat frågan både grundligare och kvickare än det skett i »Perpetuum Immobile». Men akademierna hafva lika regelbundet öfverlefvat anloppen, och ej så sällan har det till och med händt, att de forna antagonisterna omvändt sig och från att i ungdomsåren hafva smädat dessa vördiga institutioner på äldre dagar själfva trädt in i dem och trifts som i Abrahams sköte, något som är bedröfligt, uppbyggligt eller helt simpelt lärorikt, beroende på olika synpunkter. Denna utvecklingsgång är till och med så typisk, att man skulle kunna tro akademierna vara af dessa spotska skönheter, hvilkas hjärtan man bäst in-

tager genom förakt och hån. Herr Klas Fåhræus har sålunda tills vidare uppfyllt åtminstone e n af de kvalifikationer, som leda in i det vittra högkvarteret, och han kan hinna uppfylla flera, ty akademierna i Sverige komma säkerligen att länge öfverlefva också hans anfall. Ja, trots det myckna självklara, sanna och vackra, som finnes i hans lilla broschyr, är totalintrycket af »Perpetuum Immobile» otillfredsställande, ty författaren har icke begripit riktigt det problem han ville undersöka, och hans studium af själfva ämnet är ytligt och otillräckligt. Akademiernas vara eller icke vara har för honom blott stått som en estetisk nyttighetsfråga, som han genast besvarat ur den enstake, geniale artistens synpunkt. Men akademiernas tillkomst och utveckling är lika mycket och mera ett kapitel i den historiska samhällsläran. Man skall vara så blottad på historisk uppfattning, som herr Fåhræus är, för att tro att inrättningar, som existerat genom flera sekel, blott äro produkter af dekadens och humbug. Akademierna hafva spirat fram med samma följdriktighet som andra institutioner, och om de i denna stund äro fallfärdiga — något hvarom meningarna kunna vara delade — beror det på att de, liksom alla sociala inrättningar, hafva sin vissa åldersgräns och sedan måste modifieras eller nedläggas. Om herr Fåhræus förstått detta, skulle han ha insett, att det i världen funnits akademier, som en gång varit nyttiga och berättigade och sedermera kunnat blifva skadliga, att deras tillkomst varit nödvändig under vissa gifna förhållanden och att

de sålunda alltid, trots mängden af onekliga och beklagliga missbruk, haft en raison d'être, som kulturvännen måste uppskatta. Han skulle ha insett detta och mera till, som gagnat både hans egna och hans läsares betraktelser i frågan, om också hans bok då förlorat något af sin polemiska tidningssnits. Ett par reflexioner i ämnet skola i det följande bifogas. Det borde ha varit herr Fåhræus själf, som utvecklat dem i deras fullständighet.

*

Af de två akademier, Klas Fåhræus fördömer, är Fria konsternas den, hvilkens historia är klarast och hvilkens roll åtminstone under äldre tider är lättast att försvara. »Perpetuum Immobile» inledes med några tämligen haltlösa ord om den första konstakademiens — den Florentinskas — upphof. Temat har föga studerats, men förhållandet är, att ansatser till akademier funnits långt förut och alltid bildat sig kring teoretiskt lagda konstnärer. Ett stycke af en akademi hade nog redan Lionardo omkring sig i Milano. Att dessa stiftelser just efter femtonhundratalets midt togo sådan fart, beror på den riktning mot det kollektiva, organiserade och auktoritetskära, som begynte med katolska reaktionen och fyllde sextonhundratalet. Men därjämte medspelade ett annat sociologiskt förlopp, som tydligare kan iakttagas i den franska konsthistorien än i den italienska, brytningen mellan artisterna och borgarklassen. I skrået kunde konstnären icke längre stå

kvar, då bildning och utveckling skilt honom från hans gamla yrkeskamrater, de rena handtverkarna, och dessutom den moderna arbetsfördelningens lag allt mer begynte göra sig gällande, för alltid skiljande t. ex. en stenhuggare och en skulptör. Att stå i sold hos kungar, kardinaler och andra högt stående personer kunde artisterna heller icke på längden nöja sig med. De, liksom alla medlemmar i den moderna staten, behöfde en ram att röra sig i, en ny gruppering, ersättande skråna och gifvande deras existens en betryggad samhällelig basis. Akademien i Paris trängde sig sålunda fram med naturnödvändighet i Colberts Frankrike, utom det att konstundervisningen i alla länder norr om Italien saknade systematisering och fullständighet. Akademien i Paris är öfver hufvud taget konstakademiernas akademi, efter hvilken alla andra på denna sidan Alperna danats, och det skulle hafva gjort herr Fåhræus godt att en smula fördjupa sig i dess historia. Det finnes tillfälle därtill, ty dess protokoll äro utgifna i många delar, föreläsningar, som hållits där, likaledes; och i École des Beaux Arts' museum i Paris finnes en hel hop af akademiens elevarbeten samlade.

Ett studium af detta rika material visar, att den gamla franska akademien ingalunda var ett »perpetuum immobile», ty undervisningens art växlade efter lärarnas lynnen, och det fanns säkert föga gemensamt mellan Lebruns och Bouchers råd till eleverna. Uppfattningen af människokroppen — själfva barometern för hvarje konststil — växlar också den från decennium till de-

cennium, och akademiens matrikel, som har plats för de mest olikartade talanger, från pompösa Romaresare och historieskildrare till de minst akademiska berättare i färg af dagens seder och oseder, vittnar ojäfaktigt om denna institutions frisinne och tolerans. En antydan, som herr Fåhræus gör på ett ställe i sin bok, att målar- och skulptörakademierna slitit konstens så fruktbärande samhörighet med industri och handtverk, är också i fråga om Parisakademien ren och oblandad osanning. Hvem är det, som skapar Ludvig XIV:s grandiosa stil i väfnader, möbler och guldsmedskonst, om icke just den parisiska akademien, under hvilkens ledning utvecklats den kanske mest fulländade konstindustri, som i modern tid funnits?

Den makt, som här gjorde det skarpa, ohjälpliga snittet mellan industri och konst, var franska revolutionen, och först våra dagars socialistiska rörelse — hos Walter Crane synes utvecklingsgången tydligt — har fört de nutida konstnärerna till en åskådning, som 16- och 1700-talets akademister omfattade utan reflexion: konsten som förskönerska och förädlerska af allt, också det ringaste bohag, som omgifver människan.

Af denna franska akademi är den svenska en äkta ättling, och man förvanskar dokumenten, när man icke erkänner, hvilket utomordentligt och nyttigt arbete den under det första halfseklet af sin tillvaro utfört. Under hela 1700-talet och ett stycke in i vårt århundrade är Fria konsternas akademi den härd, vid hvilken det svenska konstlifvet vär-

mer sig och lefver. Medan förut hvarken tradition eller undervisning funnos och ingen enda talang kunde i landet utbildas, gror och blomstrar nu en hel konstskola, den gustavianska, den yppersta Sverige ägt intill vår egen tid. Trädets art synes af frukten, och de utmärkta ungdomsverk t. ex. Sergel, Lorenz Pasch och Breda utfört redan före sina studieresor utrikes, vittna tillräckligt högt om den akademiska ledningen. Herr Fåhræus märker icke, hur konventionellt han själf tänker, när han, för att nedsätta denna undervisning, citerar Sergels af den klassiska förblindningen dikterade ord »om de tolf år, Larchevesque lät honom förlora med ett afskyvärdt franskt manér». Sergel hade — jämte sitt eldiga och blodfulla temperament — just sin ungdoms franska skolning att tacka för, att han ej blef en af de många kalla och ledsamma antikkopisterna från 1700-talets slut. Nej! Ur denna skola utgick Hall och blef strax Paris' mästare, sedan kom Lafrensen, och mer än en gång visade det sig, att de unga lärjungarna förlorade sin originalitet, när de lämnade den gustavianska atmosfären. Detta är fallet med Pehr Krafft d. y., hvilken som akademielev visar en begåfning af första rangen, men blir alldeles fördärfvad i den »Davidska friheten». Och den välvilja, med hvilken en så absolut motsatt talang som Hörberg af professorerna omfattades, är tillräcklig för att tillbakavisa förebråelsen för intolerans.

Under 1800-talet har akademiens konto ställt sig långt mindre gynnsamt, och ingen vill för-

svara de många verk- och underlåtenhetssynder, som den intill våra dagar lagt på sitt alltför robusta samvete. Orsakerna skulle blifva för vidlyftiga att här klarlägga; den viktigaste är säkert den afgjorda motsats, som finnes mellan allt skolväsen och den ytterliga subjektivitet, hvilken bildar den röda tråden i vårt sekels konstutveckling. En ordnad undervisning, helst om den är statsunderstödd, måste vara systematisk och i viss mån hålla fast vid det gifna, medan våra dagars konst just genom djärfva experiment och individuella ingifvelser och drömmar vunnit sina kanske vackraste segrar.

En lysande rad både af lärare och lärjungar har ju dock akademien att uppvisa äfven från 1800-talet, och i sista hand är det tillgången på personliga krafter, som här blir det afgörande. Ty att en verkligt själfständig konstnär skulle blifva fördärfvad, därför att han blef »professor», innebär en rädsla för denna titulatur, som synes nog barnslig hos en man af herr Fåhræus' ålder, och vi vägra absolut att tro, att t. ex. den förträfflige Oscar Björck skulle, när han träder öfver tröskeln till huset vid Röda bodarna, blifva, hvad han eljes minst af allt är — en trångbröstad pedant.

Dock, att så många — och så många af de allra yppersta — af de senare årens konstnärer gjort front mot akademien, talar sitt ojäfbara språk, och mycket möjligt är, att en hel omhvälfning af konstundervisningen står för dörren. En lekman kan i dylika punkter näppeligen hafva någon bestämd mening. Det är möjligt att de enskilda

atelicrerna åter skola förvärfva den allt afgörande betydelsen, och att det innerligare bandet mellan mästare och lärling kommer att ersätta det långt kyligare och abstraktare mellan professor och elev. Äfven konstnärernas återvunna kärlek för handtverkens och industriens försköning pekar åt detta håll, och herr Fåhræus' ord i denna riktning äro väl funna och väl värda beaktande. Men hvad i hvarje fall måste medgifvas äfven af oppositionsmännen quand même, det är, att de bildande konsterna lyckligtvis äga — lyckligtvis, ty häri hafva de verkliga artisterna ett oöfverstigligt bålverk mot dilettanterna — en svår och invecklad teknik, hvilkens element måste inläras. Hur denna undervisning än ordnas, kommer den sannolikt att nödgas medtaga öfningar, hvilka, när konstnären mognat och vunnit sin suveränitet, synas honom dumma och öfverflödiga som att gå öfver ån efter vatten. Detta är den vanliga dom, som de emanciperade fälla öfver den tid, de ej varit sitt studiums herrar — hvilken specialist har ej kallat sin skoltids år förlorade och borttappade? Här kunna reformer och förbättringar göras, men kontrasten mellan konstens storhet och den dagsverkaraktiga möda, som inlärandet af dess abc kräfver, kan troligen aldrig utslätas.

Hvad som också förblir säkert, det är att traditionen, som står för så mången omedgörlig opponent som det svarta spöket, också kommer att fortlefva lika väl inom ateliererna som i akademien. Davids skola lämnar här det bästa exemplet för vår moderna tid, och hvem vet icke. hur trofast tra-

ditionerna omhuldades och fortlefde i de verkstäder, ur hvilka den tidiga renässansens mästerverk utgått. Långt starkare — men också långt mer organiskt, det medgifves villigt — än i våra läroanstalter fasthöllos där de gifna uppslagen, och hvem har icke rörts af den skygga försynthet, med hvilken äfven stora och mäktiga konstnärsindividualiteter förändrade sina lärares motiv.

I den moderna tiden, då den enstakes bröst är konstens enda kraftkälla, har detta i hög grad förändrats. »Själfständighet eller döden», det är vårt århundrades konstnärsdevis, och hvem vill klandra den individuella hänförelse, som ur den talar. Men traditionen är, trots allt, långt mindre bortglömd än det påstås. Utom det, att i konstnärens problem vid återgifvande af naturen finnas traditionella element, som aldrig kunna lämnas åsido, baserar sig den moderna tidens måleri och skulptur långt mer än den nutida artisten tror på tradition och forntid. En af de mest fördomsfria af nutidens stora konstkritici har på ett ställe sagt, att den moderna konstens uppfattning af människokroppen ännu hvilar på antiken och Donatello, och visst är, att i samma led bland konstens opponenter hittas två motsatta typer, hvilka också återfinnas i vår egen, för ögonblicket så lysande konstnärsring. Den ene är den geniale förnyaren och utvidgaren af konstens egen procedur af Zorns slag, hvilken, tack vare sitt divinatoriska öga och sin hands snille, lyckas gifva alldeles nya uppslag för återgifvandet af verkligheten. Den andre är artisten af Ernst Josephsons

art, kulturmålaren, hvilkens opposition just består i ett återgående till stor och glömd tradition och hvilken känner sig tillhöra de utvalda skönhetsgifvarnas familj, arftagare till deras rikedomar med plikt att själf förränta dem. En blind och abstrakt fiendskap till all tradition är blott en oppositionell naivitet.

30 juli 1899.

II.

De vittra akademiernas budget är svårare än de konstnärligas att klarera, och historien om deras uppkomst ligger ej i så öppen dag. Ett intimt studium af vår egen litteraturhistoria under det sekel, då svenska akademien grundades, visar dock, att den vuxit fram ur snarlika sociala klassförändringar som de fria konsternas. Precis samtidigt med att målare och bildhuggare bröto upp ur borgerskapet och skråna och bildade sig en egen sfär, skilde sig också skalder och författare från poesiens handtverkare, de tallösa rimmande namnsdagsblåsarna och grafskriftsfabrikanterna, hvilka bildade den gammalsvenska parnassens majoritet och fyllde hökardiskarna med sin makulatur. Ja, före Dalin äger vår svenska litteratur ingen skriftställare i modern mening, medveten om sin mission och ägnande sig helt åt sitt vittra uppfostrarvärf.

Han är den förste, och genast ser man med honom akademiväsendet begynna. Om hans och Lovisa Ulrikas Vitterhetsakademi snart blef ned-

lagd, berodde detta på politiska skäl, och om den sedermera i sin rekonstruerade form fick uteslutande vetenskaplig betydelse, berodde detta i sin tur därpå, att Dalin, liksom så många i hans tidsålder, icke såg skillnaden mellan poesi och allmänbildande kunskap.

Den, som här tog ut det afgörande steget och i af hög och värdig diktarstolthet burna ord förkunnade poesien som en självständig konst, kräfvande ett lifs hängifvenhet, det var fru Nordenflycht. Hon är därigenom den utan fråga märkligaste af våra många framstående författarinnor, och genom denna artistiska medvetenhet inleder hon en ny tidsålder i vår odling. Men genast får också hon ikring sig en vitter akademi, i hvilken Creutz, Gyllenborg och andra äro ledamöter. Den, som efter henne blef utvecklingens närmaste märkesman — en milsten längre fram på de moderna idéernas landsväg — Olof Bergklint, hade också han sin akademi med tal och prisfrågor. Och så fortsatte det ända till den stora svenska akademiens stiftelse. »Poeten» stod ännu för menige man till den grad som en tallriksslickare och en paria, att den, som ville ägna års allvar åt diktning, behöfde medbrottslingar för att våga framhärda i ett så föga rosadt kall. Skuldra vid skuldra måste man stå för att kunna bära spetsborgarnas spe och motstånd, och i klump måste man gå för att tilltvinga ordets konst en plats och en smula respekt. De stånd, af hvilka pennans män förut haft sitt ryggstöd, de lärde och prästerna, hade man brutit med, brutit med både pedanteriet och

uppbyggligheten. Så tarfvades det minst en akademi, med det öfvertygande, som ligger i krafters sammanslutning, och det imponerande, som ligger i alla stater och kårer med former och ståt, för att poeterna med någon tro på framgång skulle kunna föreslå de hedervärda men sträfva svenska dannemännen att midt bland nyttans åkrar och betesfält omgärda och lämna fri en vid tummelplats för Fantasos' okynniga ridter på sin vinghäst.

Man ser sålunda, att Svenska akademien, långt ifrån att vara en skapelse af Gustaf III:s fåfänga, är det sista stora ledet i en lång utveckling. Akademiväsen och tanke på ett verkligt självständigt skriftställardöme äro jämnåriga och sammanhängande företeelser i vårt land, och så reser sig Svenska akademien mot en historisk bakgrund, hvilkens makt blott den okunnige vill förneka. Men tyvärr gjorde sig vid själfva grundläggandet af institutionen en felaktig princip gällande, som förvridit akademiens karaktär och sedermera aldrig riktigt rättats: det var den omöjliga kompromissen mellan poetisk konst och af börd eller ställning beskyddad dilettantism.

Det finnes en känd anekdot om Ludvig XIV, som är lärorik. Majestätet frågade en dag Boileau, hvem som var den störste skalden i riket. »Molière, Sire» — svarade Boileau, och den store monarken med den stora peruken studsade till. Han hade icke tänkt, att Paris' teatraliska muntrationsråd var en man af den kalibern. Mindre underligt ändå var det, historiskt sedt, att Gustaf III icke föll på den tanken, att bland sina aderton

dödliga insätta den ende säkert odödlige bland tidehvarfvets snillen, Bellman. Men ödesdigert blef lika fullt den comme-il-faut-synpunkt, som härmed infördes vid akademiens rekrytering och som mer än allt annat förminskat institutionens kredit. I stället för att blott fästa sig vid det, som för en diktare är det ensamt väsentliga, hans verk, kommo hofmannens etikettsbegrepp och bourgeoisiens anständighetsidéer med i spelet. Från verken sneglades indiskret och otillbörligt på de personliga förirringar och lyten, som kunde vidlåda verkens upphofsmän, och medan man offentligen diskuterade rim och meter, tänkte man i hemlighet på skräddarräkningar, stadsskvaller och familjerykten. Litterära och politiska fördomar gjorde sitt till, och så blef cirkeln, som man drog kring de akademiskt möjliga, allt trängre, medan ostracismen mot de excentriska enstöringarna — och till dem hafva i alla tider de mäktigaste individualiteterna hört — blef allt strängare. I stället för Lidner, Thorild och andra invaldes välsinnade dilettanter med titlar och stjärnor, hvilkas verser voro lika väl kammade och tvättade som de själfva, och som fingo ersätta den alltid kvistiga och sällsynta kategorien: snille, med den långt mer älskvärda och tillgängliga kategorien: smak.

Under gustavianska tiden märktes ännu skillnaden mellan konstnärerna och dilettanterna mindre. Kvickheten och den intellektuella smidigheten voro den dåtida aristokratiens faddergåfvor, och Voltaire med det fördomsdödande leendet och Rousseau med den föryngrande känslan voro deras

husgudar, hvilkas bilder i brons och biscuit tronade på deras skrifbord. Olyckligtvis hör espriten till de kraschaner, som lämnas tillbaka vid ägarens död, och sällan har den gått från far till son som arfklenod.

1700-talets aristokrati i börd och ämbeten, som hade upplyst vett till kult, ersattes i vårt århundrade af en annan, som också den fick spela vitter och gifva stoff till — ack! så förgängliga — odödliga, och anspråkslösheten ökades icke med talanglösheten! Bland allt det myckna tillbedjansvärda, som finnes i Tegnérs bref, äro icke minst gyllene de ord, med hvilka han satiriserat »de blå bandens» litterära ambition, och ju mer det leende af försynt underlägsenhet och den vördnad för andlig kraft, med hvilka den gustavianska tidens aristokrater gingo de verkliga konstnärerna till mötes, försvunnit under modern ämbetsdryghet, dess starkare blef hos dem, som blott voro diktare och intet annat än diktare, den trotsiga känsla, Atterbom tolkat i orden:

Trots er vi äro dock poeter,
I vitterlekande förnämiteter!

Men genom att skänka auktoritet åt ledighetsrimmare, hvilka ägnade sin egentliga kraft åt mer inkomstbringande områden än diktens, har akademien åtminstone i äldre tider förbryllat den offentliga opinionen, i det den omgifvit tillfällighetstalangen med en sorts frimurarnimbus. Dock, småningom har denna förväxling mellan diktare och dilettanter uppdagats, och allmänheten har,

hjälpt af den fria kritiken, börjat stifta sin egen osynliga akademi, och i den har suttit hela den rad af ursprungliga genier, som funnit nåd hos de nio, men ej hos de aderton: Almqvist, Stagnelius, Vitalis-Sjöberg, Sturzen-Becker och mångtaliga andra, medan åtskilliga, som med mycken suffisance fyllt de blå fåtöljerna, där till sin häpnad fått — icke alltid så höfliga eller smickrande afsked på grått papper. Men klart är, att om akademien ej är uttryck för den bildade åskådningen i landet, bli dess domslut ej mer värda — än sällskapet N. N:s och komma ej allmänheten eller diktarna vid, och det är genom falsk värdering mer än genom något annat, institutionen slitit på sitt anseende. Än i dag har en sådan förebråelse sitt berättigande. Den nuvarande Svenska akademien rymmer — det är onekligt — en icke vanlig samling af betydande krafter och öfverlägsna personligheter, men den svenska dikten och det svenska språket, hvilka dock, trots all spetsfundig grundlagstolkning, måste stå som institutionens hufvudstycken, de sakna i den sina yppersta tolkar. Du frågar efter August Strindberg, den idérikaste af nutidens svenska författare, den ende Europa bryr sig om att taga notis af. Icke invald. Du frågar efter Verner von Heidenstam, landets mest lysande och fantasifulle skald. Icke invald. Du frågar efter Selma Lagerlöf, landets yppersta berätterska. Icke invald. Eller Henrik Schück, den störste kännaren af förgången svensk dikt, hvilken förändrat hela studiet af vår litteratur. Icke invald. Eller Adolf Noreen, den store läraren

af vårt tungomål, ryktbar som sådan öfver allt där svenskt språk läres. Icke invald. Det är exempel, som göra all vidare kommentering öfverflödig.

Då äfven den, som vill bedöma förhållandena utan partiskhet eller vrede, känner sig ur stånd att här hitta något försvar för akademien, faller det af sig själft, att polemikern skall hafva fritt fält för sin ifver. »Perpetuum Immobiles» författare har också haft lätt att statistiskt uppvisa, att Svenska akademien föredragit så godt som alla professioner framför den rena skriftställarens, och han hade därvid icke behöft gå till sådana absurda öfverdrifter som han gjort. Ty absurdt är det att i en yrkesstatistik öfver akademiens ledamöter upptaga Viktor Rydberg som professor och »Svenska bilders» klassiske skald som bibliotekarie. Om någon af Svenska akademiens ledamöter haft författarens lefnadsbana, är det »Den siste athenarens» skapare, och om någon kommit in i dess areopag ensamt på sin lysande unga skaldeära, är det Carl Snoilsky. Och dessutom, skulle det vara så farligt för en skriftställare att ha en annan syssla? Frankrikes siste store skald, Leconte de Lisle, var bibliotekarie, Italiens siste store, Carducci, har åtminstone varit professor. Det enda herr Fåhræus vill tillåta en författare är att skrifva i tidningar. Helt visst är ett ärligt arbete i pressens sold lika godt som något annat, och vår inhemska, på stilistisk kraft och poetisk känsla hungrande journalistik hade blott nytta af att i sina friskaror räkna poeter och författare. Men huruvida de

stora konceptioner och de genomtänkta sträfvanden, som vi önska af de verkliga skriftställarna, skulle befrämjas genom vanan att gå de korta och bekväma genvägar till alla spörsmål, som pressen älskar, det är en annan fråga. Och den, trots alla små reaktioner, år från år stigande betydelse, som den vetenskapliga bildningen erhåller, ställer äfven på diktarna ständigt stegrad fordran på kunskaper och vyer. Naturgenierna komma nog alltid att finnas och glädja med att sorglöst blåsa på sina mungigor och friskt kvintilera på sina fejlor, men den efterlängtade store skalden är en ny Goethe, som i en mäktig, lefvande syntes famnar det söndersprungna 1800-talets skenbara motsatser af upprorisk känsla och kritisk vetenskap. Dock är detta en detalj, och i det hela måste den fördömelse, som i »Perpetuum Immobile» uttalas öfver den akademiska dilettantismen, gillas af hvar och en, som älskar den verkliga konsten. Alla andra förebråelser, som riktats mot Svenska akademien, och hvilka herr Fåhræus i sin bok upprepar, stamma från denna källa. Dilettantismen inom akademien har gynnat dilettantismen utom densamma, och frånvaron af en hel rad verkliga poeter inom akademien har gjort det möjligt, att enstaka, samvetslösa partigängare kunnat slå blå dunster i ögonen på majoriteten af sina medbröder (hur sällan studera dessa biskopar, historici etc. själfva vår poesi!) och sedan använda samfundets medel och auktoritet för sitt eget privatagg och sina egna privatsympatier. Dock, akademiens sätt att utdela sina anslag, sköta sitt ord-

boksväsen m. m. har så ofta nagelfarits, att det här kan lämnas ur räkningen, så mycket mer som förbättringens väg på de senare åren inslagits. Herr Fåhræus har i dessa punkter föga nytt att meddela, och hans omdömen äro dessutom t. ex. i fråga om de delvis utmärkta minnesteckningarna i akademiens handlingar af stor orättvisa och fåkunnighet.

Det synes mig, som om man godt kunde gå ett stycke samma väg som herr Fåhræus och dock nå fram till alldeles motsatt mål. Beklagliga missförhållanden hafva rådt inom akademien, däraf följer dock hvarken att hela samfundet ej längre borde existera eller att det gjort mer skada än gagn. Herr Fåhræus antyder, att akademien också haft en inre verkan genom att korrumpera skalderna själfva. Vore det fallet, vore frågan klar. Men det finnes lyckligtvis intet exempel på, att någon enda af våra riktiga diktare ändrat signal eller refvat segel af så futtig grund.

Öfver hufvud taget fästa de personer, som stå utom diktarnas krets, ofta för mycken vikt vid de yttre omständigheternas betydelse för konstnärernas utveckling. Tidsandans stora atmosfäriska tryck och det egna lifsödets växlande storm och vindstilla gifva i nio fall af tio tillräcklig förklaring på förvandlingarna i våra skalders diktning.

Rent yttre är sålunda den skada akademien gjort och den har därför också mer än väl balancerats af dess stora yttre gagn. Svenska akademien har först auktoriserat det svenska skriftställardömet och skänkt den svenska diktens män

den sociala rang de äga rätt att fordra. Och i vårt byråkratiska land, där estetiken i alla former haft så svårt att få medborgarrätt, där afvogheten mot konstens i nyttighetssamhället så paradoxala existens aldrig tycks dö, har denna institution gifvit dikten ett officiöst intyg på dess vikt och betydelse, ett officiöst intyg, lika berättigadt och godt att hafva som andra sådana. En lycklig stjärna har dessutom lyst öfver akademiens bana. Ty trots oförklarliga misstag vid tronföljderna, har den dock räknat bland sina trogna så många af de största, att det alltjämt för de största måste vara en heder att tillhöra de utvalda — och så kan Gustaf III:s stiftelse fortfarande, som under det gångna seklet, blifva ett åtminstone yttre palladium för litterär svensk tradition.

Det är af dessa skäl man måste protestera, då det önskas död åt akademien, och det sker oftare än hrr akademister misstänka, och ej sällan blifva Herodes och Pilatus, konservativa och radikala, därvid ense. Tillhör man själf de skrifvandes tal och vill försvara de vittra akademierna, kan man vara viss på, att någon skinande bourgeois tittar öfverlägset på en öfver sitt champagneglas och med pompös högtidlighet klagar öfver, att idealens män också söka dylik jordisk fåfänglighet. Det är precis samme bourgeois, som för en femtio år sedan — ty äldre är icke begreppet litterär äganderätt — undrade öfver, att författarna sträfvade efter så full betalning för sitt arbete. Det ligger ett bottenlöst hyckleri i detta, ty det finnes ingen, som icke vet, att ekonomisk välmåga betyder den

självständighet, som diktaren behöfver mer än alla andra, och att socialt anseende betyder det statsliga erkännande, som höjer poesien från de »offentliga nöjenas» kategori till en högre samhällelig uppgift. Schillers lilla fantasi om jordens delning och hur Zeus, när poeten kom och bad om sin ranson, måste bjuda honom till gäst vid sin egen taffel, ty på jorden var redan hvarenda plats bortgifven, har under långa tider haft sin nästan bokstafliga sanning, och — tilläggom det — ingen, som en gång hedrats med invit till Olympen, skulle byta en enda bägare af gudarnas nektar mot jordens mest skummande viner. Lyckligtvis utesluta de båda dryckerna icke hvarandra, och så länge poeten har sin varelse i det borgerliga samhället och bär dess bördor och förtretligheter, synes det självklart, att han äger rätt också till dess förmåner och att hans plats bör blifva allt mer sollyst, ju större välde den andliga makt erhåller, hvilken han representerar.

När det sålunda i ett fattigt land, där skriftställarnas väg sannerligen icke leder hvarken till areställen eller egyptiska köttgrytor, finnes en stiftelse som Svenska akademien, särskildt skapad för att värna och förkofra diktarnas sociala position, synes det vittna om större kärlek till litteraturen att ropa på institutionens föryngring än på dess undergång. Det sista är dessutom ett rent tankeexperiment, ty vi veta alla, att Svenska akademiens ställning just i dessa år blifvit mer betydande än någonsin. Jag tänker därvid på den roll, den snart kommer att spela som utdelerska af de Nobelska

prisen. Att icke dessa kommit ensamt svenska kulturändamål till godo, i hvilket fall de verkligen kunnat varda till oberäknelig välsignelse, är ett kapitel för sig. I alla händelser måste den ständiga kontakt med det litterära Europa, i hvilken Svenska akademien nu kommer, vara hälsosam. Utlandets sakförståndiga fästa för första gången sina ögon på den aflägsna Stockholmsakademien och rundt om i länderna vänta de litterära med spänning att få se, hvilken sångmö som blir den Danaë, det svenska smakrådet sänder sitt guldregn. Skulle hennes behag vara tvifvelaktiga, lär det icke sparas på anmärkningar, och denna internationella kritik blir sannolikt mer verksam än den svenska. Hvart falskt grepp, som här begås, faller icke blott öfver akademien utan öfver hela det andliga Sverige, och det är otänkbart annat, än att institutionen inför sådana eventualiteter dubbelt måste känna förpliktelsen att med sig införlifva de verkliga litterära krafter, med hvilka den ensamt kan upprätthålla sin ställning.

*

Det har synts mig nyttigare och möjligen också intressantare för läsaren att diskutera de teser, som framläggas i »Perpetuum Immobile», än att i detalj granska själfva broschyren. Det finnes i densamma ej få barnsligheter, som en historiker lätt vederlägger, och författarens uppfattning lider genomgående af brist på slipning och facettering. Det hindrar emellertid icke, att boken genom den

svärmiska och vackra hänförelse för fri och stor konst, som den utandas, flerstädes värmer och tilltalar, och själfva prosan är här och hvar rätt lustigt tillsvarfvad. Trots sina grundheter är »Perpetuum Immobile» det första arbete af Klas Fåhræus, som pekar framåt. Hvem vet hvad han kan komma med härnäst? Han har ju själf i denna broschyr till uppmuntran för andra och sig själf meddelat en statistik, som med siffror bevisar att svenska snillen utvecklas — sent och långsamt.

2 augusti 1899.

INVALET TILL SVENSKA AKADEMIEN.

Allmänheten har sedan gammalt följt invalen i Svenska akademien och diskuterat kandidaturerna till denna vittra hofrätt med ett lika stort intresse, som den skänker tillsättandet af många platser af långt mer reell och praktisk betydelse. Detta är onekligen ägnadt att öfverraska, så till vida som den svenska publiken till hvardags icke brukar förtaga sig på omtanke om litterära frågor och förhållanden. Med kännedom om det byråkratiska draget i nationen skulle man nästan vara frestad att tillskrifva ämbetsmannamässigheten i den kungliga Svenska akademien och dess officiösa hallstämpling af de litterära talangerna en brorslott af detta vid de akademiska invalen plötsligt uppflammande intresse. Det skulle då stå en smula i släkt med den skäligen banala uppmärksamhet, som skänkes ordensutnämningar, och en smula hänga ihop också med den belåtenhet, med hvilken hvarje rangerad samhällsborgare ser oroliga och oberäkneliga friseglare förankrade i den stilla hamnen och omklädda i statens prydliga och förtroendeingifvande uniformer.

Ty näppeligen kan allmänheten numera —

om den ens någonsin gjort det — uppfatta säte och stämma i den akademiska areopagen som kongruent med verklig och stor litterär kraft. Hur mycken nytta Svenska akademien onekligen gjort som statslig och erkänd symbol af Sveriges litterära tradition, och hur många lysande krafter, äfven af de allra yppersta, som den räknat bland sina, ha dock alltför många af de främsta och mest älskade af våra diktare funnits utom densamma, för att ens Grönköpings litterära smakråd längre skulle betrakta det akademiska invalet såsom den sanktion, hvilken först krönte den rätta skaldeäran. Bellman och Lidner, den Gustavianska ålderns största poeter, saknades i kretsen vid den akademiska tideräkningens begynnelse, Almqvist och Stagnelius, 1800-talets kanske mest omedelbara skaldebegåfningar, hafva sedan saknats där, och i våra dagar har ju August Strindberg, den, om ej mest geniale, likväl mest ryktbare och mångsidige af våra författare, med allt mer växande framgång spelat rollen af den tvärt emot akademiens ortodoxa veto hyllade motpåfven. Med sådana exempel för ögonen torde den fromma tron på Svenska akademien såsom förvalterska och utdelerska af den poetiska odödlighetens nådemedel vara skäligen rubbad, helst då det också alltid, konsekvent som af princip eller kanske för kontrasteffektens skull, i den akademiska ringen funnits ett alls ej försvinnande tal af blindpipor och medelmåttor, hvilka tvinga på läpparna Tegnérs allbekanta ord om akademien:

Nordens Helikon,
Där ej de nio bo, men blott de aderton.

Men trots att sålunda akademiens och den bildade opinionens litterära domslut under senare tider mer och mer gått isär, har dock allmänhetens uppmärksamhet på akademiens handlingar och sammansättning just under de sista åren ånyo vuxit. Och detta med rätta. Ty just under dem har en omständighet inträffat, som åter gifvit akademien, hvilkens hedersbevisningar börjat få ett rent negativt värde och hvilkens lif tenderat till att blifva en sluten sällskapsordens, en ny, viktig innebörd. Vi tänka naturligtvis på den stora Nobelska donationen. Genom att sköta den största fond, som någonsin i Sverige afsatts och antagligen kommer att afsättas för litterära ändamål, och genom att utdela de största litterära pris, som öfver hufvud taget finnas, har Svenska akademien fått ett ansvar och ett inflytande, gående vida öfver förflutna tiders, och hvilka både den bildade allmänheten och pressen måste underkasta sin kritik. I hela Sveriges namn kommer akademien att utdela de Nobelska prisen, och i hela Europa komma svensk odling och smak att bedömas efter utfallet af dessa belöningar. Det finns ingen i litteraturen verksam, ingen öfver hufvud taget om svensk odling nitälskande man, för hvilken detta kan vara likgiltigt. Det är därför allmänheten nu med så spänd uppmärksamhet och så vaket öga följer akademiens tillvägagåenden.

Hvad som hittills blifvit bekant om organisa-

tionen af förvaltandet af den Nobelska fonden, visar, att akademien också kommit med flera goda uppslag. Nödvändigt och i flera afseenden nyttigt för att kunna följa den litteratur det gäller att bedöma är så projektet att grunda ett bibliotek för modern diktning. Nödvändigt och nyttigt också förslaget att aflöna litterära biträden, hvilka studera de olika ländernas vitterhet och gifva den dömande akademiska domstolen sina rapporter därom — endast måste det tillses, att de valda hjälparna icke blott begripa språk utan också poesi. Dock, det afgörande för att den Nobelska prisfördelningen skall kunna ske efter testators mening samt lända Sverige till ära och icke blifva ett riksfiasko, blir naturligtvis alltid hopsättningen af själfva domstolen. Hvart inval har numer fått en ökad betydelse, och det är därför det offentliga ordets plikt att inskärpa vikten af, att den litterära synpunkt, som ständigt under akademiens tillvaro försummats och tillbakasatts, nu ändtligen kommer till sin rätt.

Ånyo förestår ett val till Svenska akademien, och det beställsamma ryktet har redan kandidatlistan klar. Om man ett ögonblick diskuterar de föregifna pretendenterna och själf uppställer andra, sker det just af nyss angifna skäl och för att visa den bestämda ställning till de akademiska invalen, som pressen hädanefter bör iakttaga, om den vill häfda de fosterländska intressena.

Bland de pretendenter till akademien, som ryktet denna gång nämner, äro också de två främst utpekade typiska exempel på sådana personer, som

icke borde ifrågakomma, nämligen professorerna Oscar Alin och Gustaf Retzius.

I ett mer litterärt land än vårt skulle det betraktas som ett dåligt skämt att till kandidat till en vitter akademi föreslå en person, hvilken skrifver såsom den kände uppsaliensiske statsläraren och politikern. Helt visst, professor Alin kan ju uttrycka hvad han menar, men Gluntens bekanta skildring af den akademiska vältalighet, som obetvingligt lät honom sjunka i Morfei armar, är den bästa karaktäristiken af den Alinska prosan:

Segt som gummi elasticum,
fastän hackadt och malet,
ljöd från »Ecclesiasticum»
vidtberömliga talet.

Dryg hittelön kan utan risk lofvas den, som i professor Alins skrifter finner en fläkt af poesi eller ett spår af större historisk stil. Så skytteansk professor han är, har han näppeligen själf anspråk på att vara vältalare eller stilist, och vi antaga då, att professor Alin, som är en partiman, men en samvetsöm man, själf skall känna sig förhindrad att taga plats i en litterär akademi och agera domare öfver saker, som han säkerligen hvarken begriper eller har intresse för.

Lika absurdt skulle valet af en person som professor Retzius vara. Minst af allt hör en naturvetenskaplig specialist hemma i en akademi, hvilkens litterära syfte ingen grundlagstolkning kan borteskamotera, och öfvertagandet af den Nobelska fonden för diktare tvingar till att strängare än

förut draga gränslinjen mot de rena fackdisciplinerna. En resande svensk frågade en gång en tjänsteman vid den tyska zoologiska stationen i Neapel angående professor Retzius och erhöll till svar: »professor Retzius är en man, som är mycket skicklig på det inre örat hos somliga fisksorter». Näppeligen torde förvärfvandet af en sådan specialist öka akademiens poetiska gehör, och härtill kommer, att professor Retzius, när han själf varit i beröring med litteraturen, visat sig mycket litet till sin fördel. Han har publicerat dikter, som äro rena fadaiser, och en naturvetenskapsman med karamellvers är, det måste medgifvas, i en vitter akademi nästan omöjligare än en utan några vers alls. Vidare är det riksbekant, att han som dirigent af en af de stora Stockholmstidningarna minst af allt visat kärlek eller förstånd för litteratur och konst. Därom skulle nästan alla våra yngre, mer betydande författare, hvilka varit i kollision med hans inskränkta kälkborgarsmak och därför skiljt sig från Aftonbladet, kunna vittna.

I stället för ytterligare polemik och skärskådande af andra af de omtalade kandidaterna, må däremot här två författare anföras, hvilka man och man emellan länge kallats självskrifna akademister och hvilkas blotta namn skola uttrycka innebörden af denna artikel, Verner von Heidenstam och Henrik Schück.

Det finns i detta ögonblick ingen, om man möjligen frånser August Strindberg, hvilkens plats i Svenska akademien borde vara så gifven som Verner von Heidenstams. Att många stämmor

också inom akademien hafva samma mening, kan man utan stor gissningsförmåga se af en nyutkommen akademisk skrift. Vi mena d:r C. D. af Wirséns broschyr mot fröken Ellen Key. Den alldeles opåkallade, af enskildt litterärt agg fostrade polemik mot Verner von Heidenstam, som där ingår, liksom akademisekreterarens sätt att, hvad han än skrifver, mot denne rikta ett »præterea censeo», kan ingen annan afsikt äga än att, som det heter, »stämma ån i bäcken». Men denna grumliga taktik skall näppeligen lyckas, och äfven i akademien skall det icke glömmas, att V. von Heidenstam i »Karolinerna» gifvit Sverige dess främsta nationella epik sedan Snoilskys »Svenska bilder», och att allt hvad han på senare år skrifvit präglas af en konstnärlighet och en klassicitet, som ingen annan af våra skriftställare förfogar öfver.

Lika talande är namnet Henrik Schück. Han är vårt lands utan gensägelse främste litteraturhistoriker, och det är ingen öfverdrift att säga, att vår vitterhets häfder först med honom fått helt sammanhang och rytmik. Han förenar en utomordentlig lärdom inom det fack, som står akademien närmast af alla, med en märgfull, manlig och förnäm framställningskonst, och det synes så, att också han borde hafva sin fåtölj gifven bland de aderton.

Det är med sådana män, som akademien hädanefter bör känna det nödvändigt att fylla sina led och höja sin prestige. Dilettantismens tid borde vara förbi, vare sig det gäller diplomater, hvilka dilettantera i historia, ämbetsmän, som di-

lettantera i vers, eller präster och biskopar, utan ens dilettantens litteraturförstånd, och turen bör ändtligen komma till män, hvilka sätta in tyngdpunkten af lif och sträfvande på diktning och därmed i olösligt samband stående ämnen.

12 sept. 1900.

FRISINNE.

Efter långt begrundande har Aftonbladet härom aftonen åstadkommit en artikel om d:r C. D. af Wirséns broschyr mot fröken Ellen Key, en artikel, hvilken, så gärna man än ville förbigå den med tystnadens vältalighet, ej kan få passera oanmärkt. Den är nämligen alltför lärorik för hvad som på somliga håll menas med frisinthet och alltför signifikativ för det hemliga spelet bakom tidningens kulisser, för att man ej bör se den i sömmarna och underställa den bildade och upplysta allmänhetens eget domslut det tillvägagående och de allianser, som den äldsta af våra liberala tidningar finner för godt att inlåta sig på det nådens år 1900 eller jämnt sjuttio år efter det Lars Johan Hierta grundade Aftonbladet.

Artikeln i fråga är undertecknad —r. Detta —r kan sålunda ej vara något blygsamt inkognito för det stora R., som redigerar tidningen, utan är snarare, som också signaturen gifver vid handen, en dess svans. Den, som har energi och själföfvervinnelse nog att läsa den långa predikningen helt igenom, ser lätt, till hvilken kategori artikelförfattaren hör. Denne långtråkige moralist, för hvilken

skönlitteratur intet annat är än pedagogik, som gråter tårar i sin snusnäsduk öfver aflidne Goethes kärleksförbindelser och hvilken i Ellen Keys skrifter finner verkliga »små grufvor af grammatiska, lexikaliska och logiska fel», emedan han i sin menlöshet inbillar sig, att litteratur skall bedömas som temaskrifning, denne Aftonbladets nye kritiske assistent är synbarligen en gammal kriarättare, som sitter och läser Almqvist, Nietzsche och andra poeter med en blå blyertspenna i ena handen och en röd i den andra, och som med stora bockar i kanten uppvisar alla »felen» hos dessa »begåfvade men betänkligt snedvridna» författare. Det är tydligt, att det icke lönar mödan att spilla krut på en dylik gammal skolknarrs dåliga humör! Må han så mycket det lyster honom kvida öfver Goethe, Nietzsche och Almqvist! Hjärta, sucka, men brist icke!

Om denna uppsats likväl framkallar en ledare i Svenska Dagbladet, beror det, som sagdt, på helt andra omständigheter. Vi lämna nämligen alldeles åsido den redan alltför mycket debatterade stridsfrågan. D:r C. D. af Wirséns polemik mot Ellen Key hör till den sortens andliga sammanstötningar, som alltid förefallit och skola förefalla. Vi hafva redan tillfyllest skärskådat den och ämna så mycket mindre återkomma därtill, som partibildningen i striden redan torde vara så definitiv, att många ord för och emot numera sannolikt ej göra nämnvärdt intryck. Den hänförda och varmhjärtade författarinnan har till anhängare en ingalunda liten minoritet af ungdom, som kanske okritiskt tror på alla

hennes uttalanden. Hon har absolut emot sig en likaledes icke obeaktansvärd minoritet af gammalt, äldre och yngre folk, med afgjord olust eller oförmåga att förstå olika naturers uttryckssätt, att skilja mellan ett hetblodigt temperaments förlöpningar och förtjänster och att öfver hufvud taget tränga fram till en personlighets kärna. Midt emellan dessa ytterligheter torde de bildades stora majoritet stå, alla de, som icke för första gången i Ellen Keys skrifter gjort bekantskapen med kunskapens träd på godt och ondt och icke hafva orsak annat än att bedöma hennes verksamhet med samma kritik, men också samma kärleksfullhet, som man är skyldig alla lefvande andliga krafter i vårt land.

Vi behöfva alltså icke upprepa, att vi ingalunda underskrifva den talangfulla författarinnans åskådningar och uttalanden. Men hvilken obildad och barnslig uppfattning är det icke, att man icke kan beundra, ja, älska en författare utan att stå för hans meningar! Skönlitteratur är dock inga kontrakt, som man underskrifver och lyder, teoretiska betraktelser inga teologiska symboler, på hvilka man svär, och kritik intet polis- eller rannsakningsgöra, som har att undersöka, om konst har »rätt» eller »orätt». Hvad vi ensamt kräfva för Ellen Key, liksom för alla andra andliga, litterära och konstnärliga kämpar i vårt land, är personlighetens rätt i dess fulla, hela utsträckning, personlighetens rätt att tänka, känna, skrifva och uttrycka sig efter sin natur och att efter sitt väsens behof få realisera och strida för sina ideal. Vi undra

ingalunda på, att man mötes af gensagor, när man så ofta uppträder onödigt utmanande och obetänksamt som fröken Key. Men vi kräfva af dessa gensagor samma ärlighet — samt också något af den talang, som prägla hennes skrifter. Det harmar oss att se skuggmän och fariséer af diverse slag för sig självfva slå mynt af en rik och varm personlighets böjelse för öfverdrift i stället för att söka se den sanningsbotten och den uppsåtets idealism, som ligga bakom hennes ord. Den Wirsénska kritiken — vi kalla så för korthetens skull mästers egen och alla hans lärlingars rundt om i bladen — söker inbilla beskedligt och lättskrämdt folk, att gamla Sveriges moral vacklar i sina fogar, därför att en föreläserska i ett par föredrag ställt förhållandet mellan man och kvinna i annan belysning än den officiella etikens. Ack, herrar Tinnerholmare, stora och små, stillen edra lågande svärd! Det är icke så farligt, det veten I bäst själfva, och denna kända eller spelade indignation kan lugnt lägga sig till ro. Att moralbegreppen kritiseras, fördjupas och förändras, tillhör alla tider, och i alla tider har klagovisan hörts om moralens död och undergång!

Detta om detta, och för sista gången om detta. Vi vända oss nu till det, denna lilla uppsats egentligen har att behandla — Aftonbladet och dess så kallade frisinne. Det var en gång för länge sedan, heter det i sagan. Det var en gång en professor, som af pietet återinköpte en tidning. Bladet hade grundats af en af hans anförvanter, en framstående och frihetskär man, och i sin tid gjort epok som

vår press' främsta frisinta organ. Sedan hade tidningen under årens lopp råkat på irrvägar — det händer tidningar ibland och tyvärr icke så sällan, hvad Strindberg pessimistiskt säger om människorna: »de blifva dåliga, när de blifva gamla». Aftonbladet hade blifvit gammalt och dåligt, då professorn återinköpte det för att rädda det. Glädjen blef naturligtvis stor bland alla frisinnets vänner och särskildt bland ungdomen. Allesamman begärde icke bättre än att få skocka sig kring professorn, som var en i sin vetenskap med skäl berömd man och så kunde passa till ledare. Tyvärr blef belåtenheten af kort varaktighet. Det visade sig nämligen, att man menade helt olika saker med begreppet »frisinne». Det omskapade Aftonbladet menade med frisinne några bestämda punkter och satser, som bekvämt kunde finna rum på ett något så när stort pappersblad — det var tullfrihet, rösträtt med mera sådant, men sedan punkt och slut. De andra hade tänkt sig frisinnet tolkadt bokstafligt efter namnet såsom »fritt sinne». Fritt sinne inför lif och personligheter, fritt sinne inför tanke, dikt och konst, fritt sinne inför allt, som mötte och föreföll!

Så bröts — för att lämna sagstilen — förbindelsen mellan Aftonbladet och de sista decenniernas unga generationer. Det skulle icke vara förenadt med det ringaste besvär att här såsom bevis på, hur sant ofvanstående är, räkna upp en hel skara namn på personer, som vägt Aftonbladets frisinne och funnit det för lätt. Det är namn på romanförfattare, litteratur- och konstkritici, essayister

och politici, som alla funnit stugan för trång, för hvilka »frisinne» ej är en liten liberal katekes med tio politiska budord, men en alla lifsförhållanden berörande uppfattning, och flera af dessa namn tillhöra i denna stund vårt lands kraftigaste och mest uppburna skriftställare.

Sedan har under tidens gång Aftonbladets antipati mot de starka och utpräglade personligheterna blifvit allt tydligare. Detta kan påvisas på olika områden. Otvetydigast framträder det i fråga om litteratur och konst, och den artikel, som gifvit utgångspunkten till ofvanstående ord, står som ett sista led i en lång rad af medvetna eller omedvetna bekännelser härom. Denna artikel om Ellen Key är nämligen också på samma gång en stor lofprisande hyllning åt d:r C. D. af Wirsén, och det utan en enda reservation. Hvem den enklaste af alla små r, Aftonbladets sista —r, för sin personliga del hyllar och instämmer med, är naturligtvis hans ensak och likgiltigt. Men då en så kallad frisinnad tidning såsom sin mening intager en dylik apoteos öfver den mest ortodoxe och konservative partimannen bland alla våra kritici, betyder detta ögonskenligen ett nytt förbund. Det är detta, som gör artikeln i fråga märklig. Den är den öppna notificeringen af den defensiva och offensiva allians mellan Aftonbladsfrisintheten och den ultramontana kritiken, om hvilken redan åtskilligt glunkats man och man emellan. De styrande parterna ha tydligen inbördes haft den rörande igenkänningsscen, genom hvilken sköna själar finna hvarandra, och Herodes och Pilatus

ha fallit i hvarandras armar. Det finns också mellan människor en kemisk valfrändskap, som sammanför besläktade väsen, och så har det varit lätt för de till moralister förklädda frihetsfienderna att uppgå i en högre enhet med de andliga skuggmännen. Och Aftonbladets —r nöjer sig ej med att förkunna detta. Han visar äfven tillvaron af en annan hemlig allians — denna gång med den höga byråkratien. Han svänger rökelsekaret icke blott för d:r C. D. af Wirsén, men äfven för en anonym, ehuru därför icke oigenkänd auktor i Stockholms Dagblad. Det frisinnade Aftonbladet har panna att instämma med en artikel mot Ellen Key, där mångmördaren Nordlund nära nog framställes som en sorts exemplifikation på skadligheten af de Ellen Keyska teorierna. Som man ser, har Aftonbladets frisinne nu helt passerat linjen.

Hvad skall man tycka om allt detta? Vemodigt upprepar man åter sagans: det var en gång. Det var en gång en klok, framsynt och frihetskär man, vid namn Lars Johan Hierta. Han höll all upplysning kär. Han grundade Aftonbladet och — en ljusfabrik. Fabriken florerar ännu, men den andliga stearinen börjar varda betänkligt förbrukad, och hans gamla journalistiska eklärerings-härd tycks mer och mer blifva det svenska frisinnets spökslott.

1 november 1900.

DET LITTERÄRA NOBELPRISET.

Det otroliga ryktet blef alltså sanning. Svenska akademien har verkligen skänkt det första litterära Nobelpriset »för det utmärktaste i idealisk riktning», såsom bestämmelsen i Nobels testamente lyder — åt akademisten Sully-Prudhomme. Detta val verkar, som när det i sagorna berättas, hur människobarn, hvilka plötsligt fått rättighet att välja bland trollens härligheter, i bestörtningen öfver alla skatterna i stället för ädelstenar och guld — gripa en slipad glaspärla. Dock nej, detta val har icke skett genom någon öfverrumpling. Akademiens sekreterare och ledande man, som ogärna anstränger sig i tysthet, har för en häpnande intervjuare berättat, hur många hundra och åter hundra volymer han genomforskat för denna prisutdelning. Och nu är resultatet af all denna läsning och af de många poesiförståndiga diskussionerna mellan akademiens biskopar, ämbetsmän och historici kändt för hela världen. Priset har enhälligt gifvits åt den franske akademisten Sully-Prudhomme.

Det kan icke falla oss in att på något vis orättfärdigt vilja förringa den älskvärde och säkerligen

också om sina blygsamma proportioner själf medvetne franske skalden. Att kalla honom en fransk Wirsén vore en orättvisa mot honom och en oförtjänt artighet mot hans svenske ämbetsbroder. Sully-Prudhomme har skrifvit många synnerligen själfulla och fulländade dikter. Men mer än så — han har alltid syftat högt. Pascal och Lucretius äro hans älsklingsmästare — och djupare, starkare andliga ledare kan ingen hafva. Han har icke nöjt sig med att vara den elegante, lyriske porslinsmålare, såsom hvilken han först vann en förtjust salongspublik. Han har efter bästa förmåga sökt vidga sitt väsen och skärpa sin tanke. En högre fläkt af varm och ångestfull, smärtsam och darrande lifsspekulation har adlat hans diktarskap — mer än en gång. Men hans begåfnings gränser voro dock från början så pass trångt dragna, hans känslolif i all sin mottaglighet så utan lidelsens djup och styrka, att den stora dikten aldrig, hur mycket han anropat henne, tagit hemvist i hans själ. Jag trotsar någon opartisk att i hela hans diktning finna ett poem, som bär storhetens strålglans öfver pannan eller genialitetens sus öfver orden. Och detsamma gäller Sully-Prudhommes filosofiska essayer — fin, själfull uppfattning mångenstädes, djärf originalitet eller blixtrande tankeskärpa ingenstädes. Det är knappast orättvist, när symbolen för hela Sully-Prudhommes skaldskap i den populära uppfattningen blifvit hans allbekanta »Vase brisé». Denna fint hopsinkade kruka af Sèvres hör hemma på en athénienne. Salongsdraget vidlåder mot författarens vilja all hans

poesi — och i denna lilla, vackra, skära lyxvas med sina fina men bleka blommor har nu lagts den excentriske dynamituppfinnarens stora pris — vinningen af de sprängämnen, som flytta gränser och urholka berg, ha placerats i en liten ömtålig och behagfull bonbonnière. Sannerligen, finge man betrakta utdelningen af Nobels litterära pris blott såsom epikureisk vän af paradoxer, kunde man vara tillfredsställd. Men för dem, som älska dikten som tillvarons på samma gång finaste och starkaste element, är en dylik utgång af den första litterära prisbelöningen från Nobels fond en nationell förödmjukelse.

Det har sagts — sannolikt med visst fog — att Nobel vid instiftandet af sitt litterära pris i första rummet tänkt på yngre författare, hvilkas begåfning af den materiella lifskampen hindrades att utveckla sig. Åtminstone vet man af autentiska vittnesbörd, att han sagt sig vilja »hjälpa drömmare, som ha svårt att slå sig fram i lifvet». Det måste medgifvas, att Svenska akademien haft en tung uppgift, om den velat prisbelöna i sådan riktning. Ty att bland de ännu kämpande urskilja de verkligt mest begåfvade, framtidens vardande herrar, är icke lätt — och det individuella tycket har här ett nästan oinskränkt spelrum. Men akademien har fattat sitt värf på helt annat vis. Den har beslutat utdela sina pris till färdiga mästare af första rangen, hvilka redan hafva sin lifsgärning bakom sig och ett af europeisk opinion stadfäst rykte. Att utdela prisen med rättvisa och en uppfattning, som motsvarar den kulturella värl-

dens önskningar, är under sådana omständigheter långt mindre svårt och ingalunda, som det sagts, en omöjlig uppgift. Förhållandet är nämligen det, att om de snillrika äro verkligt många, äro de erkändt största få — få som kunganamnen och kända som de. Det finns i denna stund knappast någon vittert intresserad och bildad människa, som icke har på tungan åtminstone fyra sådana namn, så tungt vägande, så ostridt hyllade, om också i olika grad älskade efter olika konstideal, att hvilket som helst af dem hälsats med internationell acklamation som pristagarens. Men hvarför har ingen af de fyra erhållit den första litterära Nobelbelöningen? Hvarför? Det lär kanske en blick på dem, på Tolstoj, Ibsen, Björnson och Zola.

Jag nämner först Tolstoj, den siste af profeterna, mäktig, oförfärad och högtidlig som de bibliska. Jag nämner honom först med hela den kulturella allmänheten i alla Europas länder, därför att hans art af idealitet är den, som af de flesta och lättast fattas, därför att ingen tagit på så blodigt allvar diktens ideala uppfostrarplikter mot mänskligheten, och därför att han på samma gång än i sin ålders höst är den störste af sanningens konstnärer. Läs blott igen början af hans endast ett par år gamla roman »Uppståndelse» — längre lär man icke nå i den artens, i den obarmhärtiga och oändliga sannfärdighetens konst. Hur darra vi icke alla för den stund, då hans stämma skall tystna, och hur stumt skall icke då det stora, stumma Ryssland blifva! Hvarför har han icke fått Nobelpriset? Är man ännu i våra dagar, i det

protestantiska Sverige, rädd för bann och interdikt? Få icke de verk, som erhålla dynamituppfinnarens gåfva, stå på teologernas index? Hvem har visat mer ideal konsekvens än mannen, som gått tillbaka till de första kristnas läror och velat på fullt allvar åter sprida dem utan kompromiss, efter sekler af kompromiss? Sådant är dåraktigt och sublimt, ett stort diktarhjärtas drömmar, om också icke en skarp diktartankes, och som en hyllning till den store hänsynslöse sanningsdrömmaren borde Nobels pris nu hafva nått den gamle kämpen i hans vinters afton midt i det vintriga Ryssland.

Se vi i stället mot väster, bo hos vårt eget broderfolk de båda andliga samkonungarna Ibsen och Björnson. Hvarför skulle man af falsk blygsamhet icke tänka på nordbor, när Skandinavien verkligen äger tvenne af de allra största — och af världen också erkändt största — skalderna?

Ibsen är känd från Nordkap till Messina — han är spelad öfverallt. I Tyskland är han klassiker redan vid sidan af de stora, och den bäste unge dramatikern i alla länder ser i honom mästaren. Hauptmann i Tyskland och Curel i Frankrike utgå ifrån honom. Hvad aldrig en nordisk författare förr haft, bestämmande inflytande på världslitteraturen, det har han utöfvat, och hvilken af århundradets diktare efter Goethe och Hugo har en sådan räcka verk i ränseln som Ibsen från »Brand» till »Solness»? Och Björnson? Hvilken lyriker är skog och fjäll som han? Hvar susar det öfver scenen af natur och framtidshopp som i

hans »Over ævne»? Finns det någon ljusare, axelbredare poetisk utopist än han?

Och så den fjärde i Sully-Prudhommes eget land — Zola! Man kan mer eller mindre hålla af hans enorma, säkert alltför kompakta verk. Men en världsriktning inom prosans konst bär dock hans namn. I massornas århundrade har han varit massornas och massans diktare, och den moderna tillvarons verkligheter och klasstrider har han rest ett monument, som väl kan brista i smak, men icke i kolossal monumentalitet. Hvarför icke Zola? Är man naiv nog att tro eller vilja låtsas tro, att Zolas lifsgärning icke skulle betraktas som »ideal» af en den tekniska konstens förnyare som Nobel?

Sannolikt behöfs efter dessa rader skillnaden mellan de fyra stora tidsdiktarna och den inflytelselöse versciselör, som akademien utvalt, icke mer framhäfvas, och sannolikt icke heller orsaken till valets utgång vidare kommenteras. Att gifva priset åt en af dessa fyra vore alltid en lifvets handling med dess följder af lif — det, som nu skett, är blott en ceremoni, en artighetsväxling emellan två akademier.

Och det, som i denna prisutdelning kanske mest kommer att uppröra svensk opinion är bristen på mod. Det bjuder emot andan hos ett folk, för hvilket äfven den andliga vikingabragden alltid varit kär, att i första rummet utmärka den älskvärda fredligheten, och det känns hårdt för alla dem, som i dikt och konst se lifsmakter af samma värde som vetenskaperna, att finna sin sak ständigt sämst tillgodosedd. Det försäkras oss, att er-

hållarna af de vetenskapliga prisen stå på tinnarna inom sina fack. Vi hade för den svenska bildningens skull och dess anseende öfver världen också velat att enahanda varit förhållandet med den litteräre pristagaren.

12 december 1901.

ADRESSEN TILL LEO TOLSTOJ.

Det mottagande, den af så godt som alla verkligt betydande diktare och konstnärer i vårt land undertecknade adressen till Leo Tolstoj rönt från vissa håll inom pressen, är karaktäristiskt för den ofrihet och den advokatyr i förening, med hvilka våra tidningar göra äfven allmänna kulturfrågor till partispörsmål. Så har den enkla stridsfrågan, huruvida den estetiska bildningen i Sverige inför världen skall visa sig absolut underlägsen den vetenskapliga, huruvida det litterära Nobelpriset för framtiden skall gifva näring åt akademisk drifhuspoesi eller åt de öppna markernas fritt och stort växande diktning, redan nu förvridits till något helt annat. Den adress, hvilken Sveriges konstnärer sin oafvisliga rätt likmätigt riktat till Leo Tolstoj, säger endast och allenast följande.

Vi svenska konstnärer, som i vårt land ensamt skänka vårt arbete och våra lif åt dikt och konst, vi, som också för utlandet representera bildande och diktande svensk anda, ity att våra böcker och skådespel öfversättas och våra taflor och våra toner inför Europa tolka Sveriges människor och natur,

vi måste, då Sully-Prudhomme tilldelas det första Nobelpriset, uttala vår mening. Utlandet vet icke, att den akademi, hvilken den revolutionäre dynamituppfinnaren i sin obekantskap med förhållandena gaf det estetiska domarvärfvet, till tre fjärdedelar består af åldrade män, i andra afseenden af utmärkt förtjänst, men som icke hafva mer med vitterhet att skaffa än biskopar med danskonst eller gamla lärde med fyrverkeri. Hvad en sådan akademi hemma hos oss årligen prisbelönar är likgiltigt, och hur litet dess guldjettonger sysselsätta diktare och allmänhet, veta vi alla. Men när denna akademi fått ett världspris att utdela, och hennes röst så för främmande folk blir hela det litterära Sveriges, då måste den fria konstens män utropa: »Den röst ni hör, är icke Sveriges, icke dess skalders eller konstnärers, och dess akademiska domstolsutslag hänger ej ihop hvarken med vårt lynne eller vår stora natur. Aldrig skall det gamla krigar- och äfventyrsfolkets litterära ideal blifva en försiktig svarfstols små och bräckliga alster. Rösten, ni hör, kommer från ett slutet, med dubbelfönster väl försedt rum, i hvilket dväljas äldre ämbetsmän, som äro rädda för drag, men därför har hos oss hvarken slutat blåsa eller blixtra. När Sully-Prudhomme af akademien skänkes det första Nobelpriset, räckes det af konstnärer och folkmening åt Leo Tolstoj eller hans vederlikar.»

Detta och endast detta innehöll de svenska konstnärernas adress, och de sofismer, med hvilka några tidningar anfallit den, äro så skrufvade och löjliga, att man har svårt att tro, att de tillkommit

»bona fide». Än framställes öfversändandet af adressen till Tolstoj såsom en ren kränkning mot »den ärevördige åldringen, som ligger sjuk långt inne i Ryssland» och som man hänsynslöst stör med denna skrifvelse. Det kan dock tyckas som om Tolstoj, hvilken nyss bannlysts af ryska kyrkan och som länge arbetat med förvisningens Damoklessvärd öfver sitt hufvud, icke skulle kunna blifva så skakad af en hyllningsadress, och denna omsorg om den ryske skaldens hälsotillstånd framkallar osökt en undran, hur akademien vågat »störa» Sully-Prudhomme, som ju icke heller är någon dufunge och som enligt akademiens eget tillkännagifvande »ligger sjuk af nervsmärtor i en fransk landsortsstad». Besynnerligt förefaller också talet om, att den »store gamle mannen» borde stå öfver alla pris. Ty om dylika öfver hufvud taget skola gifvas åt åldringar, synes det vara en fördel att »stora gamla män» erhålla dem och icke »små gamla». Än förklaras åter adressen utan värde, därför att en enda enstaka undertecknare icke begagnat sig af sin rätt att föreslå Tolstoj till priset, utan att tidningarna tyckas se, hvilket fattigdomsbevis de med en sådan anmärkning utfärda för akademien. De framställa ju så hela den höga institutionen som en stackars Diogenes, vandrande med sin blindlykta och icke i stånd att hitta — en stor skald. Och är någon läsare verkligen nog naiv att tro, att ett förslag af en oppositionell svensk skriftställare skulle haft den ringaste betydelse eller ändrat det minsta i det som skedde?

Än åter söka klandrarna med gammal, men därför icke god taktik mer ifrigt än skickligt förringa och bagatellisera den tungt vägande adressen. Det antydes, att ett flertal af undertecknarna skulle vara alldeles illiterata och icke ens läst Tolstoj. Men hvad veta egentligen de värda artikelskrifvarna om den saken? Och är det månne icke oförsiktigt att här komma med en så tveeggad anklagelse? Ty med all vördnad och beundran för den lärdom, som finnes samlad i den Svenska akademien, tror jag, att vid en liten examen i modern poesi antalet af dem »som kunde mot hvarandra väga Tolstoj, Sully-Prudhomme och andra världslitteraturens främste män» kunde blifva ringa nog. Om man till exempel vänligt bad någon af akademiens teologer mot hvarandra väga Zola, Tolstoj, Meredith och d'Annunzio, inbillar jag mig, att vågskålarna skulle få förblifva i relativ hvila.

Löjligast förefalla dock de låtsade försöken att reducera adressens hela räcka af bekanta konstnärer till ett betydelselöst »kotteri». Nya Dagligt Allehanda griper i sin hetta det gamla ordet »Unga Sverige». Det är »unga Sverige», som protesterar. Är det icke rörande? Kom nu och säg, att Sverige icke är den eviga ungdomens land, i hvilket somliga åtminstone aldrig få åldras och ännu kanske, om lyckan är god, vid sextioårsåldern kunna få upplefva en sista akademisk primavera. Men lustigast är dock Vårt Lands enda lakoniska beteckning på adressens undertecknare: »herrar och damer». Obestridligen, ärade Vårt Land! Den första damen

är Selma Lagerlöf — jag läste i en af de misslynta tidningarna häromdagen, att hon var »världens största författarinna» — är det kanske slut med det nu? Och det skulle vara intressant att veta af den artiga tidningen, om icke t. ex. Strindberg, Heidenstam, Hallström, Geijerstam, Zorn och Liljefors möjligen i utlandet kunde vara lika kända som de båda världsskalder, hvilka för Europa stå som de svenska undertecknarna af Nobeldiplomet — herrar K. A. Melin och C. D. af Wirsén, af hvilka veterligt icke många skönlitterära rader passerat Öresund.

Men trots att dessa namn under adressen kallas helt »betydelselösa» och »okända» för världen och Tolstoj (han borde dock kunna få någon vägledning af sin son, som nyss skrifvit om modern svensk litteratur), skildras protesten med en förunderlig logik såsom i högsta grad skadlig för Sverige. Tidningar, som ej kunde finna det farligt, att svenska män undertecknade en protest till tsaren, finna det farligt, att man protesterar mot — C. D. af Wirsén.

Men nu är tillräckligt mycket bläck spilldt på att visa, hur litet af verklig kärna, som göms i de osammanhängande anklagelserna. Ifrån tidningarna vädja vi med mycket lugn till den upplysta och bildade allmänheten i vårt land, vi vädja till kända och okända vänner, vunna under år af sträfvanden och arbete, till ärliga motståndare också, till alla dem, för hvilka vi inga främlingar äro, hvilkas ord kunna missförstås, till alla dem, vi under

en längre eller kortare tid räckt resultaten af våra största ansträngningar och våra bästa tankar. Och de skola förstå oss, när vi säga, att det nu kunde vara på tiden att det slutades med de eviga misstydningarna och de ständiga försöken att lägga ynkliga små motiv under en strid, som i botten alltid varit och som vi hoppas alltid skall förblifva hög och allvarsam.

Det borde icke vara svårt att förstå, att den makt, man skänker allt i lifvet, själ och existens, också är en helig, och att man icke kan tåla att se dess frihet våldförd och dess värden förvridna. Praktiskt och ideellt har den dikt och den konst, som nu behärska vår civilisation och som i häfden en gång kommer att få ett godt eftermäle, måst tum för tum tillkämpa sig sin terräng. Det har icke varit uppbyggligt, att i denna strid se akademien med alla dess stora traditioner och minnen stå som motståndets sköldborg, och när striden dessa sista år återupplifvats, beror det på den befattning af andligt svenskt språkrör utåt, som akademien fått genom Nobelpriset. Anklagelsen för bristande fosterlandskärlek må falla tillbaka på dem, hvilka, då Sverige första gången skulle stå såsom europeisk bedömare af modern dikt och modern tanke, icke anlade de högst möjliga synpunkterna. Domstolsutslaget var internationellt, därför måste också protesten blifva det, och det beryktade linnet, som i dylika fall alltid citeras, kunde icke tvättas hemma, då det redan var sändt utrikes. Hade den fria svenska konsten låtit det nu första gången skedda pas-

sera, hade den förlorat fatalierna och förmodligen nästa gång fått se priset utdelas på ett vis, som sannolikt inom och utom Sverige vore ännu mer vilseledande för uppfattningen af nutida svenskt själslif och dess verkliga anda.

16 december 1901.

SVERIGES ANSLUTNING TILL BERNKONVENTIONEN.

Första kammaren har i lördags utan diskussion antagit den af lagutskottet förordade anslutningen till Bernunionen — i dag kommer frågan före i den andra, och där torde den reservation skjutas fram, som fogats till utskottets betänkande af hr A. Olsson, hvilken sannolikt af sina väljare i Mårdäng fått sig lagdt på hjärtat att motarbeta den svenska litteraturen, och af den kände att icke säga okände kulturvännen herr Waldenström. I och för sig vore det föga att ytterligare säga om denna reservations i författarföreningens skrifvelse punkt för punkt gendrifna argumentering, men den har erhållit ett oväntadt biträde i en af våra stora hufvudstadstidningar, Nya Dagligt Allehanda, med en »ledare», som icke bör få passera utan svaromål. Ty, för att använda denna artikels egna ingångsord, det är icke »utan nedslagenhet» man läser en dylik uppsats i en tidning, hvilkens lifspatos just gäller värnandet af inhemskt arbete och svensk odling. En tidning, hvilken regelbundet uppbesvärjer fosterlandets väl och ve, så snart det gäller skydd för hvilket obetydligt svenskt fabrikat som helst — bronspulver, snuspulver och hvad man

vill hitta på — förordar, att hela vår litteratur, den vetenskapliga såväl som den vittra, vår dramatik och vår musik — ty också nottrycket hör hit — allt framgent skall lämnas utan någon sorts rättsligt stöd mot utlandet. Sannerligen, för en dylik konsekvens tarfvas vägande skäl. Men hvad Allehanda bjuder, är endast och allenast sofismer. Och svårt har man att hålla sig från skratt, när Allehanda i sin advokatyr gent emot hela vår samfällda författarekorporation sätter såsom litterär auktoritet — herr Waldenström. Herr Waldenström litterär! Lucus a non lucendo. En talare i riksdagen lär häromdagen hafva önskat, att herr Waldenström skulle sitta på en liten gård i Lappland — eller i Helsingland — jag minns ej hvilket. Hur många vilja icke instämma i den sista fromma önskan att få se så placerad denne mäster allt i allo, som har en sådan motvilja att hålla sig till sin läst, och hvilkens kärlek till konst och litteratur särskildt är sådan, att den på sin tid dref självfe den milde, gamle Viktor Rydberg att draga rustningen på för att bekämpa det förklädda barbariet. I hvarje fall erbjuder det ingen svårighet att med några enkla ord vederlägga Waldenströms och Allehandas s. k. skäl.

Allehanda vill göra troligt, att »vårt folks tillgång till världslitteraturens skatter» genom anslutning till Bernkonventionen skulle göras »beroende af en liten klick författares ekonomiska spekulationer eller några förläggares godtycke». Meningen af denna mycket töckniga fras måste vara den, att på grund af konventionens stadgande af lagliga

uppgörelser och därmed eventuellt följande honorarbetalning öfversättningarna från utländska språk till vårt eget skulle minskas och fördyras. Först bör då i detta sammanhang erinras om, att den äldre litteratur, som redan är fri i hemländerna, naturligtvis icke drabbas af konventionens föreskrifter. Alla författare från fader Homer och ner till det sista århundradets klassici — och de äro ju ej så få — kunna utan inskränkning öfversättas. Det mesta af »världslitteraturens skatter» står sålunda till fritt förfogande. Frågan gäller endast den aktuella litteraturen, och att Sverige genom anslutning till konventionen ej heller kommer att på minsta vis afstängas från den, kan man tryggt sluta redan af den omständigheten, att våra förläggare och vår press såsom kår — de parter, hvilkas intressen närmast vidröras — förordat reformen.

Att de så gjort har nämligen sina randiga orsaker. I första rummet står här, vilja vi tro, själfva rättsfrågan. Om den uttalar sig Allehanda med en nonchalans, som öfverraskar hos ett så samhällsbevarande och idealistiskt organ. »Det hör icke hit», sa' Platin om rättvisan. Det är förmodligen också Allehandas mening. Vi bekänna, att vi i denna punkt äro mer konservativa. Rättsfrågan hör hit, och ärlighet varar längst också på detta område. Men ärligt kan det aldrig vara, att utan öfverenskommelse eller ens förfrågan begagna sig af andras arbete. Man har därför också sett, huru förläggarna och de stora företagen mer och mer utan att vara tvingade af lagen dock sökt

komma till rättsliga uppgörelser. År från år växer de »auktoriserade öfversättningarnas» tal, och de helt enkelt annekterade aftaga. Men i det mellanläge, hvartill sakerna hunnit, blifva underhandlingarna otillfredsställande för båda parterna — för förläggarna, som betala utan ringaste garanti för att ej en konkurrent samtidigt kan utan kostnad anamma samma verk, och för författarna, hvilka, för att dock erhålla något, måste taga hvad som bjudes. Om anslutningen till Bernkonventionen blir allvar, kommer den yttre förändringen för allmänheten att icke det minsta synas. Icke en enda bok eller skrift af verklig bärkraft kommer genom anslutningen till Bernkonventionen att undanhållas vår läsande publik. Endast den haltlösa, planlöst valda öfversättningslitteraturen lär aftaga och därigenom i stället sannolikt en större marknad beredas den inhemska produktionen. Kan det kallas en olycka, och skulle icke Allehanda, om det gällde den mest anspråkslösa svenska industrigren, häri se en fördel? Hvarför då icke också i fråga om litteraturen?

Ännu klarare är den andra sidan af saken — den svenska litteraturens ställning till öfversättningarna i utlandet. Det finns icke en svensk uppfinnare af något aldrig så obetydligt, en osthållare eller en korkskruf, som icke kan erhålla skydd och ekonomisk ersättning för sin »upptäckt», men de, som »uppfunnit» romaner och skådespel, resebeskrifningar och historia, stora och små arbeten, frukter af ett lifs ansträngningar och sträfvanden, stå rättslösa. Hvilken orättvisa i detta hänseende

redan tillfogats en hel klass svenska medborgare, kan knappt beräknas. Hvad skulle icke t. ex. fru Carlén hafva kunnat erhålla för sina verk under andra omständigheter? I fattigdom, som alla andra svenska genier, dog Aug. Söderman, medan försäljningen af »Bondbröllopet» och andra hans verk i Tyskland inbragt en liten förmögenhet. Från våra egna dagar kunna exemplen mångfaldigas. I denna stund gifves på vår Dramatiska teater i Stockholm ett litet mästerverk af kvickhet och gratie — men hvilken tysk teaterdirektör, hågad att upptaga Hallströms stycke, kan riskera mycket på detsamma, då konkurrensteatern samtidigt utan vidare äger rätt att sätta upp »En Veneziansk komedi»? Under utgifvande är för ögonblicket hos oss den kanske yppersta allmänna litteraturhistoria, som skrifvits. Men hvilken utländsk förläggare kan utan någon sorts säkerhet ersätta Henrik Schück för hans lifsverk och våga tryckningen af det dyrbara arbetet? Med flit äro dessa olika fall anförda. Allehanda insinuerar nämligen, att anslutningen blott skulle komma en »liten krets författarmedelmåttor» — som tidningen älskvärdt uttrycker det — till gagn. Finten är gammal, men icke vackrare för det. Påståendet är osant och dessutom ett försök att blanda bort korten genom att plötsligt insticka estetiska synpunkter, som ej det bittersta hafva med lagstiftning att göra. Om Allehanda t. ex. har den nobla smaken att anse Strindberg och Selma Lagerlöf som medelmåttor, men Sigurd som ett geni, är det i detta hänseende komplett likgiltigt, ty Sigurd kommer att skörda lika mycket

gagn som de andra två af anslutningen till konventionen.

Allehandas sista krampaktiga kraftansträngning mot reformen utgår från det tankeexperimentet, att illojal konkurrens från Finland skulle kunna omintetgöra konventionens verkan. Ryssland — den Gogolska revisorns och tjufveriets klassiska land — nekar nämligen att biträda konventionen, så godt som ensamt af de europeiska makterna. Billigare, i Finland tryckta svenska böcker skulle således kunna konkurrera med de ärligt framställda svenska upplagorna. Faran är minimal. Ty utan den ringaste svårighet skulle våra bokhandlare och vår press kunna hindra dylika tilltag, liksom de i somras hindrade utgifningen af Strindbergs »En dåres bikt», när denna roman mot författarens önskan af en företagsam individ öfversattes till svenskan från den tyska originalupplagan, en art af skandal, som ej heller blir möjlig efter anslutningen till konventionen.

Vi hafva gjort oss mödan att reducera hvartenda ett af Allehandas inkast till deras rätta värde = 0. I själfva verket talar allt för den mognade och rättvisa reformen: materiella såväl som andliga skäl. Ty klart är, att först efter biträdandet af konventionen kan den svenske skriftställaren äga någon möjlighet att också andligen kontrollera och beskydda sitt verk från förvanskningar och misstydningar. Själfve Georg Brandes har måst se, hur i Tyskland icke hans egen sista och definitiva upplaga af »Hufvudströmningarna», utan en gammal, vårdslösad öfversättning behållit

fältet. Förändringen kommer lika mycket det värdiga återgifvandet af det ideala innehållet som författarens materiella rätt till godo.

Den svenske författarens lif har aldrig varit någon dans på rosor. Den, som känner svensk litteraturhistoria, vet, hur den litterära äganderätten måst tillkämpas tum för tum, och under hvilka motiga villkor äfven våra största genier verkat. Vågstycket att existera uteslutande som författare — förutsättningen för all rikare alstring — har icke förr än i våra dagar kunnat frestas med någon utsikt att lyckas. I denna stund står både vår sköna och vår vetenskapliga litteratur — hvad än de säga, som affektera en spotsk öfverlägsenhet mot fosterlandets andliga och skapande krafter — i första ledet. Den, som följer de utländska tidskrifterna, har glädjen att ständigt och jämt möta svenska namn, och äfven inom landet är temperaturen vorden flera grader varmare för den andliga odlingen. De svenska författarna känna detta såsom ett ökadt ansvar att göra sitt bästa. De önska ingen sorts speciell eller romantisk särställning, men obilligt tycks det icke vara, att också de — så länge samhällets ekonomiska anordningar äro de nuvarande — för sitt arbete få åtnjuta samma rättsliga hjälp, som kommer materiellt arbete till del.

16 mars 1904.

VETENSKAP OCH PATRIOTISM.

Bland de tyvärr alltför talrika symptom af patologiska tillstånd, som den pågående unionskrisen framkallat, torde knappast något vara mera ägnadt att väcka förstämning än det nödtvungna inställandet af den historiska kongressen i Lund. Hela skulden härför faller, som bekant, på Norges historici. Ty det sedan följande beslutet af den »historiska föreningen» i Köpenhamn och de danska historikernas afböjande att infinna sig i Lund kunna icke tänkas bero på annat än rent praktiska skäl. De danska forskarna hafva tydligen afslagit att komma, emedan de ansett detta nordiska mötes idé förstörd genom norrmännens uteblifvande. Annat kan den »historiska föreningens» i Köpenhamn beslut näppeligen innebära. Ty att det skulle vara ett sorts sympatiuttalande eller instämmande med de norska synpunkterna, torde vara alldeles uteslutet. Dylikt kan man icke tilltro representanter för det mest kritiska och klarsynta af de nordiska folken, historici af Danmarks, för all sorts komik — äfven den omedvetna — elektriskt mottagliga nation. Nej, hela skulden faller på de norska historikerna och framför

allt på professor Daae, hvilken först stått som inbjudare till detta möte, men dragit sig tillbaka för en dagsopinion, hvilkens ofördragsamma upphetsning allra minst bort hafva säte och stämma, där det gällde rent vetenskapliga angelägenheter. De norska dyrkarna af historiens sånggudinna med den lugna blicken och den klara pannan hafva tydligen föga förstått den öfverlägsenhet öfver ögonblicket, den frihet från dagspassionen, som är eller åtminstone borde vara all verklig vetenskaps noblesse oblige.

Det, som här förefallit, framkallar osökt ett par reflexioner. Jag tillfogar, att det är just i egenskap af fullkomlig icke-politiker, som jag tagit till ordet, och jag skyndar att tillägga — för att icke bli bemött med den närliggande frasen om »mycket buller för en omelette» — att självfva det faktiska resultatet, inställandet af den historiska kongressen, är mig och säkerligen de flesta andra svenska vetenskapsmän ganska likgiltigt. Man kan vara rätt skeptisk i fråga om den verkliga behållningen af dylika möten och ändock finna det som händt, lika beklagligt. Ty det, som väckt förstämning i vida kretsar, är uteblifvandet af det vackra och hälsosamma exempel, som de två nordiska ländernas historici kunnat gifva genom att just under denna tid af strid och oro, då så onödigt mycket af splitets onda säde sås, mötas i vetenskapens lugna, försonande och samlande tecken.

Det är sant, att vetenskapen i våra dagar förlorat åtskilligt af sin gamla tro på att kunna nå

den »objektiva sanningen». Omsorgsfullt studium af vetenskapsmannens eget arbetssätt — forskarens och experimentatorns — har visat, hur mycket det äfven i den skenbart minst personliga undersökning ingår af rent subjektiva element. Detta gäller redan naturvetenskapen, och hur mycket mera då den vetenskap, som till ämne har det mest växlande, ofångbara och ostadiga af allt: människan i hennes strider och stater. Historien är en vetenskap, där den personliga subjektiviteten måste göra sig synnerligen starkt gällande. Idealet af en historiker är heller ingalunda längre en sorts abstrakt rättfärdighetsmaskin utan egna lidelser och tycken. En historiker kan sålunda väl vara till och med en passionerad deltagare i politiska strider. Hans framställning måste då läsas och förstås c u m g r a n o s a l i s, d. v. s. med tanken ständigt fäst på den färgläggning, som hans rent subjektiva ståndpunkt gifvit hans arbete. Men hur mycket plats man skänker åt vetenskapsmannens, åt historikerns individualitet, alltid kvarstår som en kategorisk imperativ för hela hans verksamhet skyldigheten att s t r ä f v a efter den opartiska sanningen. Denna sanningskärlek är för vetenskapen hvad den goda viljan är för det moraliska lifvet, det första och det sista. Ett arbete, där denna sträfvan efter opartisk sanning icke finnes, men som medvetet är skrifvet i ett eller annat dagsintresses tjänst för att befordra vissa idéer i fråga om nationalitet eller race, politik eller klassyfte, saknar den rätta historiska andan. Det finns sådana verk i alla länder — särskildt i det moderna

Tyskland. Det är pamfletter och icke historia. Ty tjocka böcker kunna också vara pamfletter, äfven om de uppträda med stor apparat, gå tillbaka till mänsklighetens vagga och föra så ståtliga titlar som »Grundvalarna till det 1900 århundradet» etc.

Den ställning en verklig forskare och fosterlandsvän bör intaga till vetenskap och patriotism har, så vidt jag vet, aldrig tecknats så vackert och oförglömligt som i en berömd föreläsning af den romanska språkforskningens mästare, Gaston Paris. Den 8 december 1870, medan de tyska härarna omgåfvo Paris, talade han därom och häfdade i bindande och vältaliga ord vetenskapens absoluta oberoende på samma gång som dess nationella betydelse. »Jag tror icke,» sade han, »att patriotismen i allmänhet har något att skaffa med vetenskapen. Jag förkunnar absolut och utan förbehåll den läran, att vetenskapen har intet annat mål än sanningen och sanningen för sin egen skull, utan någon hänsyn till de goda eller dåliga följder, som denna sanning kan hafva i praktiken. Den, som på grund af ett patriotiskt, religiöst eller sedligt motiv tillåter sig den minsta förställning eller förvridning i fråga om de fakta han studerar, är icke värd att hafva sin plats i det stora laboratoriet, till hvilket ärligheten gifver en inträdesrätt ännu mer oundgänglig än skickligheten. Så uppfattade och drifna i samma anda i alla civiliserade länder kunna vetenskaperna bilda ett stort fosterland öfver de skilda nationaliteterna — så ofta söndrade och fientliga — ett stort fosterland, som intet krig fläckar, som ingen eröfrare hotar.

och där själarna finna den tillflykt och endräkt, som Gudsstaden gaf i forna dagar.»

För citatets utmärkthets skull måste man ursäkta dess längd. Endast förrättad i denna anda af sanningskärlek kan vetenskapen nå sina ändamål, lära och gagna. Forskaren kan godt som statsborgare vara ifrig patriot, såsom vetenskapsman är han medborgare i en upplysningens, fridens och den samlande försoningens värld. När Gaston Paris i det belägrade Paris, i en föreläsningssal, där man kunde ana ekot af de tyska kanonernas dunder, inför ett auditorium af lidelsefullt upprörda unga fransmän, förkunnade denna lära, föll verkligen något af den fria tankens sublima mod och öfverlägsenhet öfver hans person. Man kunde ihågkomma gamla hjältesägner om motståndare, som midt i striden sänkte klingorna och talade samman om döden och gudarna.

De förhållanden, under hvilka Sveriges och Norges historia skulle mötas i Lund, äro i jämförelse med så tragiska motsatser dock af öfvergående fredlig natur, äfven om nu den kritiska tidpunkt kommit, då de associerade måste finna nya former för sitt samarbete eller separera sig. Men att därför norska vetenskapsmän, historici, som af häfdens lärdomar dock känna nationers kraft att utveckla sig och skapa sig framtid, icke skulle kunna komma till Sverige för att med svenska yrkesbröder resonera om gemensamma studier och intressen, som, hvilka vägar den unionella uppgörelsen än tager, måste tillgodoses, det förefaller en svensk vetenskapsman nästan ofattligt.

Förklarligt vore ett sådant uppträdande endast om de norska forskarna trott sinnesstämningen här så spänd, att personligt umgänge blefve vanskligt. Men hur skulle icke en svensk skratta åt en sådan orimlig farhåga, och vore någonting i världen säkert, vore det den takt och courtoisie, som svenskt värdskap under närvarande omständigheter skulle utveckla. Någon ofrid skulle de norska historikerna icke märka spår af, om de icke själfva medförde den. Och i sådant fall kunde den blott mildras och försvinna genom beröringen med det verkliga sinnelaget i Sverige. Genom att ej resa till kongressen i Lund hafva Norges historici låtit ett vackert tillfälle gå sig ur händerna att visa själfbehärskning och andlig frihet, och den nordiska vetenskapen har också mist ett vackert tillfälle att visa den mission, som är all vetenskaps, nämligen att midt bland fanatismens och lidelsens röster tala upplysningens och det mänskliga samförståndets välbehöfliga språk.

13 maj 1905.

NATIONELL TREFNAD.

Kännetecknet på ett lyckligt hem, beviset på harmonien i dess innehafvares gemensamma lif och sträfvan är det osynliga, men allestädes och alltid kännbara, vi kalla trefnad. Där den finns, finns också hemkänslan med allt hvad den innebär af verksamhetslust och hälsa. Där den saknas, saknas också tillvarons finaste och starkaste samband. Som med hemmet är det med samhället. Också i det finns något osynligt, men oumbärligt, som heter nationell trefnad, som betyder, att ett helt lands bebyggare äga en gemensam känsla af sitt hems värde, fröjder och sorger, ära och anseende, att ett lands skilda verksamhetssfärer fungera i sammanhang och sammanhållas af en enda stor krets. Det är af denna sociala trefnad, som ett folk förvärfvar belåtenheten med sin dagliga gärning, hemkänslans styrka, behag och tacksamhet, förmågan till kraftutveckling och uppoffring i de allvarliga dagarna.

Det är den så ofta och på så många punkter kända saknaden af just denna trefnad i vårt land, som i en stund som denna är ägnad att mana till självpröfning och eftertanke. Emigrationen, mycket

af de inre stridigheterna, missnöjet under ytan tala härom, men ännu mer just själfva bristen på en instinktivt lefvande känsla för landet såsom »ett helt och odelbart», bristen på en allt genomgående organisk samhörighet.

Redan Sveriges geografiska utsträckning och olikartade naturbeskaffenhet hafva gynnat partikularistiska föreställningar. Det är knappast öfverdrifvet, att det åtminstone förefallit, som skåningen och nordsvensken ibland behöft en erinran om, att de dock båda sortera under en gemensam högre kategori: svensk. Men den geografiska gestaltningens skiljaktigheter kan en varmt känd enhetlighet godt hophålla. Detta skall efter allt att döma också allt mer visa sig, ju mer den lefvande bilden af landet som en enhet blir hvarje svensks tillhörighet. Värre är det med de politiska och sociala strider, som delat folket i skilda, ej sällan hvarandra med verklig afvoghet betraktande läger. I den sorgligt uttänjda och kraftförspillande kampen om rösträtten är det icke det minst sorgliga, att reformens betydelse som nationellt samlingsmedel så litet betydt. Mannen, som lägger sin röstsedel i samhällsurnan, blir dock något mer än den, som icke äger rätt därtill. Han blir medborgare och får en känsla af samhörigheten med sitt land, som också skall vara hemmet, där han trifves, genom att personligen taga del i dess skötsel. Det är i den nationella samlingens och den gemensamma ansvarighetens namn, som man nu måste kräfva, att detta och dylika söndringsfrön bringas ur världen. Men

samma plikt, som inför den sista veckans händelser bjuder till politisk samling, manar också till arbete för den sociala friden. De ekonomiska fejderna, så djupt betingade af den moderna utvecklingen, kunna naturligtvis ej heller hos oss undvikas.

Men det måste sägas — och färska exempel vittna därom — att de mången gång hos oss kunnat uteblifva, om det så väl hos arbetsgifvarna som hos arbetarna och framför allt hos de senares ledare funnes en djupare insikt i det moderna lifvets mekanism. Om man å ena sidan hos arbetsgifvarna icke sällan önskat mindre byråkratisk envishet och lifligare förståelse af de nya former, som den moderna industriens utveckling till storindustri fört med sig i fråga om förhållandet mellan arbetsgifvare och arbetare, så måste man å andra sidan fastslå, att arbetarledarna ofta förbisett eller icke velat tillgodose kraf, hvilka helt enkelt utgöra förutsättningar, som, om de saknas, måste äfventyra den svenska industriens bestånd. Är det icke t. ex. klart, att arbetslönens storlek måste stå i direkt förhållande till arbetsprodukten? Det synes oss emellertid, som om trots alla svårigheter, hvilka vi visst icke vilja förringa, ledarna af den lockout, hvilken såsom ett olyckligt symptom af våra förhållanden just nu brutit ut, bort utan uppoffrande af några vitalintressen kunna finna en utgångspunkt till förnyad underhandling. Säkert är, att de därigenom skulle hafva gifvit ett föredöme af medborgaranda och kärlek

till det allmänna, som Sverige just i närvarande stund är i stort behof af att se.

Men det finns en enhet af lika stor betydelse för den nationella trefnaden som den, om hvilken lag och kontrakt röra sig, och som man skulle kunna kalla det allmänna människovärdets enhet. Hur saknas icke just den i vår opinion och vårt lif, hur ringa är icke beröringen mellan »öfverklass och underklass», hur litet präglad af mänskligt samförstånd! I det afseendet är den demokratiska andan långt större i många andra länder. I Italien kan den nordiske resenären ständigt på torg och gata iakttaga hur gärna och otvunget människor af olika samhällslager meddela sig med hvarandra. I Frankrike kan han se, med hvilken naturlig värdighet arbetaren eller handtverkaren uppträder öfverallt, och med hvilken aktning han öfverallt bemötes. Kommer man sedan till vårt eget moderna föredömesland, Preussen, existerar där visserligen icke detta fintspunna, allmänmänskliga samband, men man finner där i stället en annan sorts enhet, som är disciplinens och organisationens. Äfven den, som innehar den mest anspråkslösa post, är där genomträngd af det helas vikt och i sitt arbete lyft af vissheten om, att utan hans pliktuppfyllelse och trofasthet i det lilla skulle maskineriet klicka. Hos oss finns ingendera af dessa samhörigheter. Hvarför? Kanske djupast därför att arbetet själft ej hos oss är föremål för kärlek. Svenskarna betrakta i regeln — det gäller lika väl uppåt som nedåt — arbetet som en tung börda, som något man måste göra ifrån sig för att

sedan få »blifva människa». Om någon lära behöfver predikas och någon glädje förkunnas i detta land, är det arbetets lära och glädje, och den, som lyckades väcka dem till lif, skulle antagligen göra mera för den nationella trefnaden och enheten än många lagar och förordningar.

En sista orsak till den ofta märkbara inre vantrefnaden i Sverige, är slutligen formalismen i vårt lif med dess framhäfvande af skalet på kärnans bekostnad. Denna formalism stammar från vår gamla och mäktiga byråkrati. Våra ämbetsverk hafva — därom finns intet tvifvel — genom samvetsgrann och redbar förvaltning gjort sig i hög grad förtjänta om vårt land. Men deras tjänster hafva köpts ganska dyrt. Professor Stavenow har nyligen vid historiska kongressen i Lund visat, att den inre utvecklingen i Sverige under 1700-talet till stor del bestod i en strid mot ämbetsverkens inflytande och myndighet. Synpunkten kan säkerligen och med fog också anläggas på senare tider. I hvarje fall har den allmänna politiska och sociala uppfattningen hos oss olyckligt påverkats af vår byråkrati. Från den stammar långsamheten i ärendens behandling och afgörande, som låter handlingens eld och kraft slockna under tallösa öfverväganden och betänkanden, olusten för personligt ansvar — den ena myndigheten »remitterar», som bekant, alltid maktpåliggande saker till den andra — men först och sist en formalistiskt-juridisk syn på tingen. De dådlustiga och initiativfyllda männen i vårt land — de äro gunås icke för många — och som be-

höfva en smula armbågsrum för att skapa och nydana, hafva alltid stött på denna allmänna formalism och måst brotta sig trötta mot dess hinder. Det är nästan, som utlades det juridiskt-formella giller kring de verksamma krafterna inom vårt ekonomiska och industriella lif, och som blefve tillfredsställelsen stor, när de fastnade. Man har sett staten själf uppträda som den formella spetsfundighetens målsman, som vore den enskilda och befruktande företagsamheten till landets skada. Hur mycket denna formalism förstört inom vårt politiska lif, lär alla dagars erfarenhet. Våra män äro ofta, när de begynna sin politiska bana, fyllda af unga och lefvande föresatser och deras ord burna af den rättframhet och öfvertygelse, som rycka med. Men hvilken förvandling hafva de icke merendels undergått efter blott några års deltagande i politiken! De hafva lärt sig »formerna» som det heter, blifvit »visa» och »mogna» — d. v. s. de hafva lärt sig att uttala sig med en försiktighet, som trubbar af udden och bärkraften af hvad de mena. Deras uttalanden äro formella och parlamentariska konststycken, men frihetssträfvandets klarhet är grumlad af kompromissens anda, och orden hafva mist den rättframma och mänskliga innebörd, som tänder, samlar och sår för framtiden. Och så mycket farligare är denna formalism, som partikampen hos oss är ett kraftspel om intressen, icke om idéer. Genom politisk byteshandel hafva våra reformer åstadkommits. Vid betraktande af detta ständiga gifvande och tagande kan man ännu komma att tänka

på de urgamla svenska tider, då höfdingarna för så och så många af sina gyllene armringar tillbytte sig allmogens kreatur. Men hur skall ett enande och starkt politiskt intresse finnas i ett land, där det formella alltid står i förgrunden och frågorna aldrig ens af sina lärare upprätthållas i ursprunglig renhet, men förändras, bytas, prutas på och prånglas med? Man tänke ännu en gång på rösträttsfrågan. Hvad har den blifvit efter ett tiotal af år af vår parlamentariska ekvilibristik?

Dessa reflexioner äro icke nya. Men det kan ha sin nytta att upprepa dem i detta ögonblick. Ty säkert är, att klara och medvetna handlingar är hvad man mest hoppas af den riksdag, som snart skall sammanträda. Man väntar af den något af den enande, starka och trygga svenskhet, som förr i världen låg öfver riksmötena under allvarliga tider. Ty under den skenbart sorglösa ytan råder allvarlig oro, fast den, som alltid i Sverige, blott långsamt tränger sig fram och har svårt att öfvervinna vårt folks älskvärda, men farliga böjelse att i offentliga angelägenheter helst låta udda vara jämnt.

16 juni 1905.

EN BLICK PÅ DEN SVENSKA SKÖNLITTERATURENS UTVECKLING UNDER OSCAR II:S REGERING.

Det är alltid riskabelt att vara andlig spåman, och litterära profetior hafva lika stora utsikter att gäckas af en oberäknelig och nyckfull framtid som politiska eller sociala. Och dock torde det vara få framtidsdomar, som en litteraturhistoriker kan fälla med sådan säkerhet, som att Oscar II:s regeringstid äfven för skönlitteraturen kommer att stå som ett epokgörande tidsskifte, fullt af utveckling och förnyelse, rikt icke blott på grodd och frön, men ock på en spirande, blommande, egendomligt färgad flora. Ja, kanske komma rent af nästa århundrades forskare, när de konsultera de stentaflor med guldbokstäfver, som i historiens tempel bära vittnesbörd om de döda decenniernas diktverk, att finna, att om också andra årtionden erbjuda flera alster af fulländning och klassicitet, den svenska litteraturen dock knappast sedan den nordiska renässansens och fosforismens dagar undergått så djupa och vida förändringar, som under detta tidsskede. Ty det torde icke vara öfverdrifvet att påstå, att efter Tegnérs och Stagnelius' död, efter Almqvists tragiska sortie från

fosterlandet med dess symboliska afslutning af romantikens ålder, det varit 1880- och 1890-talet, som starkast förvandlat den svenska poesiens ideal och formspråk: 1880-talet, då det »i rök och damm» under ett regn af mer eller mindre grofva projektiler aflöste en öfverlefvad senromantik med verklighetskonstens realism och den moderna empiriens världsuppfattning, 1890-talet, då det i sträfvanden, hvilkas enhet än är svårt att famna, leder sekelslutets svenska diktning ut mot nya farvatten och obeträdda gröna ängder.

Den, som tror denna uppfattning vara partisk, råder jag vänligen att taga ned från hyllan några band från 1870-talets början, helst ett par kalendrar, i hvilka det dåtida Sveriges pennor äro representerade. Uttryckssättet i vers och prosa verkar här egendomligt gammalt — i själfva språkbehandlingens tunna och bleka klarhet, versrytmens klang af sångbar cavatina med föga invecklad orkestrering finna vi en brist på kulör, färg, åskådlighet och formglans, som bäst visar, hur förvandlad den litterära tonen blifvit, hur uttryckssättet stigit i komplicering och rikedom under dessa tjugufem år. Ty mer än själfva idéerna, hvilka evigt vandra sitt kretslopp rundt — ständigt samma flyttande visare på den mänskliga åskådningens urtaflor — ådagalägger formen, språket i sina bilder, sitt tempo och sin musik, litterära omhvälfningar.

En af »sju signaturers» älskvärdaste poeter, Ernst Björck, skref en gång en liten förtjusande dikt om astrarna, senhöstens blommor, den sista skänken af sommargrödan. Något af frostbitna

astrars bleka och dödsdömda höstfägring ligger också öfver ej få diktverk af denna senromantik. För man tanken tillbaka till 1870-talets begynnelse, är epigondraget onekligen ett kännemärke på den dåtida svenska parnassen. En formell epigon var med all sin vers' välklang Böttiger, en känslans epigon, trots uttryckets mörka och vibrerande styrka, Nybom, en stilkonstens epigon, men med en drifven ciselörs beundransvärda fulländning, Bäckström. Helast stod väl Talis Qualis, skiftets med rätta mest auktoriserade poet, stor intill det sista i sin vers' rytmiska bravur och manliga knapphet. Men hur åldrad var han icke blifven vid 1870-talets början i sin för så många 1848:s ättlingar typiska utveckling från barrikadsångare till officiös tidningsredaktör! Om Sturzen-Becker lefvat, kunde han hafva tillämpat på Sångaren i Pansar som Posttidningsredaktör de berömda Heineska raderna till Dingelstedt:

Verschlechtert sich nicht dein Herz und dein Stil,
So magst du treiben jedwedes Spiel;
Mein Freund, ich werde dich nie verkennen,
Und sollt ich dich auch Herr Hofrath nennen.

Öfver novellistiken låg också samma epigondrag. Den lefde gärna på arfvet från det naiva Stockholmsbarnet, som skref de förträffliga småskisserna och de eländiga romanerna och som dog under ett folkupplopp efter ett fackeltåg, lika harmlöst och vaudevilleaktigt som revolutionstalaren själf. Ensamt fru Carlén lefde kvar och skref, skref, fantasifull och oartistisk, stor berät-

terska vid lampan. Det är icke längre lätt att få lefvande för sig den atmosfär, i hvilken hennes personnager drefvo sina lånbibliotekspassioner — men tänk er rum i sextiotalets okonstlade möbelstil, chamoisfärgade klädningar med volanger, broderade nattsäckar, äkta schalar, små ridikyler och antimakasser med hvita languetter — ja, det ligger långt tillbaka, fru Carléns dämoniska och romanglödande Sverige. —

Tre män representerade vid denna tidpunkt, 1870-talets början, framför allt det unga, det nya, framtiden — det är klart att en så summarisk öfversikt som denna blott kan dröja vid de viktigaste — tre skalder, som skulle fylla med sång kung Oscars tid, Snoilsky, C. D. af Wirsén och Viktor Rydberg.

Hur ny var icke Snoilskys sång, i klang, i rytm, i bild och ord! Hur strålande var icke hans från Italien hemvändande sånggudinna, med söderns solbränna öfver sin nordiska hy, sin eldfulla röst och sina glansiga ögon! Hvem drömde icke om hennes drufvor och rosor, hvem hörde icke in i blodet den dårande dansklangen af hennes ljudande tamburin? Det var en ny poetisk konst, ny teknik, ny tid.

Det var också i fråga om framställningssättet, versens ordval, nyansering och kadens, som Wirsén den tiden var en ny skaldekonsts son. Men också stämningen, hans vers' källbotten, hade i sin spiritualistiska renhet en klang af Lamartineskt drömmeri, som var ny, en själiskhet, som drömmaren Ludvig Norman väl förstod. Skada, att

sedan tomt buller, begränsad estetisk legitimism à la Paul de Cassagnac så öfverröstat hans ursprungliga mezza-voce, att man vore frestad tro att den för längesedan förstummats, om icke ännu i senhösten det händt, att en ensam skaldisk vandring till Bellmans byst kunnat locka fram ur instrumentet dess ursprungliga vackra och förfinade klang.

Den siste af de tre, och den, som utan fråga skulle blifva den inflytelserikaste och störste af dem, Viktor Rydberg, var vid 1870-talets början framför allt den djärfve kättaren, polemikern, som slungade spjutet i »krigarens lofliga afsikt att såra och döda». Först med 1874, då Rydberg i Rom lärt sig föra den antika mejseln, blef hans rang som en af den svenska prosans mästare säker, och först 1877, då hans kantat i sin dogmlösa idealitet brusade genom Uppsala domkyrkas hvalf, hördes det för alla öron, att den nya tidens humanitet i Sverige funnit en skaldisk tolk utan like.

Men män som dessa, förnyare i fråga om poetisk teknik eller åskådning, voro inga litterära höfdingar, icke radikala chefer, som ikring sig kunde samla en ungdom, som fått positivismens intryck på skolbänken och i gymnasiets raster läste Taine, Ibsen och Brandes. Den, som gjorde den stora brytningen på alla områden, ledaren af det poetiska destruktionsarbetet, det andliga esplanadsystemets man, det var naturligtvis tjänstekvinnans son, den födde oppositionsmannen, Loke-gudasmädaren, och hvem kan täfla med honom i inflytande under det decennium, fullt af

stridsrök och batalj, som följde på Röda Rummets poetiska sammansvärjning.

Strindbergs och det unga Sveriges verk från 1880-talet ligga i detta ögonblicket oss på en gång nära och fjärran. Striden är förbi. Det glunkas om — jag hoppas med orätt — att anföraren själf dragit botgörarkappan öfver rustningen, och flera af hans kämpar hafva gått sina egna vägar, sökt nya, okända fälttecken. Och dock är i själfva verket ingenting mindre sant, än vare sig motståndarnas tal om »nederlaget» eller en och annan stelnad partimans ord om »affall». Det, för hvilket Strindberg och hans samtida fingo bestå den kanske hårdaste kamp med en missledd filisteropinion och en orättrådig och fariseisk press, som någon svensk skola genomgått, det är faktiskt vunnet. Råmärkena äro borttagna från vitterhetens fält, den gamla estetikens kinesiska murar fallna, och verklighetens hela territorium lagdt under diktens suveränitet. Och det var detta frågan närmast gällde, och inför den afgjorda förändring all svensk diktning undergått under dessa år — förändringar från förbrukade litterära traditioner till nya ämnen och ny behandling — betyder det mindre om flera af denna periods verk voro barnsliga och omogna. Just i detta ögonblick stå för öfrigt bristerna i denna litteratur orättvist starkt för våra ögon. Man vet, hur svårt fjolårets aflagda moder verka — ett decennium senare förefalla de åter eggande och pikanta. När 1880-talets diktning fått sin patina, komma nog också att här hittas minnesmärken af bestående glans och värde,

äfven där vi icke nu vänta det. — I alla händelser kan man redan nu utan inskränkning förstå detta stridbara årtiondes mission. Det bedrefs under detta ett mödosamt och intensivt andligt jordbruk, utan hvilket — misstänker jag — vår nuvarande poesis vackraste trädgårdar svårligen vore tänkbara, hvarken Verner von Heidenstams lustpark med sin trolska blandning af gammal svensk herrgård och stiliserad romersk villaplantering med marmor bland popplarna, Selma Lagerlöfs lustiga gammaldags rosenanseri med alla våra mormödrars blomstersorter, eller Frödings täppa, där han i rousseauistiskt raffinemang odlar torpväxter, stockrosor, vildapel, geranium och balsamin. Detta kan utsträckas vida längre, men utan namns nämnande vet litteraturvännen, hur mycket hvarje nytt försök haft gagn af, att det föregående decenniets män röjt plats.

Säkerligen skall det också räknas till denna generations heder, att så godt som alla dess män ägde självkorrigeringens ödmjukhet och självutvecklingens styrka, när deras första ungdoms konståskådning visade sig för ensidig och trång, ty i stort sedt är det ju en och samma släkt som gjort båda kampanjerna för eröfrandet af den poetiska friheten.

Men vemodigt verkar vid en dylik återblick tanken på dem, som tystnat och försvunnit. Två kvinnogestalter är det då, som framför allt teckna sig för fantasien. En högväxt kvinna med ett ansikte, som utan att äga någon linjeskönhet, präglades af en ovanlig lifaktighet, rörelse och in-

tresse, en kvinna, som jag alltid minnes talande med en kvick, lätt skorrande röst, den enda svenska jag råkat, med möjlighet att hålla en litterär salong, ty hon var en konversationstalang af första rangen med en stor personlighets franka och frimodiga intelligens — det var »Ur lifvets» författarinna. Hon var intressantare som människa, när hon talade, än när hon skref böcker. Hennes noveller ägde med alla sina förtjänster ett vacklande mellan ren problemdiktning och människoskildring, som ofta verkade kallt, utan att låta författarinnans stora begåfning åt något håll komma rätt fram, men hon själf hade öfver sig en sällspord glans och frihet. Den andra kvinnan skulle varit lika högväxt, om hon ej behöft luta sig mot sin krycka. Hennes vackra ansikte, som med fog liknats vid en tragisk sånggudinnas, hade ett egendomligt lifsödes patetiska skrift i alla sina drag. Hon hade en elementär fond af lidelse, långt större än hennes medsysters, mer af direkt hett, oresonligt konstnärsblod, och i enstaka lyckogrepp kunde fru Benedictsson nå mycket högt, men hon bands af en otillräcklig bildning, af en för sent och för hastigt tillägnad litterär kult, och först och sist af sitt eget väsens sjukdom. Det är en parabel för sig, att slutet kom för den lifsberusade i självfva blomningens fullhet, medan den dödsberusade först efter långt kval och genom eget våld nådde den efterlängtade hvilan.

Så hafva åren gått med vinster och förluster, 1880-talet följts af 1890-talets till det yttre så olika,

men innerst dock besläktade diktning. Den, som varit med om båda decennierna, har det i själfva verket blott händt en sak, ej ovanlig under vandring. Man går vägen upp och tror sig se målet, men finner på backens höjd, att än ett parallellt vägstycke ligger framför en — naturalistisk konst, symbolisk konst, samman vilja de leda till en diktning, med lika många fönster utåt dröm och verklighet, med lika frihet att röra sig i båda rikena.

17 december 1897.

VID SEKELSKIFTET.

Historiens text känner icke till några afbrott — det hindrar icke, att den mänskliga interpunktionen, årens små, århundradenas stora skiljetecken äro nödvändiga för att vi skola förmå läsa och uppfatta dess fortlöpande skrift. Redan en blick på vårt eget lifs förhållande till almanacka och kalenderår lär oss både det konventionella och det oumbärliga i den tidsindelning, hvilkens nät med de tusen maskorna omspinner oss. Hvilken slump är det icke, när de perioder och skiften, hvilka med sina personliga händelser och erfarenheter verkligen indela våra lefnadsöden, också sammanfalla med den allmänna tideräkningen, och dock, hvilken oundgänglig registrator är icke denna för vår existens! Så hafva alla årsskiften kapitelsluts betydelsefullhet, och långt mer högtidlig, mer ägnad till drömmeri och eftertanke än de vanliga nyårsnätterna är den Sylvesternatt, i hvilken ett sekel slutar och ett sekel föds. Ty århundradena stå dock — hur ohistorisk på sätt och vis en sådan föreställning är — som i sig afslutade helheter med skilda drag och bestämda karaktärer. Är icke t. ex. 1400-talet i den populära fantasien renässansguden, världsförnyaren, en

antik Bacchus, vaknande ur vinterdvalan, dragande ut på lifsglädjens och skönhetsberusningens sommartåg? Är icke 1700-talet den hänförde och förhoppningsfulle gatufejaren, som ej vill låta kritikens Herkuleskvast hvila förr än hela världen ligger rensopad från vidskepelse och fördom? Vi veta alla, huru otillräckliga, ja, skefva dylika föreställningar och formler äro, och ändock skulle utan dem inga öfverslag och sammanfattningar vara möjliga. Och dessutom är ju människofantasien en rastlös mytbildare, och när sekelnattens stjärnor gnistra, magiska och stora, har också vår inbillning svårt att icke på Vintergatans tidsväg se århundradena komma vandrande i synbara gestalter, de historiska och kända först, sådana häfden tecknat dem, och bakom dem det aflägsna, anade ledet af kommande och okända, allt mäktigare till skepnad och åsyn som furstarna i Banquos trollspegel.

Den naturligaste stämningen en sådan sekelnatt, när blicken går tillbaka, är väl och har väl alltid varit — vemodets. Ett århundrade gånget — hur många ädla eldar och hjärtan förbrunna! Till hvad gagn? Hafva ljus och värme växt? Se där frågor, som alltid fått tvekans eller åtminstone de ouppfyllda förhoppningarnas svar — och i nattens tystnad brusar allt ljudligare mässan öfver förspillda krafter och viljor, namnmässan öfver alla de slagna. Och hur litet sentimentalt man inför mänskligheten en gros tar dylikt, förblir intrycket nedslående, så fort man tänker på resultaten.

Dock, detta sätt att ständigt spana efter följd och ändamål är teologiskt. Helt annat blir intrycket, om man tänker sig hela processen såsom till för sin egen skull, en kamp, där icke utgången, men själfva sammandrabbningen och dess kraftutveckling och hjältemod äro det väsentliga, ett kraftspel, hvilket på sin höjd under fortgången självreglerar sig efter de stridande parternas och släktets behof.

Då blifva krigets bragder och bravur hufvudsaken: brottningens spänning, äfventyrens öfverdåd, självuppoffringens heroism, vapenklirrets musik och sångernas berusning kring lägereldarna. Glödens intensitet, ansträngningarnas storhet, karaktärernas styrka, ordens, tankarnas och uppsåtens sublimitet blifva då ett sekels mening, som islossningen och knoppningen äro vårens och blomningen och grönskan sommarens. Och hur litet tillfredsställande vårt 1800-tal då tycks sluta — och att dess final varit föga uppbygglig, därom torde näppeligen mycken meningsskiljaktighet råda — blir intrycket af seklets storhet öfverväldigande, om man tänker på hvad som under detsamma depenserats af hjältemod och genialitet, af handlingskraft och passion, af vingadt svärmeri och uthålligt, hårdnackadt arbete, af poesiens brand och prosans virke. I detta hänseende kan man blott jämnställa århundradet med renässansens. Ty hvar eljes finna en sådan rikedom på initiativ, en sådan jämnstark dubbelhet af drömmeri och handling med lika stora bärare af båda! Vi kunna kalla detta århundrade Napoleons och

Goethes, Bismarcks och Darwins, Richard Wagners och Zolas, Rothschilds och Lassalles, vi kunna kalla det romantikens och positivismens, filosofiens och biologiens, vi kunna kalla det de svikna förhoppningarnas, självförbränningens och den eviga längtans århundrade, men också den historiska resignationens, den reala kallblodighetens och den faktiska kunskapens, på en gång individens och massornas med en konsekvens och en hänsynslöshet, som aldrig tillförene.

Hvart sekel måste naturligen inom sina pärmar gömma en tallöshet af stridiga och brokiga tendenser, men 1800-talets första och mest i ögonen fallande egendomlighet är just dess motsatser, dess oaflåtliga pendelslag mellan ytterligheter, dess inre brustenhet under en yttre borgerlig nivellering. Och dock skall den, som studerar seklets andliga utveckling, finna, att de två grundmotsatser i lifsuppfattning, som ständigt brottats om herraväldet såsom två oförenliga principer, också gifvit vårt århundrade dess inre rytm. Det är striden mellan subjektiv och objektiv kunskap. Det är den ständiga dispyten mellan dem, som anse skådespelarna, och dem, som anse scenen vara det oförgängliga och väsentliga, mellan dem, för hvilka den tänkande människan är det helas medelpunkt, och dem, för hvilka världsalltet är det beständiga, i hvilket människan på sin planet lefver sin årstid som gräs och blad och förgänglig som de. Den första vetenskap vi egentligen äga — den grekiska naturspekulationen — gick afgjordt i den sista riktningen. Den var filosofisk fysik och astro-

nomi, och Plato är här den store reaktionären, som ledde spekulationen till den tankepoesi, som kallas metafysik. Men först kristendomen med sitt oändliga personlighetsbegrepp förmådde helt ur den gamla världen aflägsna det drag af vis objektivitet, af lycklig, medveten afpassning efter naturramen, som är antikens innersta hemlighet och som med sin själfbegränsnings harmoni med synkrets och grund tjusar i allt antikt, från templet till och med kaméen. 1700-talet hade i detta hänseende ånyo upptagit den antika uppfattningen. Hela den lysande rad af naturvetenskapliga upptäckter, som kröntes af Newtons, ledde åter tanken utåt, och världsmekanismens stora idé föresväfvade, om också oklart, sinnena som ett kunskapens evangelium. Vårt eget århundrade började just här sin reaktion. Dess väsen var brinnande känsla och längtande fantasi, och det ville ej nöja sig med att vara en detroniserad kung. Hellre då drömkronan på hufvudet och fantasispiran i handen än alls inga regalier. Uttröttadt af en förnuftsåskådning, som encyklopedisterna gjort trängre och fattigare än nödvändigt, längtande efter det oändliga såsom den, hvilken suttit fängslad, längtar efter rymdens vidd, nattens stjärnor och luftens frihet, skrinlade 1800-talet föräldrarnas visdom och lät förnuftet blifva släpbärerska till fantasien, den nya drottningen af Saba, som kunde tyda alla gåtor.

Sådan var romantikens stämning. Den behärskade med få undantag alla Europas tänkare och diktare intill 1840-talet, och det är först under detsamma, som det märktes, att 1700-talets idégång väl

kunde ligga nere och räntelös, men dock hörde till det oförytterliga grundkapital, hvilkets värde förr eller senare skall göra sig gällande. På 1840-talet skedde också genombrottet, och marsdagarna 1848, som voro så politiskt betydelsefulla, läto också med sin explosion ana tidens andliga kris. I stort sedt är också detta sekels femte decennium dess intellektuella omhvälfningstid, och så sönderfaller århundradet i två stora hälfter, den subjektiva och den objektiva världsuppfattningens, den förra är romantikens, människans, individens, den senare positivismens, naturens och massornas, och så snart man i tiden efter 1848 hör det enskilda jagets passionerade och oresonliga Cæsarrop eller hör den otyglade känslan spela sin stormande appassionata, kan man alltid misstänka, hur modern förklädnaden är, efterklang från århundradets förra hälft, sus från romantikens aldrig helt öfvergifna eller stängda månskensträdgård — så t. ex. hos Nietzsche genom hans mästare Schopenhauers under romantisk himmelskonstellation uttänkta filosofi. Men så kan en blick på lifsåskådningen under dessa båda motsatta epoker gifva en koncentrerad bild af hela seklets själslif.

*

Det är ett misstag, att vårt 1800-tal hälsades med öfverdrifven förhoppning, ehuru så ibland framställes. Äfven förra seklets optimister hade genom franska revolutionens utgång fått kall dusch öfver tron på människans naturliga godhet. Schiller

t. ex., som ännu 1789 hänfördt hyllade humanitetsålderns inträde, är vid Sylvestertiden 1799 långt mindre förhoppningsfull till mods. Hektiskt lyste flammorna på hans magra tänkarkinder, när han från sitt låga studerrum såg ut öfver världen och pessimistiskt hälsade det nya århundradet:

In des Herzens heilig stille Räume
Must du fliehen aus des Lebens Drang!
Freiheit ist nur in dem Reich der Träume,
Und das Schöne blüht nur im Gesang.

Och man kan säga, att dessa fyra rader blefvo programmet för fyra årtionden af tänkande och dikt. Trött öfverlät man makt och verklighet åt »ödets man», Napoleon, som nyss i orienten fått det sagoskimrets auktoritet, som ensamt orienten förmår skänka. »Öfver Bonapartes tillbakakomst har jag vågat ett litet rimmadt försök», skrifver 1799 teologie studeranden i Lund, Esaias Tegnér, till sin beskyddare Myhrman. Från pyramid till polcirkel betraktas Napoleon som handlingens apostel, »denna världssjäl till häst», som Hegel skref, och alla, hvilka ej voro soldater, flydde från yttervärlden till det inre lifvet, till jagets dramer, sinnets sorgespel. Rousseau, urmakaren från Genève, hvilkens pappa ruckat storturkens kronometrar, var det som först öppnade boetten och ropade: se bara in i edra egna hjärtan, hvilka underbara, mer än allt annat intressanta verk, hvilka förunderliga hjul och fjädrar! Och hänryckta som barn betraktade drömmarne sina hjärtans gång! Och när de vände ögonen därifrån, tycktes verklig-

heten kall, meningslös och tom. Bort ville man då, ju längre dess bättre, mot sagans och legendens stjärnor! Ett alibi från samtiden sökte man i det förgångna, i forntiden, i de diktade land, dit inga sjökort förde, och i hvilka sammanhang och lagar voro tvinnade af ömmare och mer sympatiska parcer än i den sträfva verkligheten. Filosofien ledsnade på induktionernas och bevisens mödosamt hopspunna väf samt blef sierska och sibylla, och vetenskapen själf tröttnade ett ögonblick på sin syssla som det exaktas verifierande bokförerska och slog sig på spådom och sanndrömmeri. Dock, trots barnslighet och modlöshet är det ju romantiken, som danat den moderna mänsklighetens känslolif. Öfver allt har den öppnat perspektiv; allt har den fördjupat och oändliggjort. Vingklippt, torrt och lillgammalt förefaller hvarje väsen, som alls ej berörts af dess anda. Det är sant, den har skapat febersjukan efter lyckan, längtans farsoter, det evigt önskande och otillfredsställda hjärtats epidemier, men den har också skänkt oss lifvets råga, öfverflödet, allt, som gifver känslan af ett öfvermått, af hvilket man kan slösa och dela med, och det är ensamt detta, som gör människan salig. Och med apoteoseringen af jaget som konstnär i det offentliga och enskilda, såsom hjärta och fantasi, vände sig romantiken till allt, som kunde öka människans anor och höghet och bekräfta hennes adelsbref. Den jämförande mytologien och språkforskningen stodo upp till lif och den på nytt skapade historien — allt för att göra människans kungasaga underbar och oändlig. Och under denna

stämning spirade och brusade dikten, som man kan förstå, med sällsynt styrka. Världslitteraturen äger väl enskildt lokala uppblomstringar af jämförlig rikedom, men knappast någon internationell period af sådan poetisk alstring. Nerifrån Italien upp till Norden spelade diktens springbrunnar. Denna förra hälft af seklet rymmer den svenska vitterhetens guldålder, men också hela den moderna poesiens.

Dock, romantiken var helg och karneval, och det är en ledsam sanning, att deras lösen alltid är förgänglighet. Fantasteriets och festens trötthet kom så småningom, och in i sagovärlden gjorde sig den verklighet, som man ville glömma, och det positiva, som man förhånade, dock påminta. Man kallade dess röst ironi och sökte stämma den ihop med sången. Men den blef allt högre och gällare, och Heines hvisselpipa — den bästa som funnits — beseglade dess undergång. I alla de tre stora kulturländerna skymtade tecknen till omkastningen, den vetenskapliga andans återuppvaknande. Comte, som redan 1822 utgifvit sin planritning »öfver de vetenskapliga arbeten, som äro nödvändiga för att reorganisera samhället», begynte 1830 publikationen af sin storartade »Cours de philosophie positive», hvilken haft en betydelse som Lockes filosofi i förra seklet och i vårt århundrade är det första vägande manifestet för en vetenskaplig lifsåskådning. 1835, midt under det romantiken i Tyskland satt på tronen både bokstafligt och andligt, utkom David Strauss' »Jesu lif», som mer genom sin verkan än sin inre be-

skaffenhet blef så betydelsefull, och i England mognade med Mill den moderna anglosaxiska världsförklaringen. Men afgörande och omskapande allt blefvo dock först den Mayer-Helmholtzska teorien om energiens bestånd och Darwins teori om arternas uppkomst, från 1859, de utan fråga största och viktigaste tankeakter och resultat, som vårt sekel erbjudit, läror, som bilda basen för hela det moderna lifvet och hvilkas alla konsekvenser på långt när ännu icke äro dragna. Kompletterande hvarandra som begrepp af inre enhetlighet och yttre utveckling, famna de så godt som allt det väsentliga af social och individuell tanke från seklets afslutning. Hela skönlitteraturen, där den icke tär på omstufvade romantiska rätter, har i denna åskådning sin botten. Man kan säga, att ett utomordentligt snille som Honoré de Balzac, århundradets störste romanförfattare, anat denna lifsuppfattning redan innan forskningen formulerat den. Hur verkar icke hans »mänskliga komedi» som en darwinistisk världsstrid, förkroppsligad i bild; hur reglerar ej ensamt kampen för tillvaron dess tusen stridande personers anda och struktur! Och sedan från Flaubert ner till dagens allra sista poetiska heliga finnes väl ingen oberörd af denna världsuppfattnings lynne.

Visserligen minnas vi alla, att också här reaktion ej saknats. Midt igenom folkträngseln och maskinsurret sågo vi en högväxt, blek, i hvitt höljd gudinna komma, som kallade sig »den nya mystiken», och den romantiske Adam, som finnes inom oss alla, lystrade till hennes skälfvande och vackra

röst. Men granska vi dessa sekelslutets skrifter i detalj, märka vi dock under putsen den moderna världsuppfattningens hårda och fasta stensorter. Reaktionen var enbart estetisk, och lifskärnan som förut modern och positiv. Förklädda atenare, medeltidsasketer, trubadurer och riddare, hedningar i toga, munkar i krucifix och till svenska renässanskungar förklädda gatpojkar, alla röja de dock något ögonblick sin hophörighet med Darwins zoologiska tid, och att de höra till 1800-talets stora, blott af sitt tillnamn alltför ofta glömska släkt Homo sapiens.

Det sista namnet, som gifvits den nya konsten och de nya föreställningarna, är ju »symbolisk», »symbolistisk». Namnet är förträffligt och hedrande. En symbol är sinnebilden af något djupt och betydelsefullt, gifvande i synbar form något af mänsklighetens evigt bestående dygder, något af dess aldrig slocknande ideal. Filosofi är roten i all symbolik, och när tiden griper till att skapa nya symboler, är det i konsten ett uttryck för samma emancipation som i vetenskapen gifvit oss enhetlighetens och utvecklingens begrepp. Och det århundrade, som ägnade sin första hälfts inspiration åt människan, jaget, individen och historien, och sin sista åt naturen, massan och den faktiska kunskapen, slutar sålunda i större harmoni än den grunde betraktaren tror, när den såsom sina sista gåfvor bjuder lifsförklarande vetenskap och lifsförtydligande symbol.

2 januari 1900.

*

INNEHÅLL.